

Boerenprotesten Brussel, februari 2024, foto: Michael Woods

Leidschrift

Opstandige boeren Politiek, verzet en organisatie vanuit het platteland in de moderne tijd

Jaargang 40, nummer 3, november 2025

Colofon

Kernredactie:

Wouter van der Hoff
Jesse Dijkshoorn
Annemarijn Zoontjes
Martijn van 't Zelfde

Lay-out en kaftontwerp:

Jesse Dijkshoorn
Jasper van der Meer
Martijn van 't Zelfde

Redactie:

Dr. Diederik Smit
Sem van Atteveld
Faye Denen
Babs van Eijk
Aine van Helmond
Wouter Hofland
Nasreen Javanjoo
Joëlle Kraaijeveld
Jasper van der Meer
Daniel Melissen Ferrer
Suzanne van Spijker
Rowan in 't Veen

Secretariaat:

Doelensteeg 16
2311 VL Leiden
redactie@leidschrift.nl
www.leidschrift.nl

Comité van Aanbeveling:

Prof. dr. C.A.P. Antunes
Dr. J. Augusteijn
Dr. K. Beerden
Dr. M.J. Janse
Prof. dr. H.J. Paul
Prof. dr. J.S. Pollmann
Dr. C.M. Stolte
Prof. dr. H. te Velde

Illustraties:

De redactie heeft getracht zoveel mogelijk bestaande auteursrechten op illustratiemateriaal te respecteren. Eventuele rechthebbenden kunnen zich wenden tot de redactie.

© 2025 Stichting Leidschrift, Leiden

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0923-9146. Jaargang 40, nummer 3, november 2025

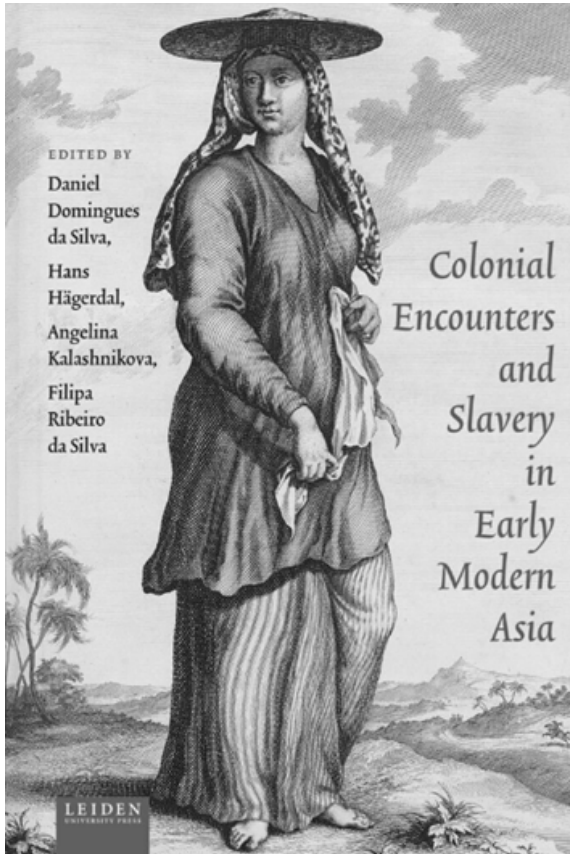
Leidschrift verschijnt driemaal per jaar. Nummers zijn verkrijgbaar in fysieke en digitale vorm via www.leidschrift.nl. Prijzen vindt u elders in dit nummer. Een jaarabonnement (2026) kost €32,50 (studenten €29,95). Het abonnement kan elk gewenst moment ingaan en wordt automatisch verlengd. Opzeggingen dienen drie maanden voor het verschijnen van een nieuw nummer schriftelijk te worden ingediend.

Inhoud

Redactioneel	5
Michael Woods	7
Introduction: Placing Farmers' Protests in Historical Perspective	
Maarten Zwiers	23
In opstand tegen boeren: links radicalisme op het platteland, 1880-1950	
James Robert Applewhite	41
Divining Shod: the Second Boer War, Predestination & Metahistory	
Anton Schuurman	57
Het Nederlandse agrarisch bestuursmodel in een periode van modernisering naar marktwerking. Een historische analyse	
Carolien Stolte	79
Peasants for Peace? Het gewicht van de boerenstem in India, ca. 1930-1960	
Mihkel Mäesalu	95
The St. George's Night Uprising (1343-1345) in Medieval Livonia. How an elite rebellion has been misinterpreted as a farmer-insurrection	
Wouter van der Hoff & Martijn van 't Zelfde	117
Recensie: Arianne Baggerman, De storm die wij vooruitgang noemen: Tijd, tempoversnelling en de transformatie van Nederland in egodocumenten 1750-2000	
Personalia	121
Mededelingen	123

LEIDEN
UNIVERSITY PRESS

Nu beschikbaar bij
Leiden University Press

This volume traces how colonial powers from the sixteenth to the nineteenth century built, adapted, and expanded systems of slave trading and coerced labour across different regions of the globe. Bringing together diverse geographical perspectives and source materials, the contributors investigate how European practices of enslavement—shaped above all by experiences in the Atlantic world—were transferred to, or reshaped by, societies in the Indian Ocean and Asia. In examining the management of slaving routes and labour regimes, the authors combine state-of-the-art quantitative analysis with rich qualitative readings of archival and non-archival sources. The result is a fresh exploration of how colonial archives, when placed alongside other kinds of evidence, open new pathways to understanding the global dynamics of slavery and coerced labour.

Colonial Encounters and Slavery in Early Modern Asia

Redacteurs: Daniel Domingues da Silva, Hans Hägerdal,
Angelina Kalashnikova, en Dr. Filipa Ribeiro da Silva.

€129 | 9789087284732 | December 2025

Te bestellen via www.lup.nl

Beste lezer,

Met alweer de laatste editie van dit jaar willen wij aandacht schenken aan een fenomeen dat de afgelopen jaren duidelijk op de voorgrond is getreden: de opstandige boer. Door snelwegen te versperren met hooibalen, Den Haag binnen te rijden met tractoren en borden met teksten te maken als ‘zonder boer geen voer’ gaven Nederlandse boeren duidelijk aan het niet eens te zijn met de politieke koers van het land. Deze zou een bedreiging vormen voor het boerenbestaan en daarmee de voedselzekerheid van Nederland. Boeren vormen immers al duizenden jaren het fundament van vele samenlevingen in de wereldgeschiedenis. Boerenopstanden kwamen dan ook voor in alle windstreken en in vele tijden. De artikelen in deze editie van Leidschrift proberen te onderzoeken wat boeren uit de recente wereldgeschiedenis tot verzet heeft gedreven, welke technieken zij hiervoor gebruikten en hoe succesvol zij waren in het behalen van hun doelen.

Om een zo goed mogelijk beeld hiervan te schetsen, hebben wij het academische veld omgespit in onze zoektocht naar experts die ons iets kunnen vertellen over boerenopstanden uit de verschillende werelddelen – en niet zonder succes. In deze editie vindt u artikelen over de negentiende- en twintigste-eeuwse geschiedenis van boerenopstanden en verzet, alsook een artikel dat een vermeende, veertiende-eeuwse boerenopstand ontmaskert als juist heel iets anders. Deze editie wordt ingeleid met een artikel over boerenprotesten geschreven door Michael Woods, professor menselijke geografie aan de universiteit van Aberystwyth. Dit wordt gevolgd door een vergelijking tussen de Mississippi Delta en Groningse polders door Maarten Zwiers, waarmee hij twintigste-eeuws links-radicalisme op het platteland probeert te begrijpen. In het daaropvolgende artikel analyseert James Robert Applewhite de Zuid-Afrikaanse Boeren en de misvattingen die zijn ontstaan over de rol van religieuze ideologie in hun strijd tegen het Britse Rijk. De kiem van de recente boerenprotesten in Nederland komt naar voren in het werk van Anton Schuurman dat de relatie tussen het Nederlandse overheidsbeleid en de agrarische sector in de twintigste-eeuwse geschiedenis onderzoekt. Hierna kijken we weer naar boerenverzet buiten onze landsgrenzen met een artikel van Carolien Stolte. Daarin bespreekt zij Indiase boerenprotesten uit de vroege twintigste eeuw en hun relatie tot grotere, internationale vredesbewegingen. In een artikel van Mihkel Mäesalu lezen we juist iets anders. Hij ontleedt hoe de Opstand van de Sint-Jorisnacht in laatmiddeleeuws Estland ten onrechte als een boerenopstand is aangeduid en beargumenteert wie hier dan juist wel achter zat... Als toegift bevat deze editie ook nog een recensie van Arianne Baggermans boek *De storm die wij vooruitgang noemen* (2025), dat aan de redactie werd opgestuurd.

Wij wensen u veel leesplezier!

Jong KNHG

Vergroot je netwerk
Bezoek leuke activiteiten
Volg leerzame workshops

WORD NU GRATIS LID

knhg.nl/jong-knhg

JongKNHG

Jong-knhg

Introduction: Placing Farmers' Protests in Historical Perspective

Michael Woods

Introduction

In early February 2024, farmers and their tractors filled the streets of central Brussels around the European Parliament. Haybales and dirt were dumped in the Place du Luxembourg and bonfires lit. Smoke swirled around the central statue, which had been adorned with placards, banners and flags attacking a proposed EU trade deal with Mercosur (the South American common market), denouncing neoliberalism, and asserting the sovereignty of farmers. The demonstration in Brussels was the culmination of a winter of protests by farmers in many European countries, from Portugal to Latvia, and Cyprus to Ireland.¹ Although the specific triggers for the protests varied between countries, the protests shared not only a common sense of grievance, but also common elements of dramaturgy and discursive framing that are in turn both deeply rooted and resonant with historical references.

This article traces some of these threads and examines some of the shared features. The next section presents an historical overview of rural protests, from the earliest recorded rebellions over two millennia ago to the present day. As it documents, the form of protests, the central issues, and the nature and politics of the participants have varied over time and between places, but there are recurrent themes. These are examined in the subsequent sections. The second section discusses the motivating factors for rural protests, highlighting the significance of taxes, tariffs and technology. The third section focuses on the dramaturgy of protests and the strategies adopted, particularly their territorialisation and transgression of rural and urban space. Finally, the last section explores the framing of rural protests through populist and nationalist discourses and how these have been deployed to connect contemporary protests with historical precedents.

¹ R. Finger, A. Fabry, M. Kammer et al. , 'Farmer protests in Europe 2023-2024', *EuroChoices* 23.3 (2024) 59-63.

A Brief History of Rural Protests

The history of rural protest is founded on a paradox. Cities have long been regarded as the locus of politics, not only as seats of power and governance, but also as sites of both coffee-house debates and street agitation. The countryside, in contrast, was conventionally considered to be less affected by the whims and fractures of politics. Yet, the remoteness of rural areas also limited the imposition of kingly or state power, leaving liminal spaces from which opposition could emerge. For much of history, challenges to political authority were signalled by news of a rebellion in some rural district or another, or worse, of peasant armies advancing on the city. Revolts by farmers or peasants are recorded in Qin dynasty China, Ptolemaic Egypt, and the Roman Empire, and periodically erupted throughout Mediaeval Europe. The *Jacquerie* rebellion by farmers in Northern France (1358) gave French the term *jacquerie* to describe a rebellious farmer, which continued to be applied to protesters into the twentieth century.

In later centuries, the political turbulence of seventeenth century England saw the Levellers, a radical anti-monarchist faction, and proto-agrarian-socialists the Diggers, who advocated land reform, rally rural followers. In settler colonies, rural frontiers that had attracted independently-minded pioneers – some fleeing political or religious persecution – turned against attempts by colonial powers or nascent independent states to impose centralised authority. Power relations between farmers and government in colonial North America and the emergent United States were tested by a series of local revolts over land rights, taxation, prices, or debt enforcement, including Bacon's Rebellion in Virginia (1676), Shay's Rebellion in Massachusetts (1786-87) and the Whiskey Rebellion in Pennsylvania (1791-94).² The Eureka Rebellion (1851-54) pitted miners in rural Victoria against colonial forces, quashed only through a pitched battle at Eureka Stockade, but has since become venerated in the annals of Australian nationalism.³

Rural areas also gave rise to early struggles around industrialisation. The Swing Riots in nineteenth-century England attacked new threshing machines that threatened the position of agricultural labourers, copying the tactics of earlier Luddites who had smashed machinery in rural and urban

² F.A. Shannon, *American Farmers' Movements* (Princeton, NJ 1957) 23-26, 30-34, 34-39; C.M. Stock, *Rural Radicals* (New York, NY 1996) 38-43, 48-56, 113-115.

³ R.D. Walshe, 'The significance of Eureka in Australian history', *Historical Studies: Australia and New Zealand* 6 (1953) 62-80.

textile mills. As agricultural employment became more precarious, some farmworkers attempted to organise amongst themselves, and faced repercussions from landowners and governments. In 1834, six farm labourers who had formed a trade union in Dorset, England, were punished with transportation to Australia, earning commemoration in the labour movement as the Tolpuddle Martyrs. The Australian labour movement itself traces its origins to a strike by sheep shearers in 1891. Industrial action could spill over into wider protests and confrontations. During Communist-led strikes by farmworkers in France in the 1930s, reports recount how in Pernes-en-Artois, in Northern France, 'housewives led by a red flag paraded through the streets of the village demanding a freeze on the prices of butter and milk' and describe 'several inhabitants preparing to repel the demonstrators with pitch-forks and other weapons' at a strikers' march through a village in the neighbouring Nord department.⁴ As these examples illustrate, rural protests through this period were frequently left-leaning in orientation, forming part of an international workers' struggle.

The modernisation of agriculture and consequential displacement of farmworkers eroded the capacity for rural working class mobilisation in much of Europe, North America, Australia and New Zealand. Outside highly industrialised countries, however, the rural peasantry continued to form a large proportion of the population and increasingly started to mobilise in social movements as the twentieth century progressed, challenging inequalities stimulated by colonialism. In some territories peasant mobilisation took the form of armed insurrection, including the Mau Mau rebellion in Kenya (1952-56) and the Zapatista uprising in southern Mexico (1994); in other contexts it has focused on land occupations, as in Brazil, the Philippines and South Africa, or on sporadic farmers' demonstrations, as in India.

In Europe, the break-up of aristocratic estates in the nineteenth and twentieth centuries allowed many former tenant farmers to become property owners and employers, paralleling the independent colonist farmers of North America, Australia and New Zealand. Such farmers had status in rural communities and in an age of democratisation they sought to further their interests through non-confrontational means. Efforts by mid-western farmers in the United States to fight elections on a distinctively rural platform through vehicles such as the Populist Party and the Non-Partisan League

⁴ Farmer's letter and police report respectively, quoted by J. Bulatis, *Communism in Rural France* (London 2008) 96.

ultimately failed.⁵ However, successful agrarian parties were established in parts of Scandinavia and Central Europe, as well as in Australia, where the Country Party (later the National Party) controlled the agriculture ministry for much of the mid-twentieth century. Elsewhere, farmers aligned with mainstream centre-right parties, including notably the Conservative Party in Britain and the Österreichische Volkspartei (ÖVP, People's Party) in Austria. Around the same time, farmers' unions that had often originated as protest groups reinvented themselves as mass-membership industry associations and entered into corporatist arrangements with state agencies concerned about food security that gave them direct influence in shaping agricultural policy.⁶

The outcome of this settlement was a long period of relative stability and prosperity for farmers, with state-sponsored investment in the modernisation and expansion of agriculture and regulated markets. This approach, known as 'productivism', largely removed any impetus for farmers to protest, yet it rested on the conceit that farmers shared common interests that were being met through such policies. In practice, the trajectory of productivist policies favoured larger farmers and agribusiness, and the period of relative calm was punctuated by occasional protests by dissenting groups of farmers in countries such as France and the Netherlands who felt marginalised.⁷ The limitations of productivism were more seriously exposed in the United States in the 1970s, when mounting farm debts and uncertain markets drove many small farmers out of business. This 'farm crisis' prompted the explosion of localised protests that coalesced into the American Agricultural Movement, which organised a farm strike and demonstrations in Washington, D.C.

The instability transferred to Europe in the 1980s as the European Community's Common Agricultural Policy (CAP) came under scrutiny for its cost and environmental impact, leading to several waves of reforms to its objectives, regulations and delivery mechanisms that reduced subsidies paid to farmers and shifted the emphasis of schemes away from food production

⁵ M.J. Lansing, *Insurgent Democracy: The Nonpartisan League in North American Politics* (Chicago, IL 2015); A. Selz, *The Making of the Populist Movement* (New York, NY 2020).

⁶ A.D. Sheingate, *The Rise of the Agricultural Welfare State* (Princeton, NJ 2001).

⁷ L. Jalabert and C. Patillon ed., *Mouvements paysans: face à la politique agricole commune et à la mondialisation (1957-2011)* (Rennes 2013); D. Strijker and I.J. Terluin, 'Rural protest groups in the Netherlands' in: D. Strijker, G. Voerman and I.J. Terluin ed., *Rural Protest Groups and Populist Political Parties* (Wageningen 2015) 63-78.

to environmental protection and recovery.⁸ These reforms have been contested by farmers' protests in many European countries as farmers have lost confidence in their traditional representatives in farming unions and political parties and embraced more militant action groups⁹ – forming a direct line to the protests of the winter of 2023-24.

More broadly, the diversification of the rural economy over the second half of the twentieth century and, in some countries, counter-urban migration of new residents into rural areas have produced a new 'politics of the rural' in which the central issue is not the economics of farming but the meaning and regulation of rurality.¹⁰ The politics of the rural is contested across a multitude of fronts, with diverse protests involving different sets of actors around the defence of rural traditions such as hunting; access to land and housing; the loss of rural services; and the appearance of the rural landscape, including opposition to new roads, railways, airports, housing developments, windfarms and solar parks. Some of these campaigns have involved farmers, for example in opposing attempts to ban or restrict hunting. Other campaigns, however, have directly challenged farming practices and their environmental impacts, or have questioned the primacy historically afforded to farming in rural policy and planning. These challenges have put farmers on the defensive and added to their sense of beleaguerment.

The evolution of rural protests is complex, with divergences between territories and oscillations between periods of protest and periods of stability, yet there are threads that still connect historical protests with contemporary farmers' demonstrations. The remainder of this essay will discuss these in more detail around the three perspectives of motivation, strategy and ideology.

⁸ I. Garzon, *Reforming the Common Agricultural Policy: History of a Paradigm Change* (London 2006).

⁹ M. Woods, J. Anderson, S. Guilbert and S. Watkin, 'Rhizomic radicalism and arborescent advocacy: a Deleuzo-Guattarian reading of rural protest', *Environment and Planning D: Society and Space* 31.3 (2013) 434-450; M. Woods, 'Explaining rural protest: a comparative analysis', in: D. Strijker, G. Voerman and I.J. Terluin ed., *Rural Protest Groups and Populist Political Parties*, 35-62.

¹⁰ M. Woods, 'Deconstructing rural protest: the emergence of a new social movement', *Journal of Rural Studies* 19.3 (2003) 309-325.

Tax, Tariffs and Technology

Money has often been at the root of farmers' protests. Farming is an inherently risky business, requiring up-front expenditure and uncertain returns, subject to the vagaries of the weather and volatile markets. Throughout history, margins for farmers have frequently been slim, breeding resentment from farmers towards government policies that increase costs, reduce income or destabilise cashflow. Taxation has repeatedly drawn ire, especially from farmers who may feel that they see less of the benefits of public expenditure on services and infrastructure than urban residents. Few rural protests have a single cause, but taxation was a major factor in the Peasants' Rebellion in England in 1361 and the Rebecca Riots by farmers and agricultural workers in nineteenth-century Wales, as well as in Shay's Rebellion and the Whiskey Rebellion in the United States. In recent decades, farmers joined hauliers in several European countries to protest against high fuel prices, attributed to high taxation, in 2000-01, involving blockades of ports and oil depots.¹¹

The influence of the farming lobby in mid-twentieth century Europe won concessions for farmers on taxation, reflecting a wider spirit of agricultural exceptionalism. The ending of such preferential treatment for farmers has been a trigger for recent farmer protests. Proposals by the British government to partially remove exemptions from inheritance tax for farmland prompted protests by farmers in the winter of 2024 and spring of 2025, while protests by German farmers in 2023 and 2024 were provoked in part by the removal of tax subsidies on agricultural diesel.

If farmers are no fans of taxation, they have tended to be more supportive of tariffs and trade quotas, as long as they are designed to protect their domestic markets from exports. The hostility towards trade liberalisation demonstrated at the Brussels protest in 2024 by banners against an EU trade deal with Mercosur goes back to nineteenth-century debates in Britain and other countries between protectionist farmers and landowners and the rising class of manufacturers who advocated free trade. Books such as *The Foreigner in the Farmyard* (1897), portrayed British farming as under threat from imports from continental Europe, North America, Australia, New Zealand and Argentina. Put simply, it argued food production abroad was cheaper than production in Britain: 'the Foreigner (in a good currency

¹¹ J.V. Mitchell and M. Dolun, *The Fuel Tax Protests in Europe, 2000-2001* (London 2001).

country) had a nett advantage of 40 [shillings] an acre over the Englishman'.¹² Such arguments did not immediately find favour in the industrialising states of Europe and North America, stoking tensions between farmers and government.

Food security concerns after the First World War and the growing political influence of the farming lobby as the old aristocracy waned checked the ascendancy of free trade in the 1920s and 1930s. The Smoot-Hawley Act in 1930 raised tariffs on agricultural imports to the USA, followed closely by similar actions by the British Empire and other European states. Among the consequences was the restriction of access to European and North American markets for farmers in Argentina, Brazil and Uruguay, contributing to deepening economic crises and decades of political instability, in which farmers' protests regularly featured.

In Europe, the formation of the European Economic Community (EEC, a predecessor of the European Union) in 1957, and the later adoption of the Common Agricultural Policy, worked both ways. In creating a Common Market, the EEC erased barriers to trade in agricultural products within its borders, to a mixed reception from farmers. Many welcomed the expanded market, but others resented competition from EEC partners, especially at times when local conditions were poor, with discontent expressed through protests. In France, for example, attacks by farmers on lorries carrying imported food or livestock were a frequent occurrence during the 1970s and 1980s.¹³ They were reciprocated in Britain at the end of the 1990s when farmers – frustrated at continuing imports whilst British exports of beef to Europe were still restricted by precautions over BSE ('mad cow disease') and the prices received by farmers for their produce ('farmgate prices') were plummeting – mounted blockades of ports. In one instance, farmers seized a lorry arriving on a ferry from Ireland and dumped its cargo of beefburgers into the dock.¹⁴

At the same time, agricultural imports from outside the EEC faced tariffs and quotas. A consequence of Britain joining the EEC in 1973 was to drastically restrict imports from its traditional Commonwealth trading partners in Australia and New Zealand. In response, the Australian and New

¹² E.E. Williams, *The Foreigner in the Farmyard* (London 1897) 15. Forty shillings in 1897 is equivalent to approximately 300 euro today. An acre is 0.4 hectares.

¹³ E. Naylor, 'Unionism, peasant protest and the reform of French agriculture', *Journal of Rural Studies* 10.3 (1994) 263-274.

¹⁴ M. Woods, *Contesting Rurality: Politics in the British Countryside* (Aldershot 2005) 146.

Zealand governments became early adopters of neoliberalism, proactively advocating global trade liberalisation for agricultural commodities, introducing radical deregulation of agriculture, and slashing farm subsidies at home. As thousands of farms disappeared, both countries experienced mass protests by farmers: 40,000 demonstrated in Canberra in July 1985 and 10,000 in Wellington in 1986.¹⁵

The global propagation of neoliberalism has continued to provoke farmers' protests. The North American Free Trade Agreement between the USA, Canada and Mexico was the catalyst for the Zapatista uprising in 1994, while the reopening of the South Korean market to U.S. beef imports in 2008, to facilitate a Korea-U.S. Free Trade Agreement, brought hundreds of thousands of protesters on to the streets of Seoul.¹⁶ In Central and Eastern Europe, the shock therapy of the transition from socialism to neoliberal capitalism in the 1990s left many farmers struggling and indebted, leading Polish farmers to form a Committee for the Self-Defence of Farmers that later evolved into a political party, *Samobrona Rolników* (Farmers' Self-Defence).¹⁷ More recently, widespread farmers' protests were mobilised in India in reaction to government plans to deregulate agricultural price controls.¹⁸ The antipathy of European farmers to the Mercosur trade deal, and the banners attacking neoliberalism at the Brussels protest, are therefore part of a long-standing protectionist tendency shared by many farmers in much of the world – though not all, farmers producing commodities for export, notably in North and South America, Australia and New Zealand, are understandably advocates of free trade.

Alongside trade liberalisation, neoliberal globalisation has also been characterised by the consolidation and increasing power of corporations in the agrifood sector. Supermarkets and food processing companies have been targeted by protesting farmers, who have accused them of profiteering and squeezing farmgate prices, with demonstrations outside distribution depots and processing plants. Occasional strikes have involved farmers withholding

¹⁵ Woods, 'Explaining rural protests', 40.

¹⁶ S-O. Lee, S-J. Kim, and J. Wainwright, 'Mad cow militancy: neoliberal hegemony and social resistance in South Korea', *Political Geography* 29.7 (2010) 359.

¹⁷ B. Stanley, 'The Polish Self-Defence party: from agrarian protest to the politics of populism, 1991-2007' in: D. Strijker, G. Voerman and I.J. Terluin ed., *Rural Protest Groups and Populist Political Parties* (Wageningen 2015) 191-216.

¹⁸ P. Jha, 'Growing restiveness of the peasantry in contemporary India: context and challenges', *Agrarian South* 13.1 (2024) 41-61.

key commodities from processors, such as milk strikes in 2008 and 2009 by the IG Milch group that represented one in ten dairy farmers in Austria.¹⁹ In other cases the selection of targeted corporations has been more symbolic. When smallholder producers of Roquefort cheese in southern France were caught in a trade war between the EU and USA in the late 1990s, they reacted by dismantling a McDonald's restaurant under construction in the town of Millau. As their leader, José Bové, explained:

We thought McDonalds appropriate for several reasons: the type of food at McDo, which is industrial food requiring industrial agriculture (meat as cheap as possible, one type of potato for all McDonalds worldwide, and three or four varieties of salad). Everything is standardised. It is a multinational firm with a wish of hegemony.²⁰

Yet, again, farmer antagonism towards corporate power is not new. The farmer-led populist movement in the late-nineteenth-century United States was motivated in part by anger at the monopoly of railroad companies who determined the cost of transporting agricultural produce from the prairies to urban markets.²¹ Slightly later, violence flared among tobacco farmers in Kentucky protesting at price-fixing by the American Tobacco Company in 1907 and 1908. A contemporary newspaper report proclaimed that 'There is war in Kentucky. In a score of towns what is virtually a state of martial law exists. In the farming districts cellars have been fortified and loaded arms stacked within reach. The "Night Riders" are abroad (...).'²² Groups of 200 to 500 men launched nighttime attacks burning barns and company property, causing damage worth \$50 million and costing the lives of several farmers and bystanders.

Farmers' opposition to trade agreements and corporate power might have forged some alliances with left-wing anti-neoliberal activists, but generally such connections have not been made. One exception is the previously mentioned José Bové, a former Greenpeace campaigner whose

¹⁹ F. Seifert, 'Austrian pastoral: rural protest at the margins of a hegemonic policy landscape' in: D. Strijker, G. Voerman and I.J. Terluin ed., *Rural Protest Groups and Populist Political Parties*, (Wageningen 2015) 127-144.

²⁰ P. Ariés and C. Terras, *José Bové: la révolte d'un paysan* (Villeurbanne 2000) 74. Translated by the author.

²¹ Selz, *The Making of the Populist Movement*, 23-24.

²² C.V. Tevis, 'A Ku-Klux Klan of Today', *Harpers Weekly*, 8 February 1908, 14-16, quoted by Shannon, *American Farmers' Movements*, 161.

Confédération Paysanne occupied a more radical, left-leaning space than mainstream French farming unions. Bové consciously drew on his progressive networks in the wake of the Millau protest described above. Put on trial for his part in the demonstration, Bové called as witnesses peasant leaders, trade unionists, land rights campaigners and indigenous activists from around the world to subvert the process into a trial of globalisation.²³ Farmers' Days of Action were similarly routinely held at WTO and G8 summits during the early 2000s, including at Cancun in 2003, marked by the public suicide of Korean farmers' leader Lee Kyoung-hae. Yet, most farmer participants in these protests were from the Global South, notably groups affiliated with the transnational peasant movement La Via Campesina, with relatively few farmers from Europe or North America present.

The farmers taking part in contemporary protests in Europe, North America, or Australia, are generally the descendants of the medium- and large-scale farmers who battled against rural working-class militancy in the nineteenth and early twentieth centuries. They do not perceive themselves to be 'peasants', and their political instincts are conservative. Indeed, the innate conservatism of farmers has not only limited potential for solidarity with left-wing campaigners, but has also acted as a brake on some of their own actions. When it appeared that blockades of fuel depots in Britain in 2000 could bring down the government, farmer protesters stepped back. One of their leaders explained: 'We weren't there to topple a government. We were there to demonstrate our problems. And we walked away. We walked away as businessmen. Not as bloody hooligans.'²⁴ Farm protests are consequently regarded within the farming community to be acts of desperation and achieving widespread mobilisation can still be challenging.

The conservatism of farmers also frequently manifested in suspicion of new technologies and changing industrial practices. The machine-breaking antics of the Luddites and Swing Riots in nineteenth-century England have a modern counterpart in opposition to genetically modified crops, including the 'Cremate Monsanto' campaign of the Karantaka Rajya Raitha Sangha (Karnataka State Farmers' Union, KRRS) in India, which burned fields planted with GM crops to resist attempts by Cargill and Monsanto to market

²³ Woods, 'Deconstructing rural protest', 319.

²⁴ A. Treneman, 'The maverick who rattled Tony Blair', *The Times*, Section 2, 26 September 2000, 3-5, quoted by Woods, *Contesting Rurality*, 151.

hybrid corn and cotton seed in the country.²⁵ For farmers who did embrace science and technology in the productivist era, however, motivation for protest has come from proposals to reduce use due to environmental concerns, most notably in the Netherlands, with protests in 2018 and 2019 against new controls on nitrate use.²⁶ In either case, resistance to change is a recurrent motivation for farmers' activism.

Dramaturgy and Spatial Strategies

Whatever the motivations of farmer protests, their form and staging tend to follow certain conventions that have been acquired over time. These include strategies in the use of space, where there are three tendencies. The first is to retreat into rural territory and hold out against state forces, a common tactic in Mediaeval and Early Modern rural rebellions that resonates in some contemporary protests. In 2016, armed anti-government protesters occupied the Malheur National Wildlife Reserve in Oregon, USA, to oppose conservation and land management policies that they regarded as federal colonialism. The 'standoff' took 40 days to resolve.²⁷ Resistance by peasants and indigenous communities to eviction for 'land grabs'; farmers defying cull orders during livestock epidemics; and land occupations to obstruct new roads, airports or military bases all stand in this tradition. In a similar vein, the positioning of signs, banners and graffiti with farm protest slogans around rural areas are a marking of territory.

The second spatial strategy is blockading and disrupting transport and other infrastructure crossing rural territory, which has been part of the repertoire of farmers' protests for at least 60 years. In 1961, farmers in Brittany – angered by the arrest of organisers of an earlier demonstration against falling potato prices – launched a ten-day insurrection. During this insurrection, 'railways and roads were blocked, towns invaded by tractor-borne demonstrators, telephone lines sabotaged, the Premier repeatedly

²⁵ I. Scoones, 'Mobilizing against GM crops in India, South Africa and Brazil', *Journal of Agrarian Change* 8.2/3 (2008) 315-344.

²⁶ E. Engelen, *Boze burgers en boeren* (Leiden 2023); J.D. van der Ploeg, 'Farmers' upheaval, climate crisis and populism', *Journal of Peasant Studies* 47.3 (2020) 589-605.

²⁷ J. Inwood and A. Bondis, 'Property and whiteness: the Oregon standoff and the contradictions of the U.S. Settler State', *Space and Polity* (2017) 253-268.

hanged in effigy'.²⁸ Such tactics have repeatedly been used by French farmers over the subsequent decades – including *opération escargot* in the 1990s that blocked roads to Paris and Disneyland²⁹ – up to the 2024 protests, and have routinely been adopted by farm protesters in other countries.

The third approach is to occupy urban space. The protests in Brussels in 2025 were accompanied by demonstrations in the same wave of protests in Amsterdam, Berlin, London, Madrid, Paris and Rome, among other cities, echoing earlier occupations. In France, for example, farm protesters had occupied the Paris Stock Exchange in 1992 in protest against proposed modifications to the GATT global framework for trade that ended exceptions permitting import quotas and export subsidies to be applied to agricultural goods.³⁰ Three mass demonstrations in London opposing legislation to ban the hunting of wild mammals with hounds in 1997, 1998 and 2004, were described in some commentaries as a 'new Peasants' Revolt', referencing the Peasants' Rebellion of 1381, when rural insurgents marched on and invaded London.³¹

By occupying city centres, farm protesters not only make their grievances visible to urban residents and cause irritating disruption, but they also often include elements that subvert rural-urban order and the historic sanitisation of the city: spraying slurry, dumping vegetables, spilling milk, piling haybales and herding sheep or cattle. These farmyard familiars are out of place in the city, but evoke a time when they were present, reminding the city of its rural roots.

The most potent tool of farm protesters, practically and symbolically, is the tractor. It can be a platform, a billboard, an obstacle, and a mode of transport. Convoys of tractors are a leitmotif of farm protests connecting the Brittany unrest of 1961 to their contemporaries in 2025 and protesting Dutch farmers in 1990 to the nitrate demonstrations of 2018 and 2019.³² At the height of the American farm crisis, a first 'tractorcade' attracted 3,000 farmers to Washington, D.C. in 1978, while during a second tractorcade in 1979, 'a line of tractors twenty-five miles long snarled traffic coming into the city (...) Farmers rammed police cars with their tractors [and]

²⁸ G. Wright, *Rural Revolution in France* (Stanford, CA 1964) 168.

²⁹ Naylor, 'Unionism, peasant protest and the reform of French agriculture', 268.

³⁰ Ibidem.

³¹ D. Hart-Davis, *When the Country Went to Town* (Ludlow 1997) 2.

³² Naylor, 'Unionism, peasant protest and the reform of French agriculture'; Strijker and Terluin, 'Rural protest groups in the Netherlands', 69.

delayed commuters for hours'.³³ In spite of being a relatively modern invention, the tractor has replaced the pitchfork as the iconic symbol of rural rebellion, becoming an essential prop in the staging and dramaturgy of farm demonstrations, but also the key technology enabling protests to take the form that they do.

Populism, Nationalism and Rural Spatial Justice

A further thread between protests, over time and across motivations, is the articulation of a sense of spatial injustice, of rural communities being marginalised, ignored, or treated unfairly by urban central power. This framing is itself a strategic choice to translate the individual fears and grievances of farmers not into class solidarity, but into a threat to the entire countryside posed by urban misgovernment. The trick was exemplified by the countryside protests in turn-of-the-century Britain, which linked a minority concern around hunting to other issues, including falling farmgate prices, to manufacture a rural crisis and portray the demonstrations as mass mobilisations of 'the countryside'. Placards carried in the rallies included slogans such as 'Say No to the Urban Jackboot' and 'Leave the Country to Country People' that positioned the urban as intrusive and menacing.³⁴ Farm protests have similarly often achieved greater prominence than their numbers might merit, because a threat to farming is widely perceived to be a threat to the countryside.

It is a short step from the antagonistic framing of urban-rural relations embodied in the British countryside marches to populism, with its central trope of speaking for the people against aloof elites. A distinctive rural populism was forged in nineteenth-century America, based on ideas of farmer sovereignty, but the explicit counterposing of 'rural people' and 'urban elites' is a later development, becoming a feature of contemporary rural protests. Publicity around the British countryside protests placed them in the tradition of historic populist revolts and radical struggles, suggesting that 'the country' had to come to London to speak up for freedom – arguably normalising populist discourses that were revived in the Brexit debates a

³³ Stock, *Rural Radicals*, 159.

³⁴ Woods, *Contesting Rurality*, 115.

decade later.³⁵ Protesting farmers in Berlin in January 2024 wore high-viz jackets emblazoned with the slogan ‘*Wir sind das Volk*’ (‘We are the People’).³⁶ Even if the populism has ersatz qualities, with a hidden elite leadership, there are historical precedents, such as so-called English ‘Peasant’s Revolt’ that was in practice largely comprised by minor nobles and petit bourgeois.

In making populist assertions, rural protests also tap into deeply engrained cultural associations between national identity and rurality, with rural land prized as the territory of the nation, farmers venerated for feeding the nation, and rural populations celebrated as embodying authentic national traits lost in urban populations affected by foreign influences.³⁷ French farm protesters have repeatedly used the slogan ‘*Pas de pays sans paysans*’ (‘No country without peasants/farmers’) over several decades, and farm protests across Europe and beyond routinely incorporate nationalistic iconography, most notably national flags (albeit in recent Dutch protests flown upside down to mimic the historic maritime distress signal to convey a sense of peril and emergency). Flag-waving is intended to convey to the public that the protesters are acting for them, but also serves to reassure conservative farmers that they are not rabble-rousers but patriots representing the national interest.

The adoption of populist and nationalist discourses and icons, however, has made contemporary farm protests susceptible to capture by the far-right, which is a departure from the past. The American populist movement of the nineteenth century was left-leaning economically and is sometimes characterised as agrarian socialism. Agrarian parties in twentieth-century Europe tended to be centrist and non-populist in orientation, including the Boerenpartij (Farmers’ Party) that emerged from farm protests in the Netherlands in 1958.³⁸ Yet, in the 2023-24 protests in France, Rassemblement National leader Jordan Bardella and Marion Maréchal of the

³⁵ M. Woods, ‘Revisiting the politics of the rural and the Brexit vote’ in: P. Pospěch, E.M. Fuglestad, E. Figueredo ed., *Politics and Policies of Rural Authenticity* (Abingdon 2022) 27-41.

³⁶ T. Escritt, ‘There’s no more money, German minister tells rowdy farmers’, *Reuters*, 15 January 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/german-farmers-kick-off-protest-over-higher-taxes-berlin-2024-01-15/>, accessed 1 October 2025.

³⁷ J.R. Short, *Imagined Country* (London 1991), 19-20.

³⁸ Strijker and Terluin, ‘Rural protest groups in the Netherlands’, 68; K. Vassen, ‘Agrarian parties in the Netherlands: the Plattelandsbond and the Boerenpartij’ in: D. Strijker, G. Voerman and I.J. Terluin ed., *Rural Protest Groups and Populist Political Parties* (Wageningen 2015) 291-302.

rival far-right Reconquête party, toured farmers' demonstrations and meetings touting to be the front-person for the protests.³⁹ Alternative für Deutschland (AfD) similarly infiltrated farmers' protests in Germany, while the leader of the radical right Vox party in Spain drove a tractor decorated with the party logo at a farmers' protest in Murcia in 2022.⁴⁰ Meanwhile, the BoerBurgerBeweging (BBB, Farmer-Citizen Movement), established to promote the cause of farmer protesters in the Netherlands in 2019 and compared to the earlier Boerenpartij, has moved to the right on issues such as immigration and geopolitics since forming a coalition government with the far-right PVV in 2024.⁴¹

Conclusion

The farmers' protests that have spread through Europe in recent years contain within them memories and echoes of rural protests dating back centuries around the world. The immediate motivations of protesters may be provoked by contemporary politics, but there are recurrent themes around tax, trade and resistance to change. Modern farm protests have embraced social media and digital technology, but their dramaturgy has elements that recall historic uprisings, not least in their spatial strategies. Direct references to historical rebellions and revolts are part of populist and nationalistic coding of protests that serve to build alliances and reassure participating conservative-minded farmers.

In many of these respects, European farm protests resemble protests in other parts of the world. Farmers in New Zealand have demonstrated against regulations intended to reduce greenhouse gas emissions from agriculture, just as Dutch farmers have. Indian farmers protesting against the removal of price controls were fighting the weakening of agricultural

³⁹ P. Laubacher, 'Maréchal tente rattraper Bardella dans le conquête du vote agricole', *Le Figaro*, 25 January 2024.

⁴⁰ J. Parker and A. Robinson, 'Germany's far-right seek revolution in farmers' protests', *BBC News*, 15 January 2024. <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-67976889>, accessed 1 October 2025; M. González, 'Vox, a la caza del voto conservador del "partido agrario español"', *El País*, 28 August 2023.

⁴¹ S. van Kessel, 'The enduring relevance of the Far Right ahead of the Dutch National Election on 29th October', Op-Ed for *The Foreign Policy Centre*, 22 October 2025. <https://fpc.org.uk/op-ed-the-enduring-relevance-of-the-far-right-ahead-of-the-dutch-national-election-on-29th-october/>, accessed 26 October 2025.

exceptionalism in policymaking in the same way as British farmers opposing the removal of Inheritance Tax exemptions. Participants in the Argentinian agrarian strike in 2008 blocked roads with tractors as protesting French farmers repeatedly have. If the scope is extended to all types of rural protest, there are even more parallels: there are protests against pylons in Australia, over school closures in Brazil, and opposing new roads in China, as well as in Europe.

Simultaneously, there are ways in which European farm protests are historically and geographically distinctive. Compared with historical rural rebellions, modern farm demonstrations are not part of class conflicts or political power struggles. They tend to eschew violence. Technologies from tractors to social media have reshaped the dynamics of protests. Neither do most European farmers consider themselves to be ‘peasants’. This marks a difference with self-described peasant movements in the Global South, whose concerns, such as land rights, and tactics, including land occupations and sometimes armed insurrection, arguably represent an even stronger line of continuity with past revolts.

Putting farm protests in historical context and tracing these points of continuity and change elevates analysis of contemporary protests, understanding them not as isolated events but as part of a long tradition, providing valuable insights into their significance and potency.

In opstand tegen boeren: links radicalisme op het platteland, 1880-1950

Maarten Zwiers

Net als bij de Amerikaanse verkiezingen van 2024 kleurde Crawford County in de staat Kansas rood tijdens de presidentscampagne van 1912. Dat jaar was het echter niet het rood van de Republikeinse Partij, maar dat van de socialisten. Crawford was destijds de thuisbasis van de populaire linksradicale krant *Appeal to Reason* en de socialistische presidentskandidaat Eugene Debs behaalde er een overtuigende meerderheid.¹ Die verkiezingsuitslag toonde aan dat linkse politiek op een zekere populariteit kon rekenen in de VS aan het begin van de twintigste eeuw en dat het niet enkel een stedelijk fenomeen was. In tegendeel: linkse groeperingen waren destijds zeer actief op het Amerikaanse platteland.² Een soortgelijke politieke situatie bestond in grote delen van landelijk Noord-Nederland. Ook daar schoot links gedachtegoed wortel aan het eind van de negentiende eeuw, wat zich in de decennia daarna vertaalde naar electorale winst voor partijen zoals de Communistische Partij Nederland (CPN) en de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP), de voorloper van de Partij van de Arbeid.³ Deze historische realiteit contrasteert met dominante beelden van rurale gemeenschappen, die vaak worden voorgesteld als conservatieve ecosystemen gehecht aan tradities en bestaande structuren. De geschiedenis van onder andere de Amerikaanse prairies en de Noord-Nederlandse veen- en landbouwgebieden vertellen echter een ander verhaal.

In dit artikel staat links-radicalisme op het platteland gedurende het eind van de negentiende en de eerste decennia van de twintigste eeuw centraal. Twee rurale regio's die op het eerste gezicht erg verschillend zijn, worden specifiek uitgelicht: de Mississippi Delta in de VS en het Noorden van Nederland, in het bijzonder het Oost-Groningse Oldambt en de Veenkoloniën, op de grens tussen Groningen en Drenthe. Waardoor werden

¹ T. Frank, *What's the Matter with America? The Resistable Rise of the American Right* (London 2004) 32.

² J.R. Green, *Grass-Roots Socialism: Radical Movements in the Southwest, 1895-1943* (Baton Rouge, LA 1978) xii.

³ R. de Jong, H. van der Kolk en G. Voerman, *Verkiezingen op de kaart: Tweede Kamerverkiezingen vanuit geografisch perspectief, 1848-2010* (Utrecht 2011) 85, 90-92, 96, 114, 126, 130.

plattelanders in deze gebieden aangetrokken door linkse politiek? Verscheidene historici hebben zich met dit vraagstuk beziggehouden, waaronder James Green in zijn klassieke werk *Grass-Roots Socialism: Radical Movements in the Southwest, 1895-1943* uit 1978. In dit boek hanteert Green een *grassroots* benadering om de opkomst van het socialisme in Arkansas, Louisiana, Oklahoma, Texas en het zuidoostelijke deel van Kansas vanaf het einde van de negentiende eeuw tot aan de Tweede Wereldoorlog te verklaren.⁴ In die periode nam het aantal pachtboeren in deze Amerikaanse staten toe, net als de grootschalige mijnbouw en houtindustrie, twee sectoren waar de arbeidsomstandigheden slecht waren en absoluut ongeschikt aan het winstoogmerk. Binnen deze veranderende economische context kon het socialisme opbloeien onder de lokale rurale bevolking, aangemoedigd door charismatische en flamboyante linkse activisten als 'Red' Tom Hickey en Kate Richards O'Hare.

Het Amerikaanse plattelandssocialisme werd gekarakteriseerd door zowel het marxisme als religieuze tendensen, waardoor de beweging volgens Green veel meer was dan een politieke partij met een vastomlijnd program: 'As a revivalistic crusade it created a kind of religious enthusiasm, a feeling produced partly by the colorful cast of characters who organized and vitalized the movement, ingeniously combining the demand for immediate change with the ultimate promise of a cooperative society.'⁵ Historicus Jim Bissett komt tot een soortgelijke typering in zijn boek *Agrarian Socialism in America: Marx, Jefferson, and Jesus in the Oklahoma Countryside, 1904-1920*, waarin hij de vraag stelt waarom juist in Oklahoma het socialisme zo populair werd. Volgens Bissett kwam dit deels door economische omstandigheden, maar ook door de specifieke wijze waarop de ideologie zich manifesteerde in de staat. Socialisten wisten het marxisme in een typisch Amerikaanse vorm te presenteren door het te koppelen aan idealen uit de Onafhankelijkheidsverklaring en aan protestants-evangelische waarden, waardoor het herkenbaar werd voor de landarbeiders in Oklahoma.⁶

Naast prairiestaten als Kansas en Oklahoma hebben wetenschappers links activisme in andere Amerikaanse plattelandsgebieden onderzocht,

⁴ De Jong, Van der Kolk en Voerman, *Verkiezingen op de kaart*, xii-xv.

⁵ Ibidem, xx.

⁶ J. Bissett, *Agrarian Socialism in America: Marx, Jefferson, and Jesus in the Oklahoma Countryside, 1904-1920* (Norman, OK 2002) 8.

waaronder de zuidelijke staat Alabama en de Appalachen.⁷ In zijn boek *Toward a Cooperative Commonwealth: The Transplanted Roots of Farmer-Labor Radicalism in Texas* past historicus Thomas Alter een transnationale benadering toe om het rurale radicalisme in Texas te duiden. Het Revolutiejaar 1848 in Europa, de Mexicaanse Revolutie (1910-1920) en de Russische Revolutie (1917) zouden allemaal invloed hebben gehad op de vorm en inhoud van linkse politiek op het Texaanse platteland.⁸ Een vergelijkbaar transnationaal perspectief zal ook in dit artikel gebruikt worden, niet zozeer om te onderzoeken hoe progressieve bewegingen elkaar beïnvloedden, maar meer om te bepalen in hoeverre plattelandsradicalisme gestoeld was op gemeenschappelijke denkbeelden en handelwijzen.

De literatuur betreffende het links radicalisme op het Noord-Nederlandse platteland is tamelijk gevarieerd, van meer journalistieke werken, zoals Frank Westermans *De Graanrepubliek*, tot aan egodocumenten over de anarchistische cultuur in de Drentse venen.⁹ De historicus Otto Knottnerus beschreef de oorzaken en sociaaleconomische context van de grote landarbeidersstaking in het Oldambt in 1929. Deze staking is ook het onderwerp van Jaap Meulenkamps boek met de Groningstalige titel *Wie willen boas blijven*, wat een combinatie is van archiefonderzoek en eigen herinnering, geschreven vanuit het perspectief van de landarbeiders.¹⁰ Een recenter onderzoek is de monografie van Jan Kalter over Drentse veenarbeiders in de periode 1860-1921. Naast de economische ontwikkelingen in de turfwinning – vooral de neergang van de industrie vanaf 1880 door de verbeterde concurrentiepositie van steenkool – besteedt Kalter aandacht aan de ideologische overtuigingen van de veenwerkers, waaronder het socialisme en het anarchisme.¹¹ De anarchistische beweging in Noord-Nederland is tevens het onderwerp van het boek geschreven door Arend Hazekamp, over de noordelijke bondgenoten van Ferdinand Domela Nieuwenhuis tussen 1890

⁷ R.D.G. Kelley, *Hammer and Hoe: Alabama Communists during the Great Depression* (Chapel Hill, NC 2015); J. Wilkerson, *To Live Here, You Have to Fight: How Women Led Appalachian Movements for Social Justice* (Urbana, IL 2019).

⁸ T. Alter, *Toward a Cooperative Commonwealth: The Transplanted Roots of Farmer-Labor Radicalism in Texas* (Urbana, IL 2022) 3.

⁹ F. Westerman, *De Graanrepubliek* (Amsterdam 2007); H. van Houten, *Anarchisme in Drenthe: Herinneringen van een veenarbeider* (Baarn 1985).

¹⁰ J. Meulenkamp, *'Wie willen boas blijven: De Oostgroninger landarbeidersstaking van 1929* (Groningen 1983).

¹¹ J. Kalter, *Opstand en ondergang van de veenarbeiders in Zuidoost-Drenthe, 1860-1921* (Assen 2021).

en 1940.¹² Dit artikel analyseert de aantrekkingskracht van het linkse geluid op het platteland in het kader van sociabiliteit, oftewel de 'behoefte aan onderling gemeenschapsleven, een cultivering van contacten met gelijkgestemden, en in het verlengde daarvan eerder de neiging om gemeenschappelijke activiteiten te ontplooiën dan als individu te opereren.'¹³

Qua oppervlakte is Noord-Nederland – bestaande uit de provincies Friesland, Groningen en Drenthe – ongeveer net zo groot als de Mississippi Delta. Net als in de Delta heeft menselijk ingrijpen het landschap in het Oldambt en de Veenkoloniën ingrijpend veranderd, door inpoldering en afgraving. Verslechterende arbeidsomstandigheden, vooral vanaf de jaren 1880, leidden geregeld tot arbeidersopstanden en stakingen in die gebieden, bijvoorbeeld in 1907, 1921 en 1929. In contrast met het Amerikaanse platteland, waar marxisme en geloof soms gecombineerd werden, kwamen in Noord-Nederland christelijke vakbonden op die het socialisme juist wilden bestrijden.¹⁴ Desalniettemin kreeg met name het vrije socialisme een religieus karakter onder invloed van het charismatische leiderschap van Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Hoewel er qua sociaaleconomische structuur overeenkomsten te vinden zijn tussen de Delta, het Oldambt en de Veenkoloniën, zijn er ook duidelijke verschillen aan te wijzen, bijvoorbeeld het klimaat, de gewassen die verbouwd worden en de organisatie van arbeid, die in Mississippi vooral gekenmerkt werd door raciale segregatie en repressie. Wat het Amerikaanse Zuiden en Noord-Nederland verbond was de zoektocht van arme pachters en landarbeiders naar een alternatief voor een systeem waarin zij het zware werk deden, maar er niet of nauwelijks de vruchten van plukten. In haar opstand tegen grote boeren vocht de rurale arbeidersklasse in beide regio's voor een eerlijkere verdeling van de welvaart, geïnspireerd door uiteenlopende ideologieën – van marxisme tot evangelisch christendom – die antikapitalisme en solidariteit vooropstelden.

¹² A. Hazekamp, *Geestverwanten van Ferdinand Domela Nieuwenhuis: Het vrije socialisme in Groningen, Friesland en Drenthe, 1890-1940* (Grou 2023).

¹³ W. van den Berg, 'Sociabiliteit, genootschappelijkheid en de orale cultus', in: M. Spies ed., *Historische letterkunde: Facetten van vakbeoefening* (Groningen 1984) 151-170: 154.

¹⁴ O. Knottnerus, 'Boeren en landarbeiders in het Oldambt: De landarbeidersstaking van 1929 en haar voorgeschiedenis'.

<https://ottoknot.home.xs4all.nl/werk/1929.html>, geraadpleegd op 16 juli 2025.

De Mississippi Delta

Wie vandaag de dag de Mississippi Delta bezoekt, ziet een weids en vlak akkerlandschap, waar sojabonen, mais en katoen verbouwd worden. Zo heeft de omgeving er echter niet altijd uitgezien. Voordat de grote boeren arriveerden, was het op veel plekken een ondoordringbare jungle. 'In the old days this was a land of unbroken forests', omschreef planterszoon William Alexander Percy de Delta voordat de ontginning begon. Bomen groeiden tot onvoorstelbare hoogtes, 'with vast trunks and limbs, and between them spread a chaos of vines and canes and brush, so that the deer and bear took it for their own and only by the Indians was it penetrable, and by them only on wraiths and trails.'¹⁵ Verhalen over de vruchtbare rivierdelta begonnen zich al snel te verspreiden door de jonge Verenigde Staten aan het begin van de negentiende eeuw. Een nieuwe generatie *planters* (grote boeren die plantagelandbouw bedreven op basis van slavernij) trok naar de *frontier*, waar ze slaafgemaakte arbeid inzetten om het oerbos te kappen en klaar te maken voor grootschalige landbouw. Het territorium Mississippi werd vervolgens al een staat in 1817. In de jaren daarna verrezen steeds meer plantages in de Delta. Voor een succesvolle onderneming was veel kapitaal nodig, waardoor kleine boeren nauwelijks een kans hadden om zich te vestigen in het gebied. 'A move into the rich Delta lands certainly offered the chance to improve an individual's or a family's fortunes, but the Delta presented an almost insurmountable challenge to anyone who did not have the capital and slave labor required to establish a plantation in that wilderness area', concludeerde historicus James Cobb.¹⁶

De Delta was en bleef het domein van grote en vooral rijke boeren. Het handelsstadje Natchez, net ten zuiden van de Delta, dreef op de winsten die gemaakt werden op de plantages en had vóór het uitbreken van de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) één van de hoogste inkomens per hoofd van de bevolking in de gehele Verenigde Staten.¹⁷ Door de afschaffing van de slavernij in 1865 ging veel vermogen verloren en moest de plantagearbeid op een andere manier georganiseerd worden. Hoewel

¹⁵ W.A. Percy, *Lanterns on the Levee: Recollections of a Planter's Son* (Baton Rouge, LA 2013) 4.

¹⁶ J.C. Cobb, *The Most Southern Place on Earth: The Mississippi Delta and the Roots of Regional Identity* (New York en Oxford 1992) 10.

¹⁷ K.L. Cox, 'The Grey Gardens of the South', *Southern Cultures* 25.4 (2019) 99-107: 100.

voormalige slaafgemaakten meer politieke rechten verwierven door invoering van de veertiende (1868) en vijftiende (1870) amendementen, wisten racistische Zuiderlingen aan het eind van de negentiende eeuw een nieuw sociaal systeem op te tuigen dat witte suprematie in de regio moest waarborgen. Het Jim Crow systeem voorzag in raciale segregatie en degradeerde zwarte mensen tot tweederangsburgers. Veel plantages hanteerden *sharecropping* ter vervanging van de slavernij, wat inhield dat pachtboeren een deel van hun inkomsten moesten afdragen in ruil voor huisvesting, het gebruik van gereedschap en kunstmest. Dit was meestal nadelig voor pachters, omdat de planters de boekhouding bijhielden zonder veel controle. Arbeiders hadden vaak te weinig scholing en macht om hun baas te confronteren, waardoor ze in een schuldenspiraal terechtkwamen en hun onafhankelijkheid verloren. De combinatie van het Jim Crow systeem en sharecropping zorgde ervoor dat zwarte landarbeiders opnieuw slachtoffer werden van raciale en economische onderdrukking.

De historiografie over de strijd voor burgerrechten in de Zuidelijke staten werd lange tijd gedomineerd door de gebeurtenissen van de jaren vijftig en zestig, bijvoorbeeld Rosa Parks en de Montgomery bus boycot van 1955, de Freedom Rides van 1961, de 'I Have a Dream' speech die Martin Luther King gaf in de zomer van 1963 en de Freedom Summer van 1964. De zogenoemde 'Long Civil Rights Movement' historici hebben deze temporale focus ter discussie gesteld door de aandacht te verleggen naar de lange voorgeschiedenis van de burgerrechtenbeweging. Het radicale activisme van de Communistische Partij van de Verenigde Staten (CPUSA) in de jaren dertig is volgens hen een belangrijke factor in die geschiedenis.¹⁸ Ook in de Mississippi Delta begon in die periode het verzet tegen het racistische plantageregime zich nadrukkelijker te manifesteren. Dit had onder meer te maken met veranderingen in de landbouw. Vanwege de Grote Depressie kregen planters veel federale subsidies om hun bedrijven te diversifiëren, moderniseren en mechaniseren. Het luidde de opkomst van de 'neoplantation' (ook wel neoplantage genoemd) in: een grootschalige en kapitaalintensieve boerderij waar arbeid steeds meer werd vervangen door machines, pesticiden

¹⁸ Zie bijvoorbeeld: J.D. Hall, 'The Long Civil Rights Movement and the Political Uses of the Past', *Journal of American History* 91.4 (2005): 1233-1263 en G. Gilmore, *Defying Dixie: The Radical Roots of Civil Rights, 1919-1950* (New York, NY 2008).

en chemische onkruidverdelgers.¹⁹ Overbodige pachters werden uit hun huizen gezet en hadden niet dezelfde toegang tot federale hulp als de planters. Hierdoor nam de werkloosheid (en daarmee armoede) onder de regionale arbeidersklasse toe.

Eén van de organisaties die streed voor de belangen van pachtboeren en landarbeiders was de vakbond Southern Tenant Farmers' Union (STFU), opgericht in de zomer van 1934 in het Arkansas-gedeelte van de Mississippi Delta. De STFU pleitte voor een interracial federatie, een bijzonder gegeven gezien de strikt gesegregeerde samenleving van het Diepe Zuiden. Onder de oprichters waren Harry Mitchell en Clay East, twee socialisten die ervoor wilden zorgen dat de rechten van pachters onder de Agricultural Adjustment Act (AAA) van 1933 beschermd zouden worden.²⁰ Hoewel de leiding van de bond aanvankelijk vooral gevormd werd door witte radicalen uit het Zuiden met socialistische of communistische sympathieën, bestond het lidmaatschap grotendeels uit zwarte arbeiders die al een organisatiestructuur hadden via hun eigen kerken, wat hun mobilisering vereenvoudigde. Net als het socialisme op de prairies was de boodschap van de STFU een combinatie van *Das Kapital* en de Bijbel. Een voorbeeld hiervan is de 'Ceremony of the Land', een religieus 'call-and-response' ritueel waarbij de voorganger vraagt en het publiek reageert. Deze ceremonie eindigde als volgt: 'Speed now the day when the plains and the hills and the wealth thereof shall be the people's own, and thy free men shall not live as tenants of men on the earth which thou hast given to all.'²¹

Naast vakbonden ontwikkelden zich andere initiatieven die het leven van de arbeidersklasse in de Delta wilden verbeteren. Eén daarvan was de Delta Cooperative Farm, een coöperatieve boerderij die in 1936 startte nabij Hillhouse in Bolivar County, Mississippi. De coöperatie begon als schuilplaats voor landarbeiders die moesten vluchten voor geweld vanwege hun affiliatie met de STFU. De Delta Farm had echter ook een groter doel, namelijk het creëren van interracial solidariteit gebaseerd op christelijke

¹⁹ M. Zwiers, 'Plantationocene Geographies: Petro-Multinationals, Agribusiness, and the Racial Ecology of the Cold War Mississippi Delta', *The Global South* 16.2 (2023) 49-67: 59-60.

²⁰ N. Woodruff, *American Congo: The African American Freedom Struggle in the Delta* (Cambridge, MA 2003) 14.

²¹ Woodruff, *American Congo*, 165-167; G.J. Hall, 'Rituals and Secrecy in the Southern Tenant Farmers' Union', *Australasian Journal of American Studies* 21.2 (2002) 1-14: 8-10.

waarden van broederschap en barmhartigheid. De oprichters van de boerderij, geïnspireerd door progressieve idealen én de Bijbel, wilden aantonen dat coöperatieve collectiviteit een werkbaar alternatief was voor het traditionele pachtstelsel in de Delta, dat gekenmerkt werd door uitbuiting en onderdrukking.²² Ze riepen op tot een nieuwe sociale orde, ‘a socialized economy’ waarin ‘the people as a whole will own the land, factories, mines, and other means of production will be for use instead of profit.’²³ Samenwerking tussen zwarte en witte arbeiders was erg belangrijk op de Delta Farm. Om dit te bereiken onder het totalitaire bewind van Jim Crow was het cruciaal dat zij zich bewust werden van het economisch onrecht dat hen werd aangedaan door de plantersklasse. Klassenbewustzijn in plaats van raciale identiteit moest de boventoon gaan voeren. Het geloof kon hier een rol in spelen door het evangelie van het Nieuwe Testament te koppelen aan antikapitalisme. ‘We believe that we can more nearly carry out his law of love through cooperative organizations than thru capitalism’, aldus de leiding van de boerderij.²⁴

Uiteindelijk bleek het bijzonder lastig om binnen het Jim Crow systeem progressieve economische verandering te bewerkstelligen. Dit had vooral te maken met het geïnstitutionaliseerde racisme in het Zuiden. De STFU had interracial samenwerking hoog in het vaandel staan, maar kon dat doel niet altijd realiseren. ‘The most difficult issue immediately confronting the [STFU] organizers was the albatross of southern working-class movements: race’, stelt de historica Nan Woodruff.²⁵ Al bij het opzetten van de eerste plaatselijke afdelingen deden zich raciale problemen voor. Arbeiders in Poinsett County in de Delta van Arkansas waren gewend om gesegregeerd te werken op de plantages en wilden daarom niet een geïntegreerde afdeling vormen. STFU-leider Harry Mitchell benaderde deze kwestie tamelijk pragmatisch: ‘Of course it is quite right for the two races to organize into separate locals just so long as they are all in the same union and fighting for

²² J.W. Dallas, ‘The Delta and Providence Farms: A Mississippi Experiment in Cooperative Farming and Racial Cooperation, 1936-1956’, *Mississippi Quarterly* 40.3 (1987) 283-308: 283.

²³ ‘Some Basic Principles of the Delta Cooperative Farm’, Allen Eugene Cox Papers, series 8, doos 28, map 13, ‘Delta Cooperative Farm – History, 1936-1984: 1’, Mississippi State University Libraries, Starkville, MS.

²⁴ Ibidem. Het bezittelijk voornaamwoord ‘his’ refereert hier aan Jezus Christus.

²⁵ Woodruff, *American Congo*, 163.

the same things.²⁶ In 1935 organiseerde de STFU een succesvolle staking die leidde tot loonsverhoging voor katoenplukkers, maar begon in de jaren daarna te desintegreren. Het plantageregime in de Delta had invloedrijke connecties in de landelijke politiek en sloeg op gewelddadige wijze lokaal protest neer door middel van gewapende posses en het politieapparaat.²⁷ Ondertussen leidden interne discussies over een mogelijke alliantie met de landelijke vakbond Congress of Industrial Organizations (CIO) tot een schisma. Hoewel de STFU het niet voor elkaar kreeg om een permanente vakbond in de Delta te vestigen, vormde het een belangrijke episode in de radicale strijd tegen onrecht, onrecht dat zowel economisch als raciaal gemotiveerd was.²⁸

Nadat de Delta Cooperative Farm van start was gegaan, werd er in 1938 land aangekocht voor een tweede boerderij: Providence, ongeveer honderd mijl (161 kilometer) ten zuiden van de Delta Farm in Holmes County, Mississippi. De missionaris en christelijke socialist Sherwood Eddy, één van de oprichters van Delta and Providence Cooperative Farms, omschreef de beginjaren van beide boerderijen als een lastige maar ook productieve periode: ‘we are doing well in cattle, hogs, and subsistence farming which has raised the standard of living for all our members’, verklaarde hij in 1939.²⁹ Vooral de Delta Farm bleek echter moeilijk draaiende te houden: de grond was er slecht en financiële steun van individuen, goede doelen en kerken was nodig om het bedrijf te laten overleven.³⁰ De combinatie van onvruchtbaar land en natuurlijke tegenslagen, zoals overstromingen, leidde tot veel spanningen op de twee boerderijen, aldus de socioloog Arthur F. Raper, die enige tijd in het bestuur van de Cooperative Farms zat. Volgens hem was dit een gevolg van de economische machtsstructuren in de Delta (vertaald naar landbezit) en het ontbreken van ervaring van de idealistische oprichters. ‘Good Delta land was hardly available even for long-established Delta families in the know, and certainly not for inexperienced outside purchasers determined to provide a haven for landless farmers forced out of their cabins with their meager belongings onto the

²⁶ Ibidem.

²⁷ Woodruff, *American Congo*, 178-180.

²⁸ Ibidem, 187-190.

²⁹ Sherwood Eddy, ‘My dear friend’ brief van 15 maart 1939, Allen Eugene Cox Papers, series 8, doos 28, map 23, ‘Delta Cooperative Farm – Rochdale, 1936-1973 and undated’, Mississippi State University Libraries, Starkville, MS.

³⁰ Dallas, ‘Delta and Providence Farms’, 303.

roadside in mid-winter', legde Raper uit.³¹ De Delta Farm werd in 1942 gesloten en Providence stopte haar werkzaamheden in 1955, toen het witte verzet tegen burgerrechten oplaaide in Mississippi en de boerderij beschuldigd werd van communistische activiteiten en het bevorderen van raciale integratie.³²

Het Groninger Oldambt en de Veenkoloniën

Net als de Mississippi Delta bestaat het Groninger Oldambt uit zeer vruchtbare landbouwgrond. Water speelde een belangrijke rol in het ontstaan van land dat uitermate geschikt werd voor akkerbouw; in de Delta verhoogden overstromingen van de Mississippi rivier de vruchtbaarheid van de bodem, terwijl in het Oldambt zeeklei de basis was voor florerende boerenbedrijven. Het landschap van beide regio's vertoont opvallende gelijkenissen. Het is vlak en gecultiveerd land, met grote arealen en een wijde horizon. Een kleine, rijke elite (in Mississippi de plantersaristocratie, in Groningen de herenboeren) maakte er de dienst uit, terwijl armoede onder de arbeiders vaak schrijnende vormen aannam. Het Oldambt kreeg de bijnaam 'de Graanrepubliek', wat de grote macht van de graanboeren aangaf, als heersers van het ingepolderde land nabij de Dollard. Een andere bijnaam is 'de rode driehoek', verwijzend naar de sterke opkomst van het communisme in het gebied. De twee benamingen symboliseren de gepolariseerde politieke cultuur in het Oldambt: de strijd tussen het agrarische grootkapitaal enerzijds en de landarbeidersklasse anderzijds.

Terwijl in de Mississippi Delta gedurende de negentiende eeuw en de eerste decennia van de twintigste eeuw vooral katoen verbouwd werd, was in het Oldambt grootschalige graanteelt dominant. Net als de plantages in de Delta waren de Oldambtster boerderijen grote bedrijven, waarbij kleine boeren zonder veel kapitaal weinig voorkwamen. De herenboeren deden het management van de boerderij en werkten nauwelijks zelf op het land, tenzij

³¹ Arthur F. Raper, brief aan A.E. Cox, 5 januari 1972, Allen Eugene Cox Papers, series 8, doos 28, map 4, 'Eighty Adventurous Years – Report: 1, 1947-1981 and undated', Mississippi State University Libraries, Starkville, MS.

³² 'Accused Holmes Men Deny 'Red' Charges; Claim They Not Listed As Subversives', Allen Eugene Cox Papers, series 8, doos 28, map 13, 'Delta Cooperative Farm – History, 1936-1984: 1', Mississippi State University Libraries, Starkville, MS.

het echt noodzakelijk was, bijvoorbeeld in de oogsttijd. Het overige werk werd vrijwel uitsluitend gedaan door de landarbeiders, georganiseerd binnen een systeem van sociale segregatie gebaseerd op klasse in plaats van huidskleur, zoals in Mississippi het geval was. Het personeel op de boerderij en het boerengezin leefden grotendeels gescheiden van elkaar. Arbeiders kwamen niet of nauwelijks in het woongedeelte; buiten de oogsttijd om at men apart en zelfs de sanitaire voorzieningen waren gesepareerd. De herenboeren als klasse waren internationaal georiënteerd met investeringen in de Russische en Amerikaanse spoorwegen en de oliewinning, hingen het liberalisme aan (met sociaal-darwinistische trekjes) en hadden een burgerlijke levensstijl.³³

Otto Knottnerus omschreef het landbouwsysteem in het Oldambt als agrarisch kapitalisme, een sociaaleconomisch stelsel met grote inkomensverschillen en de concentratie van kapitaal bij een klein groepje ondernemers – de herenboeren. Door deze verdeling van kapitaal ontstond een wijde kloof tussen de boeren en het veel grotere collectief dat bestond uit verarmde landarbeiders. Deze onevenwichtige structuur vormde de context waarbinnen radicale actie van de arbeidersklasse zich ontwikkelde. Directe aanleiding hiervoor was de sterk verslechterende situatie voor landarbeiders vanaf 1880, veroorzaakt door de wereldwijde landbouwcrisis. Boeren zagen in die jaren hun inkomsten kelderen door de import van goedkoop graan uit Rusland en Noord-Amerika, waardoor ze gingen bezuinigen op arbeid en begonnen met de mechanisering van hun bedrijven. Machines namen sommige taken van de landarbeiders over. Vooral de strenge winters van 1890-1891 en 1892-1893 waren bittere tijden voor de Oldambtster arbeidersklasse, zonder werk en zonder eten. Hongersnood lag op de loer.³⁴

Volgens marxistische theorievorming wakkert een dergelijke ‘Verelending des Proletariats’ de revolutionaire geestdrift onder de arbeiders aan.³⁵ Dit gebeurde ook in het Oldambt. De antirevolutionaire invloed van de kerk was er minder groot dan in andere delen van Nederland, zoals het katholieke Zuiden. De boeren waren eerder liberaal dan godsdienstig en het hervormde protestantisme in de streek bood ruimte aan een individuele geloofsbeleving, in tegenstelling tot het meer centralistische katholicisme.³⁶ Onder de landarbeiders sloeg ontkerkelijking toe of men verruilde de

³³ Knottnerus, ‘Boeren en landarbeiders in het Oldambt’.

³⁴ Ibidem; Hazekamp, *Geestverwanten*, 12.

³⁵ B. Tromp, *Karl Marx* (Meppel 1983) 124-125.

³⁶ Hazekamp, *Geestverwanten*, 12.

vrijzinnige dorpskerk voor de hervormde evangelisatie, waar de voorgangers een veel zwaardere toon aansloegen.³⁷ De geograaf Willem Steigenga, die in de jaren dertig van de vorige eeuw onderzoek deed naar de akkerbouw in het Groningse Finsterwolde, benadrukte het individualisme van de boeren én de landarbeiders in het Oldambt. Zij waren ‘krachtige, robuuste, individualistische typen, zoals men in ons land misschien elders niet vindt. Een individualisme, dat zich bij de arbeiders vooral uit in een sterke neiging tot anarchistische gevoelens.’³⁸ Deze groep was dan ook ontvankelijk voor het gedachtegoed van de noordelijke socialistenleider Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

Domela Nieuwenhuis begon als predikant, maar aan het eind van de jaren 1870 bekeerde hij zich tot het socialisme en later tot het anarchisme of het ‘vrij-socialisme’, zoals hij het noemde. Arbeiders moesten zichzelf buiten statelijke en partijpolitieke kaders ontwikkelen tot vrije individuen, zo was het credo.³⁹ Hoewel hij niet langer dominee was, bleef er een religieus aura om hem heen hangen. In dat opzicht valt er een vergelijking te trekken met de Verenigde Staten, waar het plattelandsocialisme tevens een combinatie was van linkse ideologie, evangelische elementen en charismatisch leiderschap. Friese arbeiders noemden hun voorman ‘ús ferlosser’, onze verlosser, een welhaast goddelijke figuur die de onderdrukten naar het Beloofde Land zou leiden.⁴⁰ Domela moest zelf weinig hebben van dat soort persoonsverheerlijking, maar het hielp wel in het populariseren van zijn boodschap. Hij was een begenadigd redenaar, wat tevens gold voor andere radicale propagandisten in het Noorden zoals Tjerk Luitjes, die bekend stond als ‘Travailleur’. ‘Mijn droom was het – iedereen kon het weten – gewapende mannen tegenover gewapende mannen te plaatsen’, aldus een geestdriftige Luitjes, ‘de oproerige geest van de bevolking in schier geheel Europa, deed ons de vlammen zien, die weldra het oude rijk, de Staat en z’n aanhang zouden verteren. En wij allen werkten ijverig aan de ondermijning opdat alle leed te spoediger geleden zou zijn.’⁴¹ Uit Luitjes’ woorden blijkt dat hij de Noord-Nederlandse arbeidersbeweging zag als onderdeel van een grotere transnationale golf, een revolutionair elan dat Europa zou overspoelen.

³⁷ Knottnerus, ‘Boeren en landarbeiders in het Oldambt’.

³⁸ Steigenga geciteerd in Knottnerus, ‘Boeren en landarbeiders in het Oldambt’.

³⁹ Hazekamp, *Geestverwanten*, 18.

⁴⁰ J.W. Stutje, *Ferdinand Domela Nieuwenhuis: Een romantische revolutionair* (Amsterdam en Antwerpen 2012) 130-131.

⁴¹ Hazekamp, *Geestverwanten*, 16.

Bovendien was er sprake van een socialistisch millenarisme dat de emotionele verbondenheid, het gevoel van een solidaire arbeidersgemeenschap met een duidelijk einddoel, versterkte.⁴²

In tegenstelling tot de sociaaldemocraten van de SDAP, die partijdiscipline en organisatie belangrijk vonden, zag Domela juist de positieve kanten van het emotionele, het oncontroleerbare en het irrationele. 'De revolutie moest het wel degelijk hebben van de hartstocht, van spontaniteit, van vrijmoedigheid, opstandigheid, haat en woede,' vatte biograaf Jan Willem Stutje Domela's visie op de rol van emoties in revolutionaire actie samen. 'Zonder die hartstochten viel trouwens ook de solidariteit en de onderlinge aanhankelijkheid nauwelijks te begrijpen.'⁴³ De semi-sacrale en emotionele aard van het revolutionair socialisme blijkt ook uit de vorm van linksradicale bijeenkomsten op het noordelijke platteland, die regelmatig het karakter van religieuze revivals hadden. Deze samenkomsten vonden vaak plaats in de openlucht met gepassioneerde lezingen, muziek, zang en optochten met vlaggen en banieren.⁴⁴ 'Er trokken mensen door het dorp met rode vaandels en de hele arbeidersbevolking volgde, getooid met rode strikken, vlaggen en linten,' herinnerde een vrouw uit het Groningse Noordbroek een socialistische optocht in Sappemeer in de lente van 1889. 'Het was een reuzen optocht zoals ik dat als kind van vijf jaar ervoer. In de zaal van Schröder volgde de ene spreker de andere op. Het was er eivol. Ze hingen zelfs uit de ramen.'⁴⁵ Dat het socialistische gedachtegoed een zweem van religiositeit had, wil overigens niet zeggen dat gelovige werkers zich er bijzonder toe aangetrokken voelden. Gereformeerde en hervormde arbeiders waren in het algemeen gezagsgetrouwer en niet altijd even bereid tot staken. Hun angst voor revolutie en het bolsjewisme werd strategisch ingezet door herenboeren die tijdens stakingen op zoek waren naar werkwilligen.⁴⁶

Ook in de noordelijke veengebieden kon het linkse geluid op een ontvankelijk publiek rekenen. In 1903 gaf Domela voor het eerst een toespraak in de Zuidoost-Drentse venen, in Emmer-Compasuum om precies te zijn. Een publiek van honderden mannen en vrouwen wachtte daar op hem, 'lustig strijdlieden zingend die... met groote aandacht naar het

⁴² Het millenarisme betreft het geloof dat een eindtijd aanstaande is, leidend tot een nieuwe, compleet getransformeerde wereld.

⁴³ Stutje, *Ferdinand Domela Nieuwenhuis*, 219.

⁴⁴ Hazekamp, *Geestverwanten*, 35.

⁴⁵ Geciteerd in Knottnerus, 'Boeren en landarbeiders in het Oldambt'.

⁴⁶ Ibidem.

“evangelie der ontevredenheid” zouden luisteren.⁴⁷ De Veenkoloniën waren een nieuw gebied waar veel migranten naar toe trokken om te werken in de turfwinning; Emmer-Compascuum werd bijvoorbeeld pas rond 1879 gesticht. Deze migranten namen hun eigen wereldbeelden en religies mee, van rooms-katholiek tot vrij evangelisch. De sociaalgeograaf Hendrik Jacob Keuning omschreef de Veenkoloniale samenleving als ‘een bonte sociale structuur’. Deze pluriformiteit voorkwam verstarring en gaf volgens Keuning ‘de mogelijkheid tot uitwisseling van gedachten en... een opgewekt geestelijk leven.’⁴⁸ De vrijgevochten frontier van de Veenkoloniën vormde derhalve een vruchtbare bodem voor linksradicale ideeën, zoals het anarchisme.

Voorals het gebied rond Emmer-Compascuum en Emmer-Erfscheidenveen, ten noordoosten van Emmen, ontwikkelde zich tot een anarchistisch bolwerk. Door de populariteit van het vrije socialisme liep het ledental van vakorganisaties zoals de Nederlandsche Bond van Landarbeiders terug.⁴⁹ De anarchisten waren zeker stakingsbereid, maar ‘met de strooplikkers van de bonden wilden we niks te maken hebben. Geen gezag boven je, ook niet van de bonden,’ aldus de veenarbeider Albert van Wijk.⁵⁰ De vrije socialisten waren erg gericht op ontwikkeling en verheffing, wat onder meer bleek uit het houden van lezingen, toneeluitvoeringen, het zingen van strijdlieden en het stichten van een bibliotheek. De anarchisten kenmerkten zich daarnaast door geheelonthouding, wat ook financiële voordelen had. ‘Wij kinderen van die vrije socialisten hebben daar zeker van geprofiteerd: van het loon van zo’n acht à negen gulden per week ging in bijna alle gezinnen drie tot vier gulden voor sterke drank af, dat kon bij ons aan het gezin besteed worden,’ herinnerde de Veenkoloniale anarchist Harmen van Houten zich. ‘Het was eigenlijk wel een begin van elitevorming, wij gingen daardoor beter gekleed naar school dan de andere arbeiderskinderen.’⁵¹ Voor de veenarbeiders was het anarchisme meer dan een politieke ideologie; het was een levensstijl die vooruitgang en gezinschapzinn bevooroordeelde.⁵²

⁴⁷ Geciteerd in Kalter, *Opstand en ondergang*, 116.

⁴⁸ H.J. Keuning, *De Groninger Veenkoloniën: Een sociaal-geografische studie* (Groningen 1989) 296-297.

⁴⁹ Kalter, *Opstand en ondergang*, 113.

⁵⁰ Ibidem, 117.

⁵¹ H. van Houten, ‘Anarchisme in Drenthe: Levensherinneringen van een veenarbeider’, in: R. Paping ed., *De extreme armoede van arbeiders in de Drentse venen in de negentiende en eerste helft van de twintigste eeuw: Mythe of harde werkelijkheid* (Groningen 2000) 69-80: 75.

⁵² Kalter, *Opstand en ondergang*, 119.

In 1921 brak een grote veenarbeidersstaking uit, veroorzaakt door de implosie van de turfwinning. Steeds meer arbeiders raakten werkloos, waardoor armoede en honger toenam. Hiertegen kwamen zij in opstand. Toen deze staking afgelopen was, stapten vrije socialisten in Zuidoost-Drenthe in toenemende mate over naar de CPH of de SDAP, die meer georganiseerde vormen van links activisme boden.⁵³ In de loop van de twintigste eeuw begon het belang van turf als brandstof af te nemen en net als in de landbouw werden taken in de veenontginning gemechaniseerd (met de introductie van bagger- en persturfmachines), waardoor de werkgelegenheid afnam. Na de Tweede Wereldoorlog vonden voormalige veenarbeiders werk in de opkomende industrie in Emmen en omstreken, bijvoorbeeld bij Danlon, Honeywell, Philips of de AKU en Enkalon fabrieken, die synthetische garens produceerden.⁵⁴

Ook in de naoorlogse periode betekenden deze transformaties overigens niet het complete einde van het radicalisme in de venen. In de Verenigde Staten verloren communisten gedurende de jaren vijftig hun positie als vakbondsleiders. Vakbonden, zoals de CIO, voerden vanwege de Koude Oorlog en het opkomende McCarthyisme zuiveringen door.⁵⁵ In het voorjaar van 1951 organiseerde de Eenheids Vakcentrale, een vakbond gelieerd aan de CPN, echter nog een staking in het Drentse veengebied. ‘De veenarbeiders worden als tweede-rangs burgers behandeld, omdat meestal halfweg de campagne de te lage tarieven afkomen,’ aldus een pamflet dat opriep tot staking. ‘Met de enorme prijsstijgingen bedoeld om de onzinnige bewapeningskosten te dekken, en met de achteruitstelling wilden de arbeiders niet langer genoeg nemen.’⁵⁶ Vanwege een te kleine stakingskas was de werkweigering slechts van korte duur.⁵⁷ In de doelen van de staking klonken echter traditionele linkse idealen door die ruraal radicalisme kenmerkten: de lotsverbetering van arbeiders op het platteland, antimilitarisme en de strijd tegen het grootkapitaal, dat over de rug van de werkende klasse zijn winsten probeerde te vergroten.

⁵³ Ibidem, 276-277.

⁵⁴ Ibidem, 242.

⁵⁵ S.R. Breitzer, ‘Loved Labor’s Losses: The Congress of Industrial Organizations and the Effects of McCarthyism’, *History Compass* 7.5 (2009) 1400-1415: 1400.

⁵⁶ ‘Naar de overwinning!!’ Archief CPN, Distrikt Drenthe (ARCH00358), inv. nr. 54, pamfletten en documentatie betreffende de staking van veenarbeiders, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁵⁷ ‘Staking in Drentse venen verlopen’, *Algemeen Handelsblad*, 28 april 1951, 4.

In Oost-Groningen had de CPN gedurende het interbellum snel aan populariteit gewonnen, ten koste van de anarchistische beweging. Veel vrije socialisten, sommigen geïnspireerd door de Russische bolsjewieken, maakten in die periode de transfer naar het communisme.⁵⁸ Na de Tweede Wereldoorlog werd de CPN een politieke machtsfactor in het Oldambt. Fré Meis was een beroemde communistische voorman in Groningen, die in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw op gepassioneerde wijze de achterstelling van de provincie aan de kaak stelde, onder meer door het leiden van stakingen in de strokartonindustrie en het organiseren van volkscongressen. Tot op de dag van vandaag heeft de Verenigde Communistische Partij, een opvolger van de CPN, zetels in de gemeenteraad van Oldambt. Enkele jaren na de val van de Sovjet-Unie en de opheffing van de CPN gaf de Groninger communistenleider Koert Stek al aan dat zijn strijd voortduurde. ‘De directe uitbuiting is weg... De boer heeft geen arbeiders meer, maar de tegenstelling arbeid-kapitaal blijft altijd bestaan,’ vertelde hij journalist en schrijver Frank Westerman. ‘De kapitalist verdient aan de arbeider... Je ziet het overal, van Amerika tot Japan, die accumulatie van kapitaal.’⁵⁹

Conclusie

Dit artikel heeft onderzocht waarom plattelanders zich aangetrokken voelden tot linkse politiek, van de Amerikaanse prairiestaten en de Mississippi Delta tot aan Oost-Groningen en de Veenkoloniën. Vanzelfsprekend speelt de sociaaleconomische context hierin een significante rol. In gebieden waar de inkomensverschillen groot zijn, waar de welvaart geconcentreerd is in een kleine elite én een groot deel van de werkende bevolking armoede en uitbuiting ervaart, kan het linksradicalisme wortelschieten. Dit geldt ook voor het platteland. De wijze waarop het socialisme, het anarchisme en het communisme zich manifesteerden in rurale gemeenschappen was echter niet als een starre en eenduidige ideeënleer, maar als een multidimensionaal wereldbeeld met regelmatig een religieuze ondertoon – de teleologische

⁵⁸ P. Hoekman en J. Houkes, “‘Het communisme komt:’ De opkomst van de CPN in Oost-Groningen’, in: G. Voerman, E. de Jonge en H. van der Veen ed., *Tussen Moskou en Finstervolde: Over de geschiedenis van het communisme in Oost-Groningen* (Scheemda 1993) 9-29: 19-20.

⁵⁹ Westerman, *De Graanrepubliek*, 21.

aspecten van zowel het christelijke geloof als het marxisme lieten zich goed rijmen. Bovendien maakte de vermenging tussen het sacrale en het radicale linkse ideologieën herkenbaarder voor bepaalde groepen op het platteland, omdat zij binnen het rurale traditionalisme vaak al zeer bekend waren met Bijbelse boodschappen.⁶⁰

Charismatisch leiderschap was belangrijk, gecombineerd met het gevoel deel uit te maken van een groter geheel gebaseerd op emotionele verbondenheid, wat zich onder meer uitte in revivalachtige meetings, het oprichten van verenigingen en het gezamenlijk zingen van strijdliederen. Het concept sociabiliteit biedt aanknopingspunten om ruraal radicalisme in te kaderen en te duiden; het was de combinatie tussen formele en informele politiek, tussen ideologische boodschap en de gevoelde broederschap en gezamenlijkheid van collectieve activiteiten (van stakingen tot toneelverenigingen) dat linkse bewegingen op het platteland typeerde. ‘Verenigingen en sociabiliteit bieden een goede ingang om de aard van de politiek in Nederland te onderzoeken, vooral als men zowel het Nut als ook het anti-vivisectionisme, zowel de rederijkers als ook de politieke debaters, zowel de ARP als ook de zendingsfeesten, zowel de SDAP als ook de randgroepsocialisten onderzoekt,’ beargumenteert de politiek historicus Henk te Velde.⁶¹ Sociabiliteit – de behoefte aan saamhorigheid met gelijkgestemden – gekoppeld aan een strijdbare ideologie gekalibreerd voor de rurale arbeidersklasse, zorgden ervoor dat links radicalisme aansloeg op het platteland. Dit gold zeker voor het Oldambt, waar de kerk als sociaal instituut aan belang inboette onder de arbeiders, maar ook in de zuidoostelijke Veenkoloniën, waar nieuwe gemeenschappen ontstonden op de Nederlandse turffrontier.⁶² Deze pioniers hadden weinig op met traditionele religies zoals het hervormde geloof. ‘De hervormde kerk liet in deze veenstreken volledig verstek gaan,’ schreven vakbondshistorici Floor van Gelder en Ger Harmsen. ‘Predikanten waagden zich niet in de

⁶⁰ Bissett, *Agrarian Socialism*, 85-87.

⁶¹ H. te Velde, ‘Politieke cultuur, verenigingen en sociabiliteit’, *De Negentiende Eeuw* 28.3 (2004) 193-205: 203. Anti-vivisectionisme betreft de oppositie tegen experimenten op dieren, bijvoorbeeld voor medisch onderzoek.

⁶² Volgens Otto Knottnerus nam het aantal onkerkelijken in het Oldambt toe van 2 procent in 1899 tot 21 procent in 1920. Zie Knottnerus, ‘Boeren en landarbeiders in het Oldambt’.

veenstreken, wel enkele evangelisten, die weinig steun kregen van de officiële hervormde kerk.⁶³

Een groot verschil tussen het Zuiden van de VS en het Noorden van Nederland was derhalve de rol van de kerk in het mobiliseren van de arbeidersklasse. De STFU gebruikte kerken voor het organiseren van bijeenkomsten en de oprichters van Delta and Providence Cooperative Farms hadden een religieuze achtergrond. Religie en links activisme waren kortom veel sterker met elkaar verbonden in de Mississippi Delta. Een verklaring hiervoor is de belangrijke sociale positie van de kerk in het Zuiden, voor de zwarte gemeenschap in het bijzonder. Binnen het Jim Crow systeem was de kerk namelijk één van de weinige plekken waar zwarte Zuiderlingen enigszins veilig en autonoom waren. Dit zien we ook tijdens de periode van de burgerrechtenbeweging, toen kerken als hoofdkwartier functioneerden voor het organiseren van protesten tegen segregatie.⁶⁴ In Noord-Nederland was de kerk eerder behoudend en dikwijls onder controle van de elite (in het Oldambt de herenboeren), wat verklaart waarom noordelijke landarbeiders het socialisme, communisme, of anarchisme als alternatief kozen. Dit wil overigens niet zeggen dat deze ideologieën geen semi-religieuze tendensen hadden op het platteland. Vooral het vrije socialisme zoals dat door Domela Nieuwenhuis gepropageerd werd, had sacrale elementen. ‘Er waren echter ook andere predikers, die minder over hemelse zaligheid dan over een beter leven hier op aarde spraken,’ omschreven Van Gelder en Harmsen de linkse propagandisten die vanaf 1890 in de venen verschenen. ‘Hiervoor waren de veenarbeiders wel gevoelig.’⁶⁵ Sociabiliteit en een vurig geloof in revolutionaire verandering karakteriseerde ruraal radicalisme. Een gedicht geschreven tijdens de Oost-Groningse landarbeidersstaking van 1929 vat dit collectieve sentiment en de hoop op maatschappelijke verbetering goed samen. ‘Eens zijn we vrij en blijven we vrij/Al op onze eigen grond’, zo eindigt het gedicht. ‘De tirannie van ’t kapitaal/Moet weg, verdwijnen helemaal. Laat klinken thuis en op de straat: Lang leve het proletariaat.’⁶⁶

⁶³ F. van Gelder en G. Harmsen, ‘Anarchistische cultuur van Drentse veenarbeiders’, in H. van Houten ed., *Anarchisme in Drenthe: Levensherinneringen van een veenarbeider* (Baarn 1985) 233-247: 235.

⁶⁴ A.D. Morris, *The Origins of the Civil Rights Movement: Black Communities Organizing for Change* (New York 1984) 4.

⁶⁵ Van Gelder en Harmsen, ‘Anarchistische cultuur’, 235-236.

⁶⁶ Meulenkamp, *Wie willen boas blijven*, 111.

Divining Shod: the Second Boer War, Predestination & Metahistory

James Robert Applenwhite

‘The Boer was a religious man always,’ wrote journalist Howard C. Hillegas in 1900, scribing from the depths of the dry, grassy veld, at the furthest corner of the earth mapped out by the white imagination. For his audience back in New York, Hillegas cranked out play-by-play, blow-by-blow articles covering a modern-day David and Goliath confrontation between two unlikely foes. On one side, the Boer Republics: two tiny states in what is now modern South Africa, populated by the distant descendants of Dutch settlers. They were a regional force, commanding influence over South African natives disproportionate to their size. The challenger, the British Empire, hardly needs introduction.

This paradoxical showdown, one that pitted pioneer emigrant against purifying empire, gripped the imagination of a scandalized Protestant world. The British Empire was the premier Protestant colonial power of the age, but the Boer Republics were themselves also Protestant powers. Describing the Boer fighter, Hillegas wrote:

when he [the Boer] went to war he placed as much faith in prayer and in his Testament as in his rifle. He believed that his cause was just, and that the Lord would favour those fighting for a righteous cause in a righteous spirit.¹

As well as being Protestant, the Boers were also white — perhaps the most successful white settlers Africa had yet seen. Without the go-to dimensions of religion and race available to other their opponents, there was little to draw media attention from the rapacious objective of the British campaign: to get at the Republics’ vast reserves of gold and diamonds.

Before the Boers were the Boers, they were the Dutch pioneers who had first settled the Cape of Good Hope. When the Cape became British in 1806, some *Afrikaners* bid their Cape Dutch cousins goodbye, migrating into the hinterlands of South Africa to continue living as their ancestors had.² The

¹ H. Hillegas, *With the Boer Forces* (London 1900) 83-84.

² The term ‘Afrikaner’ and ‘Boer’ are used interchangeably in most preexisting works that deal with the topic of South African religion, but these groups are not equivalent

Dutch first set foot in South Africa in 1652. The Boers shoved off into the veld in 1835. With their churches, with their *landdrosten* magistrates and *dominee* preachers, and especially with their slaves, the Boers sought to recreate their world as it existed before the British came.

By 1880, their facsimiles of the old Dutch Republic, the Boer Republics of the Orange Free State and Transvaal, had picked up enough of the trappings of statehood that the British could go to war with them. This First Boer War, the Republics won. In 1899, the Boers went to war with the British again, this Second Boer War being a preemptive, defensive strike instead — a war that would hopefully match the stunning, against-all-odds success of the first. Only through such a first strike, before the British army could gather its forces from the far corners of the Empire, did the Boers see a realistic path to victory.³ As a journalist, Hillegas attached himself to these loosely organized masses of mounted infantry that were the Boer commandos, as they had speared forth from the rugged, scrubby hills. By 1900, the British had occupied both Boer Republics. By the time Hillegas returned to New York in 1901, there were still *bittereinders*, Boer guerrilla fighters, at large in the countryside. They would not be pacified until May of 1902.⁴

The Second Boer War was not the triumphant curtain call of open empire that the British had hoped for. Instead of being the confident finale to the Scramble for Africa with the British Empire as the clear winner, the war alienated the voting public both in Britain and the Dominions, strained relations with the Netherlands and the up-and-coming German Empire, and ran up the national debt.⁵ Worst of all was the discovery that the flow of

to each other. Afrikaners are broadly defined as all white South Africans who speak Afrikaans as their first language (although the racial aspect of that definition has become increasingly relaxed in recent years). Boers were a subset of Afrikaners, rural folk who are generally associated with the Great Trek and the Boer Republics established by them. Their counterparts were the Cape Dutch, Afrikaners who had elected to remain within and about the environs of the old Cape Colony.

³ T. Pakenham, *The Boer War* (London 1979), EPUB, 14. 25.

⁴ M. Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, (Amsterdam 2012), EPUB, 26, 35, 51, 52.

⁵ Public opinion worldwide was generally sympathetic to the Boers, but especially so in Germany and the Netherlands, both of which contributed the largest number of foreign volunteers to the Republics. Regarding Germany specifically, Kaiser Wilhelm II channeled his frustration about British rejection of his diplomatic overtures into aggressive, public support of the Boers. Furthermore, British failures during the war convinced German policymakers that the Britain was both weaker and more

technology was now no longer for, but against, colonialism. In particular, the magazine rifle that the Boers had utilized to great effect against their khaki-clad opponents would prove to be the bane of British colonial authorities for the next fifty years in insurgencies worldwide.⁶

The Second Boer War had been for the British, at best, a qualified victory, but for the Calvinist world looking in, it was a moral one.⁷ The Boer's

belligerent than had previously been supposed. This antagonism and recognition of British weakness prompted the passing of the second Naval Law in the Reichstag, perpetuating the ongoing Anglo-German Naval Arms Race. The rising tensions between the two powers caused by the German reaction to the Second Boer War prompted Britain to seek an alliance with France, Russia, and Japan immediately after the war's conclusion, laying the groundwork of what would become the Entente / Allied powers in the First World War. See: Hillegas, *Forces*, 257 and P. H. Wilson, *Iron and Blood* (Cambridge, MA 2023) 406.

⁶ D. Headrick, *Power over Peoples: Technology, Environments, and Western Imperialism, 1400 to the Present* (Princeton, NJ 2010) 264 - 269; C. Harinck, "'Bloodshead on a Rather Large Scale': Tactical Conduct and Noncombatant Casualties in Dutch, French, and British Colonial Counterinsurgency' in: T. Brocades Zaalberg and T. Lutikhuis ed, *Empire's violent end: Comparing Dutch, British, and French wars of decolonization, 1945–1962*, (Ithaca, NY 2022) 141-161: 147-150, 157, 160; J. Jansen and J. Osterhammel, *Decolonization: A Short History* (Princeton, NJ 2017) trans. Jeremiah Riemer, 43, 73, 109. Following the Second Boer War, Britain found itself putting down increasingly intense guerrilla campaigns, the most notable being the Irish Revolution, the Malay Emergency, and the Mau-Mau Rebellion. While Britain had been the first power to adopt a bolt-action magazine rifle, the tactical benefits it provided (being able to take rapid follow-up shots from a concealed position) benefited guerrilla forces more than traditional militaries, something the Boers used to notoriously great effect. Improvements in technologies related to communication and transportation, namely telegraphs, phones, and cars, all tended to benefit the organization of guerrilla cells more than they did counter-insurgency operations.

⁷ 'Calvinism' is a term fraught with problems, the worst being that it is not preferred by Calvinists themselves as a descriptor for their theology. Calvinists refer to their churches and theology as Reformed, but do self-refer as Calvinists and their beliefs as Calvinism in more informal contexts. The other problem is that whether John Calvin himself was a Calvinist, or whether Calvinism is only that which Calvin directly taught, is an open question amongst Reformed theologians. I use the term here because that is the term preferred in all previous literature on Afrikaner Calvinism, despite its imprecision, and the term Reformed theologians use for outward-facing publications. For a modern Reformed perspective on the suitability of 'Calvinism' as a descriptor of historical Reformed theology, see: 'Was Calvin a

resistance was a triumph of the Calvinist moral will; British Christianity, disgraced; her national piety, discredited. Abraham Kuyper, prime minister of the Netherlands during the war and influential Calvinist theologian in his own right, said that at the beginning of hostilities 'the heroism of old Calvinism was again brilliantly evident.' He urged his fellow Calvinists to take inspiration from the Boers, arguing that 'Calvinism alone arms us with an inflexible principle, by the strength of that principle guaranteeing us a sure, though far from easy victory.'⁸

And so it was received, by both imperialists and anti-imperialists, the architects of Apartheid and the resistance movement against it, the icon of the praying Boer on commando, a stock character to fill in the background of Afrikaner and Calvinist history forever after. Sturdy, rough, bearded, with an unshakable belief in Calvin's God, the Old Testament deity of his ancestors, and His predestined providence to rule over all South Africa as promised land, and all the native Blacks therein in eternal systemized servitude. Such a figure is a stereotype in South African historical memory. He has modeled for everything from statues to bas reliefs to postage stamps, serving as honored vanquished and imperial villain, model Christian or settler hypocrite.

It was thus perfectly natural, perhaps even inevitable, that the images of the Bible-thumping Calvinist on commando and Afrikanerdom itself would start to merge in popular myth. Appropriations of that myth have resulted in a persistent, layered confusion, mutating into what Afrikaner Calvinism in its wholeness is imagined to be: a spartan cult worshiping white supremacy, which plotted Apartheid as the realization of its depraved eschatology, and revered John Calvin as their high prophet of racial hatred.

Historians of South African history unanimously agree this gothic depiction of Calvinism in South Africa does not reflect the facts, even if the architects of Apartheid were Calvinists and occasionally defended it in theological language. Yet the idea persists despite academia's best efforts. How is this possible, even as researchers bemoan that it is well overdue for an overhaul?

The answer does not, as is often imagined, lie in a failure to refute the theology of Apartheid, Afrikaner nationalism, or any similar thing. This has been the subject of nearly all previous research on this question. The solution

Calvinist?' 52-71 in: R. Muller, *Calvin and the Reformed Tradition: On the Work of Christ and the Order of Salvation* (Grand Rapids, MI 2012).

⁸ A. Kuyper, *Lectures on Calvinism* (Grand Rapids, MI 1999) 40.

is significantly less grand than that, almost disappointing in its mereness. The reason academics studying Afrikaner Calvinism struggle still to revise this model despite their consensus is because secular academics don't know what Calvinist theology is. It's hard to revise something one doesn't understand. In the case of Afrikaner Calvinism, it's proven to be nigh impossible. To make it possible, those presumptions must be dealt with both in light of each other and also in light of actual systemized theology written and published by Christian theologians, not through retrospective descriptives by openly partisan historians and whose mode of accessing Christianity is primarily political. That does not mean scrapping all of the work done on Afrikaner Calvinism in the previous decades, of course, but discerning what to keep and what to toss must be done.

The Afrikaner Calvinist Paradigm

Despite popular misconception, Calvinist theology — identifiably, conventionally Calvinist theology — was not known in South Africa until the late nineteenth-century. Historian John Alton Templin, whose *Ideology on a Frontier: The Theological Foundation of Afrikaner Nationalism, 1652-1910* (1984) still serves as reference for historical Afrikaner religion today, bluntly concluded that:

In the absence of trained theologians among the Boers on the frontier and in the republics, a lay piety developed among respected and pious leaders. Consequently, South African theology was not explicit, seldom systematic, seldom orthodox, and not based on educated theological leadership. Most religious leaders knew little more about Calvinism than the name.⁹

Despite the total lack of evidence, belief in a primeval Calvinism in Afrikaner history persisted among academics. Hermann Giliomee, a leading Afrikaans-language historian on the Afrikaners, laid bare the assumptions of his colleagues when he wrote that:

⁹ J. Templin, *The Theological Foundation of Afrikaner Nationalism, 1652-1910* (West Port, CT 1984) 285.

Historians have long ascribed to Afrikaners a deeply held belief about the inferiority of the blacks. They attributed this to a degenerate form of primitive Calvinism that developed on the frontier and to a culture clash between whites and blacks. Some believe that racism has been a fundamental organizing principle in the relations between white and black ever since Dutch immigrants settled at the Cape of Good Hope, but in fact history took a different course.¹⁰

The issue at stake in discerning the nature of historical Afrikaner religiosity was the roots of white supremacy in South Africa. That Calvinism amongst the Afrikaners had catalyzed their hatred of Africa's native people was taken for a given by historians both from within and without South Africa, that it was an immutable and original feature of Afrikaner cultural character. However, in Giliomee's estimation, historians had never actually done the work to actually establish that presumed connection. To the credit of those historians, however, political circumstances had developed in such a way as to make that presumption.

The irony is that the two are so focused on arguing about the historiography of Apartheid that Calvinism itself is left entirely by the wayside. In a discussion that is supposed to be about Calvinism, Calvinism is surprisingly not up for discussion, nor is its theology. It's either settled or irrelevant, and apparently Afrikaners wouldn't know Calvinism if they encountered it in their own history anyway. Such blindness would have been necessary for the Afrikaner Calvinist paradigm to infect popular Afrikaner culture so extensively in the first place.

But, to level the charge that the Afrikaner Calvinist Paradigm was a phantom — that Afrikaners didn't know their own religion or their history of their own religion, either then or in the then Apartheid present — would require historians to know the Afrikaners' religion better than they did. It is an easy thing to presume. Paul Kruger, for example, high prophet cum warmaster of the Republics during the Second Boer War, supposedly believed the earth was flat.¹¹ It is serendipitous then that both critiquing and advancing

¹⁰ H. Giliomee, *The Afrikaners: a Biography* (Charlottesville, VA 2003) 35.

¹¹ Akenson, *Peoples*, 71. Paul Kruger was the president of the South African Republic (the Transvaal) and was the cultural spokesman of the Boer struggle to the international community for the duration of the war. He was also a minister in the hyper conservative Doppe church. The Doppes did not believe as a matter of doctrine that the earth was flat, nor has any Christian church at any point in history for that matter. How Kruger maintained this apparent belief in a flat earth despite

the Afrikaner Calvinist Paradigm makes reconstructing what the Boers, either of the Great Trek or the two Boers Wars, *should* have believed if they were Calvinist relatively easy. Calvinism has a fairly narrow canon of core texts, and they paint a fairly narrow target if one aims for the title of Calvinist.¹² Ergo, it is easy to demonstrate misses of that target. That work can be further pared down by making the point of aim that notorious Calvinist keystone: predestination.

A Misrepresentation of Predestination

Predestination is so infamous for its role in Calvinist thought that it hardly warrants mention or description, but relevant to the Afrikaners, Templin defines predestination as such:

God's election is gratuitous; human beings can do nothing toward salvation on their own, and election is in no way dependent on one's actions, good works, or the possibility that God can foreknow that one will be faithful and hence elect that person accordingly. On the other hand, that certain individuals are not elected is not a negation of God's mercy and kindness but reflects deserved punishment because of their own willful sinning.¹³

Templin goes on to clarify that 'God's election, in true Calvinistic sense, is not dependent on culture, education, custom, or skin color, and it is the

visiting Europe multiple times leading the fight against a global empire is a riddle for the ages.

¹² These texts are the Three Forms of Unity: the *Canons of Dordt*, the *Belgic Confession*, and the *Heidelberg Catechism*. Of these, the *Canons of Dordt*, drafted in Dordrecht 1618-1619, contemporaneous with Dutch settlement of the Cape, was the most influential on Afrikaner folk theology and early Afrikaner society. The Forms remained influential in Dutch Calvinism into and through Abraham Kuyper's time and the Boer Wars. Beyond these are John Calvin's own writings, in particular *Institutes of the Christian Religion*, which while intended as a catechitical text doubled as a manifesto of Calvinism's distinctives. It is the *Institute's* and *Dordt's* emphasis on predestination that gave Calvinism a reputation for being associated with that doctrine. Templin, *The Theological Foundation of Afrikaner Nationalism*, 6; D. Hart, *Calvinism: a History* (New Haven, CT 2013) 16-17, 237; Giliomee, *The Afrikaners: a Biography*, 43.

¹³ Templin, *The Theological Foundation of Afrikaner Nationalism*, 302.

prerogative of no one to assume that one who now acts as a sinner is truly lost.¹⁴ He nevertheless caveats that definition with the analysis that the Afrikaners' 'prior assumption that they were God's special chosen people [...] was decisive for their theological interpretation,' including of that doctrine.¹⁵ Thus, this lead to the racialized direction in which the Afrikaners ultimately took that doctrine.

On predestination, Akenson argues that 'Calvin believed that after the original fall from grace of Adam, there was no such thing as freedom of the human will. From the absence of free will was derived the dogma most characteristic of Calvinism: Predestination.' Thus, in colonial projects, Calvinists can 'define the natives as immutably profane, and damned, and oneself as predestined to virtue.' Akenson concludes that 'Calvinism, therefore, was a perfect tribal religion.'¹⁶

Akenson continues that, wanting completely for a school of theology of their own, but still possessing a cultural affinity for Calvinism and Calvinist thought, the Boer Republics imported a form of Calvinism that flattered their preexisting prejudices: Kuyperian Neo-Calvinism.¹⁷ Abraham Kuyper, whose great project both as a theologian and the Prime Minister of the Netherlands was the political re-Calvinization of his country, taught that both individuals and nations could be sanctified by Christ's grace. In introducing this idea to the Boer republics, 'Afrikaner national consciousness and its theology are joined. The nation becomes a sacred tribe.'¹⁸

Laid out so, the case against the Boers failing to understand their own religion is quite damning. Devoid of any theology of their own, motivated by white supremacy in adopting a foreign import, and using it to excuse both their quixotic intractability and their ultimate defeat, all of it in service to an original idea that they were a divinely chosen people, not something Calvin ever taught. The logic and actual history are quite ironclad, but the definition of predestination that Akenson gives upon which his arguments rely is wholly false.

To wit, predestination is not a doctrine impugning human free will, although critics of it often frame it that way, but of God's sovereignty. It is also not a uniquely Calvinist idea. Predestination is an ancient idea in

¹⁴ Ibidem, 302.

¹⁵ Ibidem, 303.

¹⁶ Akenson, *God's Peoples*, 112.

¹⁷ Ibidem, 71.

¹⁸ Akenson, *God's Peoples*, 72.

Christian theology, but its present formulation originates with St. Augustine of Hippo, more than a thousand years before Calvin's birth. It is a feature of all Nicaean (i.e. mainstream) Christianity, be it Catholic, Orthodox, or Protestant.¹⁹ If Akenson's understanding of the doctrine were true, Christianity generally would be a siloed, nationalized faith, consisting of many 'sacred tribes,' each practicing their own little Apartheids. Given Christianity's multitude of plurinational expressions, especially within South Africa itself, this is demonstrably not the case.

What predestination is, in its simplest expression, is the idea that God has willed all things. For this to be true, God's will necessarily is made and expressed without reference to the will of any of God's creatures, that is sovereign. So often presented as a brain buster, the sovereignty of God's will is a simple consequence of cause and effect. This is not contrary to free will, but a *prerequisite* for it. Only God sovereignly willing that there be free will allows for free will. Being purely an effect of God's will, human free will necessarily can never be its cause. That God's will supremely supersedes

¹⁹ *New Dictionary of Theology: Historical and Systematic 2nd Ed.* (Downer's Grove, IL 2016), s.v. 'Sovereignty of God,' 'Predestination'. While it has had varied interpretations throughout its history, predestination is a core doctrine of Christianity and has been since the Patristic Era. Rejecting it puts one beyond the boundaries of conventional Christian practice *ipso facto*. Debate regarding predestination is generally over St. Augustine's codification thereof, as well Calvin's elaborations, not the doctrine itself as is sometimes presumed. Usually, these debates are over how God's will logically interacts with human salvation and how to express this relationship discretely, as well as the issue of divine assurance. That said, the word 'predestination' without modifiers in popular usage is often conflated with Calvin's specific understanding of it, but this is not the meaning of the word in theology as a term of art. Non-Protestant Christian theologians that opined on predestination as formulated by St. Augustine include the Roman Catholic St. Thomas Aquinas in the *Summa Theologiae* (1247) and St. John of Damascus in his *An Exact Exposition of the Orthodox Faith* (~740), who, while from before the Great Schism, is especially revered in Eastern Orthodoxy. Both are considered Doctors of the Church (Aquinas by Catholics, John by Orthodox), and both the *Summa* and the *Exact Exposition* are foundational theological texts. See: T. Aquinas, *Summa Theologiae* [Summary of Theology], Pars I, Q. XXIII, (1247); and J. Damascus, *Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* [An Exact Exposition on the Orthodox Faith], Book II, Ch. 30. For other foundational Protestant perspectives, see: (Anglican) E. Browne, *An Exposition of the Thirty-Nine Articles* Ch. XVII (London 1860) and (Lutheran) M. Luther, *De Servo Arbitrio* [On the Bondage of the Will] (1525).

human will means humans must have a free will to supersede — wills for God's will to never reference.

Calvin himself reminds his followers 'that our ruin is attributable to our own depravity,' that is to one's own choices.²⁰ Furthermore, that God wills human free will also means God's will does not negate human free will, which means humans are not excused from the culpability of sinning. The Canons of Dordt reiterate, 'by their own fault, [sinners] have plunged themselves' into 'common misery.' God's sovereign will thus 'does not make God the author of sin, but rather its fearful, irreproachable, just judge and avenger.'²¹ Understanding God's will as negating human free will would be both framing God's will in reference to human will *and* implying God's will conflicts with itself. Such a characterization of God is directly contrary to a classical Calvinist understanding of predestination. As God's will is the source of all things, it is also logically inconsistent. Either historical Afrikaners are Calvinists and would know this, or they were not Calvinists and so whether they understood this or not doesn't matter. Akenson's analyses that rely on his faulty understanding of predestination, including what role predestination plays in prejudice and Afrikaner religiosity, are, at best, irrelevant.

But not even Akenson's characterizations of Kuyper's theology hold up to scrutiny. D. G. Hart is a Calvinist historian of religion trained at Princeton Theological Seminary, the same seminary where Kuyper delivered his famous *Lectures on Calvinism* in 1898, a century prior.²² He is also an elder in the Orthodox Presbyterian Church, one of the most conservative Calvinist denominations existent. He matter-of-factly notes that Kuyper 'did not endorse the theology that underwrote the racial segregation practiced in South Africa.' There's little reason why he would. Kuyper's dream was to reforge the anemic Calvinist churches in the Netherlands. His view of Africans was paternalistic, not antagonistic. Kuyper believed Africans were backwards and in need of Christianity and western civilization as a default opinion fashionable in Europe during that time. Kuyper did not believe Africans posed an existential threat to that civilization in Africa and that they

²⁰ J. Calvin, *Institutes of the Christian Religion* (Geneva 1559), Henry Beveridge trans. (Edinburgh 1845) 219.

²¹ *Canons of the Synod of Dordrecht* (Dordrecht 1619), Reformed Protestant Dutch Church trans. (Philadelphia, PA 1840) Head 1, Article 15.

²² Kuyper, *Lectures*, ii.

had to be systematically oppressed to keep them in their place.²³ To Kuyper, the greatest enemy to both Calvinism and Boerdom in Africa was not Africans or violations of the color barrier, but John Wesley's Methodism. Kuyper considered Methodism responsible for both the Second Boer War and imperialism in general. J. D. du Toit (no relation to André du Toit), the most prominent Boer Kuyperian, reinterpreted Kuyper's antipathy for Wesleyan ideas by instead faulting it for the growing consciousness of native Africans, but not British imperialism or the loss of Boer independence writ large — a fine distinction with gross difference.²⁴

Templin, whose research into Afrikaner theology grounds much of the later forays into the subject, fares better. His definition of predestination is sufficiently conventional. He even textures that it reflects his personal readings of the Canons of Dordt, which Afrikaners held in especially high estimation as a theological guiding document.²⁵ However, Templin tips his hand when he claims that 'that Christ is prefigured in all Old Testament narratives disappeared' from historical Afrikaner theology in the eighteenth century. He continues that instead, 'Afrikaner theological nationalism did not have a Christological dimension, but rather, the Old Testament narrative was taken literally,' a position he contrasts with what he terms 'orthodox Reformed' theology.²⁶ It is difficult to intuit here what Templin is intending to communicate.

'Christological' is the term in Christianity for the study of the person of Jesus Christ and His nature. In Christian theology, it is understood that the person of Jesus is foreshadowed and prophesized ('prefigured') both directly and indirectly by God in the narrative of the Jewish scriptures as the messiah.²⁷ What Templin seems to be saying is that this position (which is

²³ D. Hart, *History*, 241-242.

²⁴ Wesleyan Methodism is the most prominent expression of Arminian theology in the modern period, whose refutation prompted the original Synod of Dordt to reemphasize the importance of predestination in Calvinism. It's no wonder that Kuyper viewed it so negatively, nor is it surprising that S.J. du Toit would so flexibly source it as the cause of white South Africa's social ills. I. Hexham & K. Powe, 'The Spread of Christianity among Whites and Blacks in Transorangia' in: R. Elphick and R. Davenport ed., *Christianity in South Africa: a Political, Social, and Cultural History* (Berkley, CA 1997) 121-134; 129.

²⁵ Templin, *Theological Foundation*, 303.

²⁶ Christology is the study of Jesus Christ as a character. Ibidem, 279-280.

²⁷ *Systematic* s.v. 'Christology'.

universal to Christianity) is incompatible with understanding the Old Testament as document relating literal, historical events. Except an interpretation of the Old Testament as depicting literal, historical events is the default position of Christianity, indeed all Abrahamic religions that look to the Jewish religion as their progenitors and presume the core relevance of their texts. Does Templin mean to say that all other Reformed (i.e. Calvinist) theology doesn't take the Old Testament literally? Does he mean to say Christological prefigurement is incompatible with a reading of the events of the Old Testament as having literally occurred? If any of these are the case, Templin ascribes to all of Calvinism and to large swathes of Christianity disbelief in the literal events of the Old Testament, a liberal paradigm that is simply not normative either at present or historically.²⁸

Neither were the Afrikaners before the Second Boer War a theological monolith. Thomas François Burgers, who served as the president of the Orange Free State from 1872 to 1877, infamously denied the Bible's inerrancy, something so scandalous that Abraham Kuyper, long a promoter of closer ties between the Boer Republics and the Netherlands, relentlessly protested a visit from the sitting president to the Netherlands in 1875.²⁹ At the same time, the Afrikaner Bond, an Afrikaner nationalist organization as conservative as conservative got, protested uncritical consumption of Kuyper's theocratic theology. When arguing against the adoption of his political and theological program for the Transvaal, the Bond admitted that 'Some branches of the Bond have welcomed [Kuyper's] program. It has a certain religious aura, [...] and those of a Reformed persuasion will readily identify themselves with that. But will we now expel someone from the Bond

²⁸ Muddying this issue is a recent turn by certain Protestant Churches in the Global North adopting an allegorical or non-historical reading of scripture, but this is an impulse is associated with a specific strain of liberal theology. Speaking bluntly, liberal theology of this type is incongruent both with the thought of the Early Church Fathers and the original Reformers and is openly so. That the Boers on commando didn't associate with it is to be expected. If Templin is presuming this liberal theology is normative, he is assuming a position too paritstan from which to draw meaningful conclusions about the Afrikaners or their historical religion. Alternatively, he is conflating the whole of the diversity and depth of Christianity with one of its most recently developed, heterodox, and openly untraditional (i.e. unhistorical) schools of thought. See: *Systematic* s.v. 'Modernism (English)', and 'Liberal Theology.'

²⁹ A. Burnett, *The Dutch Rediscover the Dutch-Africans (1847-1900): Brother Nation or Lost Colony?* (Brill 2022) 68-69.

because he is not Reformed?³⁰ Contrary to either Akenson's or Templin's characterizations, it would seem that Afrikaners had both a confident but diverse understanding of theology, one that could accommodate political disagreement and diversity of opinion, granted that it was in a broadly Protestant mold — no different than the rest of the Protestant world.

Kuyperian Neo-Calvinism as Culprit

It is hard to read either Akenson's or Templin's analyses without questioning their understanding of Calvinism and Christianity broadly, seeing the misrepresentation of foundational theology. It is thus hard to accept that they know the Afrikaners' religion better than the Afrikaners do, prerequisite to charging the Afrikaners with a terminal ignorance of their own religion, prerequisite to proposing a model contrary to the myth of academic Calvinist corporate on commando. What could be responsible for this sustained confusion?

The answer does not in fact lie in assessing the validity of Primitive Calvinism or the Afrikaner Calvinist Paradigm. Rather, this is where the Boers, the myths being told about them in the press, and Abraham Kuyper come back into play. Akenson and Templin both presume that the Calvinism of the Afrikaners is actually that of Abraham Kuyper (which at best seems unlikely). However, they unwittingly go a step further by treating Kuyper's views as normative without realizing. In doing so, Templin and Akenson stumble into a metatheological ambush set by Kuyper with the unaware help of the Boer commandos.

Predestination has two forms: *supralapsarian* and *infralapsarian*, relating to the logical orders of God's decrees. Predestination asserts that God wills all things. Sin entered the world through Adam, the first man, causing the Fall of Man, thus mankind had to be saved from their sins. This begs the question of which event caused the other. The *infralapsarian* view is that God permissively willed the Fall, thus necessitating that God wills that people would be saved or damned. In the *supralapsarian* view, God wills that people would be saved or damned and to accomplish this thus wills the Fall. In *infralapsarianism* it is God's allowance of free will and his great love that organizes predestination and its role in salvation. *Supralapsarianism*,

³⁰ *De Zuid-Afrikaan*, Editorial, 22 March 1884 trans. André du Toit.

however, is indeed the stuff of non-Calvinist nightmares. The supralapsarian view posits that God arbitrarily has willed people for heaven or hell irrespective of their merits, or has cursed them with the relevant merits or demerits to warrant their salvation and damnation totally apart of any exercise of their will, and then allowed the world to be plunged into sinful misery to begin this grim sorting. When people critique Calvinist perspectives of predestination, it is the supralapsarian view that they are usually attacking, although rarely are they aware of the distinction. The supralapsarian position is also not the normal Calvinist position, to the surprise of many.

Calvin was an infralapsarian, as most Calvinists have been throughout history.³¹ Kuyper, on the other hand, was a supralapsarian, possibly the most politically powerful and famous supralapsarian since the Reformation.³² It would appear researchers are convinced that normative historical Calvinism is that which aligns with Kuyper's supralapsarian views and always has been, despite this being distinctly not the case. It is not clear that historians have adopted Kuyper's theology explicitly, but they have undeniably adopted it implicitly, if unknowingly. In doing so, they have inadvertently given Kuyper *carte blanche* to set the conversation of what Calvinism was and was not.

As Abraham Kuyper was speaking and writing, and seeking support for this idea of a Calvinist rejuvenation for the Netherlands and the entire Calvinist world, he would utilize the Boers as model Calvinists. Indeed, the fate of the Afrikaners in their war against the British concerned Kuyper greatly, penning works such as *The South-African Crisis* which came out in their clear support while he was head of government.³³ Kuyper was a key leader in the *Stamverwantschap*, the movement in the Netherlands to reconnect with the Afrikaners as kindred peoples and to leverage that relationship for the political and economic gain of both.³⁴ Kuyper commanded greater influence in shaping public perception of the Boers both politically and theologically, whether as a theologian speaking at Princeton Theological Seminary or as the Prime Minister of the Netherlands in the European press. It does not take a huge leap to see how Kuyper's ideas could easily have used the Boer commandos as vehicles. Instead of Boers downloading Abraham Kuyper's

³¹ *Systematic*, s.v. 'Predestination.'

³² Hart, *Calvinism*, 244-245.

³³ A. Kuyper, *The South-African Crisis*, A. E. Fletcher trans. (London 1900).

³⁴ A. Burnet, *The Dutch Rediscover the Dutch-Africans (1847-1900): Brother Nation or Lost Colony?* (Brill 2022) XII-XIII, 1-2.

theology, it seems more likely that Kuyper uploaded his theology to the academy using the most famous Calvinists in modern history as his medium.

Conclusion

When debating the nature of Afrikaner religion and the racial strife of South Africa, no one stops to compare it to Anglican Rhodesia, Catholic colonial Mozambique, or Lutheran German Southwest Africa. Sure, none of those countries have an Afrikaner Calvinist Paradigm equivalent, but nor do their historiographies have any debate about the ‘real’ theological origins of, say, Rhodesia’s Unilateral Declaration of Independence or Portuguese Pluricontinentalism.³⁵ Those concepts do not have the same degree of urgency as getting to the bottom of Apartheid, but they are the same kind of questions. Why did these minority governments have these specific reactions to ruling a people they thought were lesser yet felt they could not survive without?

The answer is that to divest from white supremacy would have brought an end to their way of life, so they thought. Apartheid is the same. Using it as the lens to determine the origins and historicity of the Afrikaner Calvinism is almost superfluous. Enough of the National Party bought into the idea, or pretended to, to make Apartheid a political reality in 1948. Trying to determine the cause of an effect by studying how its effect caused its cause gets one nowhere.

In trying to cut through the propaganda of the perfect Calvinist on commando, historians have become hopelessly entangled in its web, freezing this debate since it slowed down at the end of the 1990s. This is hardly surprising, as historians went at the job with the wrong set of tools. Revising

³⁵ Portuguese Pluricontinentalism (*Pluricontinentalismo*) is the concept that the Portuguese Empire was a unitary nation-state spread over multiple continents. Ergo, Portugal’s colonies were not possessions but integral parts of Portugal itself, termed ‘Overseas Provinces’ (*provincia ultramarinas*) that had to be retained at all costs for the sake of national cohesion, even if this made little economic or strategic sense. Pluricontinentalism played an important role in ideologically motivating the Portuguese Colonial War, the anti-guerrilla campaign waged by the Estado Novo to retain Portugal’s possessions in Africa. See: N. MacQueen’s ‘Portugal’s First Domino: “Pluricontinentalism” and Colonial War in Guiné-Bissau, 1963-1974’ in *Contemporary European History* 3.2(1999): 209-230.

a theology requires knowing theology. At the very least, it requires engagement with theologians on their home turf. Most Calvinist theologians no doubt see the crusade to tear Apartheid's pseudotheology down as noble, but it seems no one bothered to ask them for their help. Historians have instead only offered another myth, this one of their own telling, paving over the gaps of their knowledge instead of hitting the books themselves — or less charitably, to pass off anti-Calvinist prejudices as scholarly consensus.

It is no wonder that Afrikaners preferred, and still sometimes prefer, the Afrikaner Calvinist paradigm, false though it might be. That is a story infused with drama, daring, with their people taking center global stage in two epic crusades, the Boer Wars, albeit metastasizing into a racial triumphalism. The alternative is a series of confusing, foreign imports of still dubious historicity and even weaker theology: the Afrikaners of history both were and weren't Christians, state dependent on whichever paints them as more racist and ignorant right now. Theological content already off the table, what self-respecting Afrikaner Calvinist would assent to that? Without knowing their theology, historians of South Africa may as well be searching for the truth of Afrikaner Calvinism with a divining rod — relying on blind faith, which is really dumb luck, to guide them.

Het Nederlandse agrarisch bestuursmodel in een periode van modernisering naar marktwerking. Een historische analyse

Anton Schuurman

Inleiding

Met de heroprichting van het in 2010 afgeschafte Ministerie van Landbouw (onder de naam Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit) wilde het kabinet-Rutte III laten zien dat het de landbouw en de boeren serieus nam. Het gebaar kon echter niet voorkomen dat vanaf de herfst van 2019 opnieuw boerenprotesten uitbraken onder leiding van nieuwe landbouwnetwerken als Agractie en Farmers Defence Force in Nederland.¹ In het in 2022 aantredende kabinet-Rutte IV werd in het regeerakkoord een grote nadruk gelegd op beleid gericht op het tegengaan van klimaatverandering: versnelling van klimaatambities, CO₂- en stikstofreductie.² Dit leidde tot nieuwe, felle en harde boerenprotesten.

Als reactie hierop probeerde het kabinet in de eerste helft van 2023 te komen tot een landbouwakkoord.³ In december 2022 ging dat proces van start met overeenstemming over de sectortafels en wie erin vertegenwoordigd zouden zijn. Er kwamen zes sectortafels: melkvee- en kalverhouderij, akkerbouw, glastuinbouw, varkenshouderij, pluimvee en multifunctionele landbouw, en een hoofdtafel waar de onderhandelingen moesten plaatsvinden.⁴ Farmers Defence Force had de uitnodiging om aan de

¹ J.D. van der Ploeg, 'Farmers' Upheaval, Climate Crisis and Populism', *The Journal of Peasant Studies* 47.3 (2020) 589-605; A. Siegmann, "'The Farmers' Revolt in the Netherlands: Causes and Consequences', *European View* 23.2 (2024) 156-166.

² Parlement.com, 'Kabinet-Rutte IV (2022-2024)'.

<https://www.parlement.com/kabinet-rutte-iv-2022-2024>, geraadpleegd op 22 augustus 2025.

³ Rijksoverheid, 'Kamerbrief over aanbidding concept Landbouwakkoord en vervolgtraject'.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/06/23/kamerbrief-aanbidding-concept-landbouwakkoord-en-vervolgtraject>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

⁴ LTO, 'Update Landbouwakkoord: Overeenstemming sectortafels'.

<https://www.lto.nl/update-landbouwakkoord-overeenstemming-sectortafels/>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

hoofdtafel deel te nemen afgewezen.⁵ In juni 2023 mislukte het landbouwakkoord, omdat de oudste en meest algemene boerenorganisatie van Nederland, LTO-Nederland, er ook uitstapte. Agractie was al eerder opgestapt, maar het vertrek van de grootste landbouworganisatie zorgde ervoor dat de voorzitter van het Landbouwakkoord geen mogelijkheid zag om door te gaan.⁶ De mislukking van het Landbouwakkoord was een stevige dreun voor het kabinet, maar ook voor de verwachting om via georganiseerd overleg tot een oplossing te komen voor een groot maatschappelijk vraagstuk. In dit geval het stikstof-probleem. Doordat het akkoord was mislukt, waren er geen werkbare oplossingen in zicht om de stikstofemissie veroorzaakt door de landbouw (met name de intensieve veehouderij) terug te dringen.

Wat ik met dit artikel wil laten zien, is dat deze verwachting illusoir was, omdat de maatschappelijke, institutionele en organisatorische voorwaarden voor het slagen van zo'n akkoord niet langer meer gegeven waren. Ook al was er wel een akkoord gekomen, dan nog kan men zich afvragen wat de waarde ervan zou zijn geweest. Weliswaar zaten de grootste landbouworganisaties aan tafel, maar wat was en is in 2023 en 2025 nog de macht van deze organisaties? Zouden zij op hun toezeggingen hebben kunnen leveren, zoals na de Tweede Wereldoorlog gebruikelijk was geworden? De landbouworganisaties waren toen immers breder geworteld en waren in het kader van de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie (PBO) medebeleidmakers. De boerenprotesten van de afgelopen jaren laten niet alleen een inhoudelijke problematiek zien, maar ook een organisatorische – die zeker zo belangrijk is, en niet alleen geldt voor de agrarische sector.⁷

⁵ Farmers Defence Force, 'De judaskus – het grote verraad “voor alle wiepie's en roelie's”'. <https://farmersdefenceforce.nl/de-judaskus-het-grote-verraad-voor-alle-wiepies-en-roelies>, geraadpleegd 22 augustus 2025; Veeteelt, 'Agractie schuift wel aan bij overleg Landbouwakkoord, FDF niet'. <https://veeteelt.nl/stikstof/agractie-schuift-wel-aan-bij-overleg-landbouwakkoord-fdf-niet>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

⁶ Landbouwakkoord, 'Kom in beweging: verslag van de voorzitter van het Landbouwakkoord'. <https://open.overheid.nl/documenten/b0dce18b-8d97-480a-b561-67953e23f592/file>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

⁷ H.D. Tjeenk Willink, *Groter denken, Kleiner doen. Een oproep* (Amsterdam 2019); K. Putters, *Veenbrand. Smeulende kwesties in de welvarende samenleving* (Amsterdam 2019); R. van Stipriaan, *Afscheid van het oude Nederland. Kunnen we onze democratie nog redden?* (Amsterdam 2024).

De ontwikkeling van het Nederlands agrarisch bestuur tot begin 1960

Het Nederlands agrarisch bestuur (*governance*) zoals dat in het grootste deel van de twintigste eeuw functioneerde, ging terug op ontwikkelingen in de negentiende eeuw. Na de Eerste Wereldoorlog stond in Nederland het bestuur van de landbouw in de steigers.⁸ Gedurende de decennia voor de Eerste Wereldoorlog was het een professionele institutionele matrix geworden. Centraal binnen deze matrix was in veel opzichten het Departement van Landbouw dat in 1898 was opgericht. Dit departement was verantwoordelijk voor onder meer het agrarisch onderwijs, allerlei diensten zoals voorlichting, landbouwproefstations, laboratoria en de veeartsenijkundige dienst, agrarische wetgeving zoals de boterwet, en voor de landbouwverslagen en -statistiek.⁹

Maar het handjevol ambtenaren dat dit departement bevolkte zou dit niet aangekund hebben zonder de agrarische organisaties die zich in de negentiende eeuw hadden ontwikkeld, eerst onder liberaal/conservatieve leiding en daarna ook onder christendemocratische. Dit agrarisch middenveld had vanaf 1840 zijn beslag gekregen en was naast het departement een tweede belangrijke onderdeel van de agrarische institutionele matrix.¹⁰ De landbouworganisaties stonden een wetenschappelijke landbouw voor. De spil waren provinciale landbouwmaatschappijen (merendeels liberaal, conservatief georiënteerd). Later, in het laatste decennium van de negentiende eeuw, kwamen daar de boerenbonden (christendemocratisch georiënteerd) bij. Al deze maatschappijen en bonden hadden zich in 1884 aangesloten in een landelijke organisatie – het (Koninklijk) Nederlands Landbouw-Comité (KNLC). Na de Eerste Wereldoorlog waren de boerenbonden weliswaar uit het KNLC gestapt en hadden ze zich verenigd in de Katholieke Boeren en

⁸ A. Schuurman, 'Agricultural policy and the Dutch agricultural institutional matrix during the transition from organized to disorganized capitalism' in: P. Moser en T. Varley ed., *Integration through subordination. The politics of agricultural modernisation in industrial Europe* (Turnhout 2013) 65-85; A. Schuurman, 'Dutch agricultural governance, 1870s-1930s. The making of agricultural institutions and policies as an outcome of the coevolution of state and civil society' in: J. Planas, A. Schuurman en Y. Segers ed., *The formation of agricultural governance. the interplay between state and civil society in European agriculture, 1870-1940* (Turnhout 2025) 37-59.

⁹ Directie van den Landbouw, *Staatszorg voor den landbouw* ('s-Gravenhage 1913).

¹⁰ A. Schuurman, 'Het Nederlands Landhuishoudkundig Congres van 1846-1896. Forum en showroom van de agrarische republiek' in: T. Engelen, O. Boonstra, A. Janssens ed., *Levensloop in transformatie* (Nijmegen 2011) 318-335.

Tuinders Bond (KNBTB) en de Christelijke Boeren en Tuinders Bond (CBTB): nationale federaties voor Rooms-Katholieken en protestantse denominaties. Er bleef wel samenwerking tussen de drie landelijke organisaties bestaan.

Naast het departement en de overheidsdiensten en naast de landbouwmaatschappijen en boerenbonden waren er vanaf het einde van de negentiende eeuw veel economische boerencoöperaties opgericht: inkoop-, verwerkings-, afzet- en kredietorganisaties. Zij vormden een derde poot van de Nederlandse agrarische institutionele matrix.¹¹ Deze drie poten vormden in samenwerking met de boeren een indrukwekkend professioneel geheel van onderling verbonden organisaties die erop waren gericht internationaal de concurrentie aan te kunnen gaan en die een zich technologisch moderniserende landbouw voorstonden, waar publiek belang en privaat ondernemerschap samengingen.

Hoewel de nationale overheid juist probeerde haar toegenomen bemoeienis met de landbouwsector na de Eerste Wereldoorlog drastisch te verminderen, leidden de economische crisis van de jaren dertig en de pogingen om de landbouwsector daartegen te beschermen door middel van de Landbouwcrisiswet van 1933 ertoe dat de overheid bijna totale zeggenschap over de landbouwproductie kreeg.¹² Om deze wet uit te voeren werd een agrarisch crisisbureau opgezet los van het Departement van Landbouw, maar wel als onderdeel van het Ministerie van Economische Zaken, waartoe ook het departement behoorde. Met deze wet in de hand kon de Minister van Economische Zaken bepalen wat er werd verbouwd, hoeveel er werd verbouwd en wat er met de producten gebeurde. De bedoeling ervan was om de Nederlandse exportlandbouw in stand te houden en de sector te beschermen, zodat deze weer op eigen benen zou kunnen staan en de wet ingetrokken zou kunnen worden, zodra de omstandigheden zouden terugkeren naar normaal.¹³

Deze almacht van de overheid werd in de boerenpraktijk en in de beleving van boeren aan het oog onttrokken, omdat zij via hun organisaties en coöperaties al lang ingebonden waren in grotere verbanden. Bovendien kwamen de mensen die dit overheidsbeleid uitvoerden vaak uit de landbouwsector, waarbij ze nu eens werkten voor de landbouworganisatie en

¹¹ Schuurman, 'Agricultural policy and the Dutch agricultural institutional matrix'.

¹² Schuurman, 'Dutch agricultural governance, 1870s-1930s'.

¹³ H.M.F. Krips-van der Laan, *Praktijk als antwoord. S.L. Louwes en het landbouwcrisisbeleid* (Groningen 1985).

dan weer direct in dienst waren van de overheid.¹⁴ De tijdelijk bedoelde Landbouwcrisiswet zorgde ervoor dat formeel de overheid de baas was geworden in de landbouwsector. Dat werd zowel door de overheid als door de boeren op den duur als een onwenselijke situatie gezien.

De jaren dertig waren niet alleen belangrijk voor de landbouwsector, omdat de betrokkenheid van de overheid bij de landbouw sindsdien standaard werd, maar ook omdat er een serieuze politieke discussie was over de te varen koers van de Nederlandse landbouw. Al in 1930 was er een nieuwe, nationale landbouworganisatie bijgekomen: Landbouw en Maatschappij. Deze kreeg spoedig veel aanhang en had in 1933 al meer leden dan de Christelijke Boeren- en Tuindersbond (CBTB). Deze nieuwe organisatie zette druk op de drie centrale landbouworganisaties en was kritisch op de gevestigde politieke partijen.¹⁵ Belangrijker echter was dat zij pleitte voor een heel ander karakter van de Nederlandse landbouw. Volgens Jan Smid, hun voorman en een gerespecteerde gepensioneerd ambtenaar van het Departement van Landbouw, moest de landbouw veel meer gericht zijn op de voeding van de Nederlandse bevolking; de landbouw moest meer zelfvoorzienend worden.¹⁶ De gevestigde organisaties verwierpen echter Smids ideeën. Een soortgelijke discussie had al eerder, direct na de Eerste Wereldoorlog, in Zwitserland plaats gevonden en leidde daar juist wel tot een koersverandering. Evenals in Nederland werd de exportlandbouw daar vóór de Eerste Wereldoorlog steeds belangrijker. De uitkomst van het debat was echter dat de Zwitserse landbouworganisaties en overheid ervoor kozen om zoveel mogelijk zelfvoorzienend te zijn in de voedselproductie – ook tegen de achtergrond van de Zwitserse neutraliteitspolitiek.¹⁷ De Nederlandse discussie in de jaren dertig leidde daarentegen niet tot een wijziging van de koers van de landbouw.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld het lemma Louwes: G.M.T. Trienekens, 'Louwes, Stephanus Louwe (1889-1953)'. <https://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/louwes>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

¹⁵ J.H. de Ru, *Landbouw en maatschappij. Analyse van een boerenbeweging in de crisisjaren* (Wageningen 1980).

¹⁶ J. van Loon, *Rapport aan zijne excellentie den minister van landbouw en visscherij van de commissie Reorganisatie Landbouw – Crisismaatregelen. Ingesteld bij beschikking van den minister van Landbouw en Visscherij, d.d. 19 November 1935, Afd. Landbouw - Crisisaanleggenheden, No. 17102* ('s-Gravenhage 1936).

¹⁷ P. Moser en T. Varley, 'Corporatism, agricultural modernization, and war in Ireland and Switzerland, 1935-1955' in: P. Brassley, Y. Segers, L. van Molle ed., *War, agriculture and food. Rural Europe from the 1930s to the 1950s* (New York, NY en Londen 2012) 137-155.

Pas na de Tweede Wereldoorlog werden meer definitieve oplossingen gevonden voor de problemen in de landbouw die zich in de jaren dertig hadden voorgedaan. Het probleem van de centrale overheidscontrole werd opgelost via de invoering van de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie (PBO). De PBO maakte de oprichting van private organisaties mogelijk die publieke taken uitoefenden en publieke regels opstelden, waardoor een vorm van sectoraal zelfbestuur mogelijk werd. Deze taken en regels waren in de landbouw bijvoorbeeld het vaststellen van richtprijzen voor bepaalde producten in het kader van de prijs- en marktordening, of het opleggen van verplichte heffingen om gezamenlijke activiteiten te betalen. De PBO-organisaties omvatten zowel werknemers als werkgevers. Het waren gezamenlijke bestuursorganen. De meest zichtbare organisatie werd de Sociaaleconomische Raad (SER).¹⁸

Met de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie was er een formeel juridisch kader waarin de Nederlandse agrarische institutionele matrix kon functioneren en samenwerken. Het Landbouwschap was het hoogste orgaan van de PBO in de landbouw. Het was opgericht in 1954 en de opvolger van de in 1945 gecreëerde Stichting van de Landbouw. In het Landbouwschap werkten de landbouworganisaties en landarbeidersorganisaties samen om de belangen van de landbouw uit te dragen en te verdedigen. Alle boeren moesten wettelijk verplicht lid worden van het Landbouwschap. De organisatie kon zelf heffingen instellen om zijn publieke taken uit te voeren. Volgens Krajenbrink heeft het Landbouwschap zich vooral gefocust op belangenbehartiging en liet zij het medebeheer over aan de productschappen, zoals bijvoorbeeld het Productschap voor Zuivel of het Productschap Akkerbouw. De kracht van het Landbouwschap was het secretariaat. Dat kon betaald worden uit de heffingen. Een andere kracht was zijn regionale organisatie via gewestelijke raden. In het secretariaat was er een professionele gesprekspartner gecreëerd die namens de sector met het Ministerie van Landbouw de contacten onderhield. Door de gewestelijke raden had het Landbouwschap ook decentrale contacten. De zwakte van de structuur van het Landbouwschap was de positie van de boerenorganisaties die het bestuur domineerden en die bewaakten dat zij zelf de contacten met de boeren onderhielden. Hierdoor werd de afstand tussen het Landbouwschap en de boeren vergroot, leek het Landbouwschap niet van hen en werd het

¹⁸ E.J. Krajenbrink, *Het Landbouwschap. 'Zelfgedragen verantwoordelijkheid' in de land- en tuinbouw, 1945-2001* (Groningen 2005).

Landbouwschap eerder gezien als een representant van de dirigistische overheid.¹⁹ Het Landbouwschap werd ‘zij’ in plaats van ‘wij’.

Het Ministerie van Landbouw werd na de oorlog heropgericht en was uitgegroeid tot een echt sectoraal departement.²⁰ Het had een eigen juridische dienst; een eigen buitenlandse dienst; de Cultuurtechnische Dienst (die sinds 1935 verantwoordelijk was voor ruilverkaveling, ontwatering en agrarische ontginning); de landbouwkundige onderzoeksinstituten, waaronder het LEI (Landbouw Economisch Instituut, dat de richtprijzen voor landbouwproducten berekende, maar ook als statistisch bureau voor de landbouw fungeerde); en het was verantwoordelijk voor landbouwonderwijs en voorlichting. In zekere zin was het agrarisch bestuursmodel het perfecte voorbeeld van een publiek-private partnerschap, al moet men zich realiseren dat de private partners een zeer specifiek belang hadden: de landbouw. Het model kwam meer voort uit een vorm van democratisch medebestuur die ontwikkeld was in de landbouwsector vanuit de negentiende eeuw, dan dat het een uitdrukking was van het Nederlandse verzuilde landschap van na de Tweede Wereldoorlog.

In dit verzuilde landschap vonden protestanten, katholieken, sociaaldemocraten en liberalen elkaar in een mix van soevereiniteit in eigen kring, katholieke subsidiariteit, sociaaldemocratische medezeggenschap en liberaal zelfdoen. De medezeggenschap van de landbouwsector in het beleid was groter dan ooit en meer dan ooit werd het platteland vooral ingericht voor efficiënte en gerationaliseerde landbouwproductie. Het werd boerenproductieland. De naoorlogse doelstellingen voor de landbouwsector waren duidelijk en zowel binnen als buiten de landbouw breed onderschreven: herstel van de voedselvoorziening, lage consumptieprijzen, landbouwexport voor buitenlandse valuta en een redelijke levensstandaard voor de agrarische bevolking.²¹ Speciale aandacht was er voor de kleine boeren die sinds de jaren dertig het steeds moeilijker kregen om met hun bedrijf het hoofd boven water te houden. In de jaren vijftig werd daarom het publiek-private apparaat aanzienlijk verder uitgebreid: landbouwonderwijs, landbouwvoorlichting, landbouwonderzoek, studieclubs, ruilverkaveling en

¹⁹ Krajenbrink, *Het Landbouwschap. ‘Zelfgedragen verantwoordelijkheid’ in de land- en tuinbouw, 1945-2001*.

²⁰ S. Keulen, *Monumenten van beleid. De wisselwerking tussen Nederlands rijks overheidsbeleid, sociale wetenschappen en politieke cultuur, 1945-2002* (Hilversum 2014).

²¹ J. Bieleman, *Boeren in Nederland. Geschiedenis Van De Landbouw, 1500-2000* (Amsterdam 2008) 274-275.

platteland vernieuwing moesten de boeren ‘moderniseren’.²² Ook de landbouwindustrie en coöperatieve bedrijven droegen bij aan dit pad van technologische modernisering. Deze ontwikkeling in de landbouw paste in de algemene politieke, economische en culturele inzichten van die tijd. De overheid speelde een grote rol in het economisch leven – denk aan de geleide loonpolitiek, de industrialisatiepolitiek en de rol van het Centraal Planbureau.²³ Er was zowel binnen als buiten de landbouw een sterk geloof in de techniek, waarbij techniek als neutraal werd gezien. Het was een vooruitgangsgeloof, dat bevestigd werd door het (economisch) succes van deze benadering. De levensstandaard steeg voor brede lagen van de bevolking.

Begin jaren zestig was er een systeem van agrarisch bestuur ontwikkeld dat de boeren een grote mate van agrarisch medebestuur verschafte in de lijn van het negentiende-eeuwse streven naar privé-initiatief met oog voor het algemeen, lokaal belang. Het was een nationale agrarisch institutionele matrix geworden met stevige lokale wortels, waarbij de beïnvloeding tussen de ruimtelijke niveaus over en weer ging. Een dergelijke vorm van agrarisch bestuur paste goed bij een situatie waarbij er geen discussie was over de richting van de landbouw. Discussies gingen vooral over praktische problemen in de landbouw.

Barsten in het agrarisch bestuur en uitholling van het medebestuur

Dit agrarisch bestuurlijk systeem zou nog blijven bestaan tot in de jaren negentig van de twintigste eeuw met een eigen ministerie, een systeem van medebestuur en zelfdoen, zoals Krajenbrink het noemt, maar het verval ervan zette in vanaf de jaren zestig zonder dat dat al direct zichtbaar was. Het verval had verschillende oorzaken die niet allemaal gelijktijdig plaatsvonden. Hoe deze processen elkaar opvolgden, beïnvloedden en samenhangen – of soms juist los van elkaar bleven – wordt behandeld in de volgende vier subparagrafen over de afname van het aantal boerenbedrijven; de

²² E.H.K. Karel, *De maakbare boer. Streekverbetering als instrument van het Nederlandse landbouwbeleid 1953-1970* (Groningen 2005).

²³ J. Touwen, ‘Varieties of capitalism en de Nederlandse economie in de periode 1950-2000’, *TSEG. The Low Countries Journal for Social and Economic History* 3.1 (2006) 73-105.

diversificatie van belanghebbenden bij het gebruik en beheer van de ruimte; het Europese integratieproces; en het nieuwe marktdenken en globalisering.

De voortdurende afname van boerenbedrijven en tegelijkertijd schaalvergroting

Eind jaren vijftig en begin jaren zestig werd voor de landbouwsector duidelijk dat de weg van opvoeding en rationalisatie van de boeren en de boerinnen niet alleen de oplossing kon bieden. Boerenbedrijven moesten groter worden om schaalvoordelen te kunnen behalen en efficiënter te worden.²⁴ Met de voltooiing van de IJsselmeerpolders waren de mogelijkheden tot het vergroten van het cultuurareaal min of meer uitgeput; en er begonnen naast landbouw andere claims op de ruimte te komen: natuur en wonen. Met andere woorden: er zou concentratie in de landbouw zelf moeten plaats vinden. Voor kleine boeren was er geen plaats meer. Het centrale naoorlogse proces van uitstoot van de landarbeiders en afname van boerenbedrijven zette zich in de jaren zestig en daarna voort, zoals blijkt uit afbeelding 1. Die laat ook zien dat dit proces nog steeds plaatsvindt. Afbeelding 2 laat vervolgens zien dat dit niet betekent dat er minder ruimtebeslag is van de landbouw, maar dat de boerenbedrijven, zoals beoogd, groter zijn geworden en gemiddeld genomen nog steeds groter worden.

De boeren moesten, voor zover ze dat al niet waren, ondernemers worden die investeerden in hun bedrijf, en deze investeringen via een economische bedrijfsvoering terugverdienen. Dit was niet alleen de mening van wetenschappers en beleidsmakers, maar eveneens die van Landbouworganisaties.²⁵ Ook al heetten de boerenbedrijven nog steeds familiebedrijven, het waren op de eerste plaats economische ondernemingen. De bedrijfsbeëindiging van boeren werd vanaf de jaren zestig sociaal begeleid, als onderdeel van de zich ontwikkelende verzorgingsstaat en dankzij het agrarische bestuursmodel. Een belangrijk instrument hiervoor was het ontwikkelings- en saneringsfonds. Hierop konden zowel boeren die hun bedrijf wilden moderniseren als zij die het wilden beëindigen een beroep

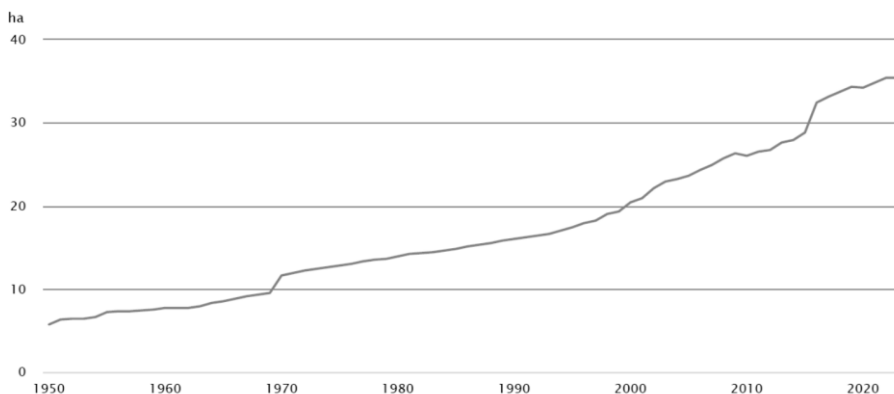
²⁴ M. van Lieshout, A. Dewulf, N. Aarts en C. Termeer, 'Framing Scale Increase in Dutch Agricultural Policy 1950–2012.', *NJAS: Wageningen Journal of Life Sciences* 64-65.1 (2013) 35-46.

²⁵ T. Duffhues, *Voor een betere toekomst. Het werk van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond voor bedrijf en gezin, 1896 - 1996* (Nijmegen 1996).

doen. In de tweede helft van de jaren zestig werd hiervan flink gebruik gemaakt.²⁶

Afb. 1: Totaal aantal landbouwbedrijven (CBS, 'Ontwikkelingen in de landbouw in beeld', https://dashboards.cbs.nl/v4/dashboard_landbouw/, geraadpleegd 5 september 2025).

Afb. 2: Gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per bedrijf (CBS, 'Ontwikkelingen in de landbouw in beeld', https://dashboards.cbs.nl/v4/dashboard_landbouw/, geraadpleegd 5 september 2025).

²⁶ A. van den Brink, *Structuur in beweging. Het landbouw-structuurbeleid in Nederland, 1945-1985* (Wageningen 1990).

De Nederlandse landbouw bleef gericht op export en daarmee op de noodzaak te kunnen concurreren met buitenlandse boeren door per eenheid product zo goedkoop mogelijk te kunnen produceren. Tegelijkertijd werd duidelijk dat de bestendiging en in feite radicalisering van deze koers niet plaats had kunnen vinden zonder de landbouworganisaties, die hierover in gesprek gingen met hun leden, en hen in deze ontwikkeling meenamen. Deze ‘gesprekken’ vonden niet alleen via officiële vergaderingen plaats, maar ook via het onderwijs, de landbouwvoorlichting, de studieclubs, de kredietverleners, de coöperatieve- en fabrieksinfrastructuur en via de informele ontmoetingen en contacten in het lokale, dagelijkse leven. Het resultaat van dit alles was wel dat het aantal mensen werkzaam in de landbouw zeer sterk afnam.

Al direct na de Tweede Wereldoorlog hadden ontevreden boeren zich aangesloten tot een groep genaamd de Vrije Boeren. Met de instelling van het Landbouwschap en de verplichte heffingen kregen ze een duidelijke tegenstander. De organisatie vormde zich om tot een politieke partij: de Boerenpartij.²⁷ Hoewel deze partij in 1967 zeven Kamerzetels haalde, is hij niet te vergelijken met Landbouw en Maatschappij. De Boerenpartij was vooral tegen het moderniseringsproces in de landbouw en tegen de overheid. Zij had met Hendrik Koekoek niet een leider van de statuur van Smid en zij had ook niet een helder alternatief programma. Haar invloed op het landbouwbeleid in het algemeen en op de boeren was beperkt. Dat landbouwbeleid, gericht op productieverhoging, schaalvergroting door vermindering van boerenbedrijven en een goed inkomen voor de blijvers, was breed aanvaard.

Meer spelers krijgen direct belang bij de landbouw

Het technologisch moderniseringsbeleid leidde ertoe dat de naoorlogse tekorten verdwenen en op Europees niveau dat de landbouw zelfvoorzienend begon te worden. De aandacht verschoof naar kwaliteitsveranderingen, wat paste bij de samenleving brede stijging van de levensstandaard in de jaren zestig en daarna. Niet langer werden aan de landbouw alleen productiviteitseisen gesteld, maar ook uiteenlopende kwaliteitseisen. Tevens

²⁷ D. Strijker, and I.J. Terluin, ‘Rural Protest Groups in the Netherlands’ in: D. Strijker, G. Voerman en I. Terluin ed., *Rural Protest Groups and Populist Political Parties* (Wageningen 2015) 63-77.

kwam er aandacht voor de productieomstandigheden, dierenwelzijn en voor effecten op landschap, natuur en milieu. Dat betekende dat er meer spelers en organisaties bij kwamen die belang hadden bij wat er met de landbouw en het platteland gebeurde. Het platteland was niet langer alleen productieruimte voor de landbouw.²⁸

Waar de landbouworganisaties eerder claimden dat zij landbouw en platteland adequaat vertegenwoordigden, lieten nu ook natuur-, milieu-, landschaps-, dierenwelzijn- en consumentenorganisaties van zich horen: zij wilden invloed krijgen op het beleid. Deze nieuwe thema's zorgden daarmee niet alleen voor meer groepen/actoren die belang hadden bij en zich bezighielden met de landbouw, maar ook voor meer regelgeving door de overheid. Regelgeving die niet langer alleen was gericht op de markt. De regeldruk op het boerenbedrijf werd groter en voor een deel ook veroorzaakt door effecten die buiten het directe boerenbedrijf lagen. Zo moesten de boeren vanaf de jaren negentig een uitvoerige mestboekhouding gaan bijhouden, als antwoord op het probleem van de zure regen dat in de jaren tachtig zichtbaar werd.

De landbouwsector en het Europese integratieproces

De invloed van de nieuwe spelers was in eerste instantie beperkt. Niet alleen omdat de landbouworganisaties dankzij het Landbouwschap, het Ministerie van Landbouw en de vertegenwoordigers in de Tweede Kamer institutioneel veel beter ingebed waren in de beleidsvoorbereiding, -bepaling, en -uitvoering, maar ook omdat het landbouwbeleid overgedragen was aan de Europese Economische Gemeenschap (EEG, voorloper van de EU).²⁹ De landbouw was sinds 1962 gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) van de EEG geworden en gedijde daar goed bij. De landbouw werd beschermd door EEG-regels en -subsidies. Het GLB mocht niet mislukken, want als dit zou gebeuren, dan stakte daarmee ook het Europese integratieproces. Het GLB werd eveneens gekenmerkt door een streven naar schaalvergroting,

²⁸ A. Schuurman, 'De wording en verdwijning van het Nederlandse platteland als boerenland, vanaf 1870. Een ruimtelijke en sociale analyse' in: E. Bulder, M. Molema en V. Tassenaar ed., *Spitten in de economische en sociale geschiedenis* (Hilversum 2021) 109-125.

²⁹ A. Oskam and G. Meester, *EU policy for agriculture, food and rural areas* (Wageningen 2011).

mechanisering, rationalisatie, specialisatie, intensivering en efficiëntie. De overschotten die het creëerde, leidden wel tot problemen, maar niet tot een fundamentele verandering van het beleid. Zo werd het melkoverschot in 1984 aangepakt met de invoering van melkquota – als boeren meer melk produceerden dan waarop ze recht hadden, dan kregen ze met een heffing te maken. De melkquota bleven bestaan tot 2015. In het verlengde van de melkquota werd in november 1984 op nationaal niveau met de Interimwet een beperking voor varkens- en pluimveehouderijen afgekondigd. De boeren kregen te maken met productiebeperkende maatregelen die door de overheid werden afgedwongen.

Wezenlijk veranderde het landbouwbeleid pas in de jaren negentig, nadat er in de jaren tachtig naast de douane-unie en het gemeenschappelijk landbouwbeleid een nieuw Europees integratieproject bijkwam: de gemeenschappelijke markt (European Single Act), een Europees integratieantwoord op de economische crisis die eind jaren zeventig was begonnen. Na de val van de Berlijnse Muur in 1989 kwam daar nog een nieuw project bij: de Europese Monetaire Unie, afgesproken bij het Verdrag van Maastricht (1992). De gemeenschappelijke markt en de monetaire unie zouden vanaf de jaren negentig de nieuwe drijvende krachten achter het Europese integratieproces worden. Landbouw bleef weliswaar het Europese budget domineren, maar verloor zijn vooraanstaande plaats in het Europese integratieproject. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid veranderde niet alleen onder invloed van de overschotten, maar ook in het licht van de toetreding van Centraal-Europese landen met een grote landbouwbevolking. Het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid was ook een antwoord op en uiting van de overgang van internationalisering naar globalisering.³⁰ In het toenmalige streven naar wereldwijde handel met zo weinig mogelijk beperkingen, stond het oude markt- en prijsbeleid van de GLB onder druk.

De betekenis van de EU voor de landbouwsector was daarmee een andere dan die van de EEG. Het nieuwe EU-landbouwbeleid dat startte met de McSharry-hervormingen van 1992 was gericht op inkomenssteun aan grondbezitters. Oorspronkelijk was de EU-inkomenssteun nog gekoppeld aan de productie (dus aan historische rechten), maar in latere jaren (2003, 2008) werden deze betalingen steeds meer ontkoppeld van de daadwerkelijke landbouwproductie, en gekoppeld aan voorwaarden met betrekking tot voedselveiligheid, hygiëne, milieu, dierenwelzijn en landbeheer. De mate van deze zogenaamde *cross-compliance* verschilde per land, omdat de implementatie

³⁰ S. Sassen, *A sociology of globalization* (New York, NY en Londen 2007).

van dat beleid, zoals gebruikelijk binnen de EU, over werd gelaten aan de lidstaten.³¹ Het effect was een zekere renationalisatie van het landbouwbeleid.

Het nieuwe Europese beleid betekende een erkenning van meer doelstellingen (natuur, dierenwelzijn) dan alleen voldoende voedsel tegen een fatsoenlijke prijs en een fatsoenlijk inkomen voor de boeren. Het Nederlandse landbouwbeleid bleef vooralsnog vooral gericht op efficiënte productie. De EU ging zich steeds meer met milieu- en natuurbeleid bezighouden, wat onder meer leidde tot het Natura2000 beleid.³² Via het Natura2000 beleid werd de nadruk gelegd op de bescherming van samenhangende leefomgevingen. De nationale regeringen stelden deze gebieden voor bij de EU. Nadat die ze had goedgekeurd, werden er weer nationaal instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd, uitgewerkt in een beheersplan. Vanaf dat moment waren er vergunningen nodig voor elke activiteit die inbreuk kan maken op deze doelstellingen. Deze op basis van EU-regels nationaal en provinciaal opgestelde beheersplannen werden na 2013 vastgesteld. Met deze plannen kregen ook de boeren te maken, omdat ze vergunningen voor hun bedrijfsactiviteiten nodig hadden die pasten binnen de beheersplannen. Dit leidde in Nederland van 2015 tot 2019 tot de invoering van het Programma Aanpak Stikstof, een systeem waarbij ondernemers en dus ook boeren hun activiteiten konden blijven voortzetten, mits hun activiteiten beperkte stikstofuitstoot hadden. Dit werden de “PAS-melders” en daarmee zijn we in de problematiek van de jaren sinds 2019 beland.

Het proces van Europese integratie na de totstandkoming van de EEG heeft op allerlei manieren de Nederlandse landbouw en de organisatie ervan beïnvloed. In eerste instantie heeft de sector er sterk van geprofiteerd omdat er daardoor veel geld beschikbaar was om de sector te steunen. Vanaf de jaren tachtig en negentig is dit veranderd. Ook omdat de EU, in de woorden van bestuurskundige Sebastiaan Princen, gezien moet worden als een arena en niet puur als een actor. Een arena waarop coalities van actoren actief zijn en één die bovendien naast en boven andere ruimtelijke arena's functioneert.³³ Dit maakte de Europese besluitvorming, maar ook de nationale (en provinciale) besluitvorming, ondoorzichtiger en complexer.

³¹ W.J.M. Kickert en F.B. van der Meer, *Laat duizend bloemen bloeien. Hoe het Ministerie van LNV omgaat met externe veranderingen* ('s-Gravenhage 2007).

³² S. Princen, *'Het moet van Brussel'. De verbouwing EU en lidstaten tussen retoriek en werkelijkheid* (Utrecht 2015).

³³ Ibidem, 11 en volgende.

Hoewel de besluitvorming hiermee abstracter werd, zijn de effecten hiervan geenszins minder concreet geworden. Voor de boeren betekende het dat naast de eisen van de (wereld)markt ook de eisen van de overheden nadrukkelijk een rol speelden in hun bedrijfsvoering.

De afbraak en uitholling van het twintigste-eeuwse agrarisch bestuur: kleinere overheid, marktdenken en rendez-vous met globalisering

Er waren gunstigere momenten denkbaar geweest voor wat ik hier een zekere renationalisatie van het landbouwbeleid heb genoemd. Internationaal betekende 1989 een geweldige steun in de rug voor het nieuwe marktdenken.³⁴ Het proces van economische globalisering kreeg een nieuwe dynamiek met het einde van de Koude Oorlog. In Nederland had onder de Paarse regeringen Kok I en II het marktdenken een nieuwe impuls gekregen. Verzelfstandiging, privatisering en marktwerking waren de nieuwe 'hoera-woorden'.³⁵ Het Ministerie van Landbouw kwam in handen van liberale ministers – eerst van Aartsen (VVD) en later Brinkhorst (D66). Beiden waren voorstander van een beleid van het primaat van politiek en van decentralisering. Hetgeen betekende dat ze meer afstand namen van het Landbouwschap als medebestuurder, oog hadden voor andere spelers (de voedingsindustrie en de *retailers*) en dat het landbouwbeleid meer naar de provincies werd gedelegeerd.³⁶

De veranderingen in het overheidsbeleid ten aanzien van de landbouw waren echter al in de jaren tachtig begonnen onder de drie kabinetten Lubbers (1982-1994). Er werd een onderscheid aangebracht tussen beleid en uitvoering.³⁷ In eerste instantie was het motief sanering van

³⁴ D. Yergin en J. Stanislaw, *The commanding heights. The battle for the world economy* (New York, NY 2002).

³⁵ B. Mellink en M. Oudenampsen, *Neoliberalisme. Een Nederlandse geschiedenis* (Amsterdam 2022).

³⁶ H. Bekke en J. de Vries, *De ontpoldering van de Nederlandse landbouw. Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1994-2000* (Leuven 2001).

³⁷ Eerste Kamer der Staten Generaal, 'Verbinding verbroken? Onderzoek naar de parlementaire besluitvorming over de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten. Hoofdrapport'.

https://www.senate.nl/9370000/1/j4nvjlhjvvt9eu4_j9vvkfvy6b325az/vj41l5f306tx, geraadpleegd 22 augustus 2025; R. Kuiper, *De terugkeer van het algemeen belang. Privatiseringsverdriet en de toekomst van Nederland* (Amsterdam 2014).

de overheidsfinanciën. In de jaren negentig kwam daar de voorbereiding op de eenwording van de Europese markt bij, die het bevorderen van de economische groei als doel had. Tegelijkertijd werd marktwerking een soort ideologie. Het idee was dat dienstverlening via de markt efficiënter en effectiever was dan via de overheid. De uitvoering werd op afstand van het ministerie gezet, verzelfstandigd en soms geprivatiseerd.

Ook het Ministerie van Landbouw deed hieraan mee. De Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst werd in 1986 tot een agentschap omgevormd en in 1992 geprivatiseerd tot de DLV Adviesgroep; de cultuurtechnische dienst werd in 1989 Agentschap Dienst landinrichting, daarna een zelfstandig bestuursorgaan Dienst Landelijk gebied, en uiteindelijk in 2015 opgeheven; in 1997 werden de onderzoeksinstituten van het Ministerie van Landbouw verzelfstandigd tot DLO dat onderdeel werd van Wageningen UR; de verschillende keuringsdiensten werden zelfstandige stichtingen of gingen op in het NVWA (Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit), waar ook de Plantenziektkundige Dienst en de Algemene Inspectiedienst in opgingen; de Dienst Regelingen werd eerst een agentschap en is nu onderdeel van RVO (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland).³⁸

Met andere woorden: het Ministerie van Landbouw veranderde sterk vanaf de jaren tachtig. Het verloor zijn uitvoerende diensten. Deze organisatorische veranderingen betekenden ook veranderingen in de financiering van de verschillende diensten (de gebruiker betaalt) en in de afstand tot de eindgebruikers: de boeren. De publiek-private schil die in de twintigste eeuw rond de landbouw was ontstaan en na de oorlog sterk was uitgebouwd als onderdeel van de uitbouw van de verzorgingsstaat, werd ontmanteld. Het agrarisch bestuur was in veel opzichten complexer geworden. Dit proces van verzelfstandiging, privatisering en marktwerking was niet gericht op de landbouwsector per se, maar was het resultaat van algemene beleidsuitgangspunten, die juist op het terrein van landbouw – waar overheid, markt en samenleving sterk vervlochten waren geweest – een grote impact had. Uiteindelijk werd in 2010 zelfs het Ministerie van Landbouw afgeschaft. Zeven jaar later werd het weliswaar opnieuw opgericht, maar afgezien van alle veranderingen die al voor 2010 hadden plaatsgevonden was in de tussentijd ook het landbouwonderwijs ondergebracht bij het

³⁸ Eerste Kamer der Staten-Generaal, 'Bijlage 3: samengesteld overzicht privatiseringen en verzelfstandigingen 1 januari 1989 – 31 december 2010'. https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20121030/deelrapport_van_de_parlementaire_geraadpleegd_22_augustus_2025.

Departement van Onderwijs. Het nieuwe ministerie was nog maar een schim van het ministerie in de jaren zestig.³⁹

De positie van de Centrale Landbouworganisaties was sinds de jaren zeventig ook verzwakt.⁴⁰ Het was moeilijker gebleken om via overleg problemen van de landbouwsector op te lossen. De Interimwet van november 1984 (waarmee een grens werd gesteld aan het aantal varkens- en pluimveehouders) werd bijvoorbeeld door minister Braks zonder overleg met de sector ingevoerd. Bovendien was sinds 1982 het Ministerie van Landbouw ook verantwoordelijk voor het natuurbeleid en moest daar dus ook rekening mee houden. Voorts bleef het aantal boeren afnemen en daarmee het aantal leden van de landbouworganisaties. Daarnaast leidde de specialisatie van de boeren steeds meer tot uiteenlopende belangen. Hierdoor waren er begin jaren negentig buiten de centrale landbouworganisaties aparte vakbonden ontstaan als de Nederlandse Akkerbouw Vakbond (1992), de Nederlandse Vakbond Varkenshouders (1994) en de Nederlandse Melkveehouders Vakbond (1996). Elk was gericht op belangenbehartiging en wel dat van een specifiek onderdeel binnen de landbouw. In 1995 leidde de uitholling van de drie centrale landbouworganisaties (Koninklijk Nederlands Landbouwcomité, Katholieke Boeren- en Tuindersbond en Christelijke Boeren- en Tuindersbond) ertoe dat ze opgingen in een nieuwe organisatie: Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO Nederland). LTO Nederland werd een federale organisatie van zelfstandige regionale en sectorale organisaties, waarbij de regionale organisaties het overwicht hadden met als primair doel directe belangenbehartiging.

Op het moment dat deze landelijke en centrale agrarische belangenbehartiger op het toneel verscheen, kwam ook het bestaansrecht van het Landbouwschap als centrale belangenbehartiger ter discussie te staan.⁴¹ Bovendien paste dit orgaan, als min of meer gesloten landbouwbastion, steeds minder in de filosofie van marktwerking als belangrijkste sturingsmechanisme. Het Landbouwschap had in de jaren zestig en zeventig misschien nog wel het best van zijn bestaansperiode gefunctioneerd, ook al

³⁹ 'Organogram Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur'. <https://open.overheid.nl/documenten/d7f5f075-85fc-49e5-a5d7-7339110b14cc/file>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

⁴⁰ D. Broersma, *Het Groene Front voorbij. De Agrarische belangenbehartiging door LTO Nederland 1995-2005* (Groningen 2010).

⁴¹ Krajenbrink, *Het Landbouwschap. 'Zelfgedragen verantwoordelijkheid' in de land- en tuinbouw, 1945-2001*.

werden toen al de eerste kleine barsten zichtbaar. Met de toegenomen moeilijkheden in de jaren tachtig, de veranderingen in de EEG en EU, en met name de nieuwe ideeën over economisch beleid en de rol van de overheid, kwam het Landbouwschap pas echt in zwaar weer.

Het oorspronkelijke idee van medebestuur van een sector was verwaterd, omdat op allerlei manieren landbouw en platteland van de jaren tachtig niet meer die van de jaren vijftig en van voor de Tweede Wereldoorlog waren. De boeren waren een kleine minderheid op het platteland geworden; economisch waren zij er niet meer leidend, politiek evenmin. Alleen in grondgebruik zetten ze de toon.⁴² Ook de problemen die zich in de landbouw vanaf 1990 voordeden (gekkekoeienziekte, varkenspest, dioxinekippen; en in de éénnentwintigste eeuw MKZ, vogelgriep en Q-koorts) konden moeilijker opgelost worden door het oude agrarische bestuursmodel omdat het de landbouwpraktijk zelf raakte, die steeds meer een “industriële landbouw” was geworden. Delen van de Nederlandse samenleving werden daardoor kritischer op de landbouw, wat onder andere leidde tot de oprichting van de Partij voor de Dieren in 2002. Delen van de boeren ervoeren de soms harde kritiek op de landbouwpraktijk als afwijzing van en onvoldoende erkenning voor hun vakmanschap.

Toen in 1995 uiteindelijk de centrale landbouworganisaties opgingen in LTO–Nederland, wilde niet veel later geen van de deelnemers aan het Landbouwschap het nog redden en overeind houden. ‘Het zelfdoen-ideaal kreeg opeens een meer individuele, bedrijfseconomische invulling in plaats van een collectieve,’ aldus Krajenbrink.⁴³ In 2000 werd het formeel opgeheven. De bedrijfs- en productschappen bleven nog wel bestaan – juist ook omdat in de praktijk langs deze weg veel van de publieke taken van het Landbouwschap waren geregeld. In 2015 werden zij ook formeel opgeheven.⁴⁴ Met name de VVD had zich hier bij monde van het kamerlid Charlie Aptroot sterk voor ingespannen: hij zag de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in strijd met het vrije ondernemerschap. Dit ondernemerschap zag hij als een individueel ondernemerschap, en niet, zoals

⁴² Schuurman, ‘De wording en verdwijning van het Nederlandse platteland als boerenland, vanaf 1870. Een ruimtelijke en sociale analyse’.

⁴³ Krajenbrink, *Het Landbouwschap. ‘Zelfgedragen verantwoordelijkheid’ in de land- en tuinbouw, 1945-2001*, 397.

⁴⁴ Tweede Kamer der Staten-Generaal, ‘Einde product- en bedrijfschappen in zicht’. [https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire/verslagen/kamer in het k ort/einde product en bedrijfschappen in zicht](https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire/verslagen/kamer%20in%20het%20ort/einde%20product%20en%20bedrijfschappen%20in%20zicht), geraadpleegd 22 augustus 2025.

het vanuit de negentiende eeuw was komen aanlopen, als een middel om gezamenlijk vrij ondernemerschap vorm te geven in democratisch medebestuur. De discussie over het primaat van de politiek liet zien dat er intussen een heel andere wind woei. In feite ging opheffing van de productschappen in tegen het verkleinen van het departement. Taken vielen weer terug naar het ministerie, althans naar geëxternaliseerde diensten ervan. Daarnaast werden er met gebruik van EU-wetgeving brancheorganisaties opgericht die voor een deel doen wat de productschappen deden.⁴⁵

Zo was rond 2010 de uitholling, het verval en afbraak van het agrarisch bestuur zoals dat na de Tweede Wereldoorlog zijn beslag had gekregen, voltooid zonder dat er al een duidelijk nieuw model voor in de plaats was gekomen. Men kan zeggen dat de modernistische oplossing van controle van maatschappelijke processen via de nationale staat, die het grootste gedeelte van de twintigste eeuw had gefunctioneerd, in het tijdperk van marktwerking, globalisering, individualisering en digitalisering, waarin autoriteit, wetenschap en controle anders werkten, niet langer voldeed.⁴⁶ Niet langer was er sprake van een agrarisch mede- en zelfbestuur. Het aandeel van de landbouwsector in economie en werkgelegenheid was gedaald tot een miniem aandeel; de boerenorganisaties waren niet meer de machtige organisaties van de jaren vijftig met een grote achterban waarmee ze nauw contact hadden; de publiek-private schil rond de landbouw was afgebouwd; het Ministerie van Landbouw opgeheven. Het platteland was veranderd door een proces van suburbanisatie, een vloed van stedelijke migranten en meer behoefte aan ruimte voor recreatie. De landbouwsector zelf was veranderd. Niet langer was de landbouw die mix van sterke agrarische organisaties, markt en overheid. Voor een belangrijk deel was de landbouwsector gevangen geraakt in marktwerking, in een noodzaak tot verdere intensivering en specialisatie om mee te doen in de globale concurrentie enerzijds en anderzijds overheidsmaatregelen die moesten proberen de ongewenste effecten ervan op landschap, dieren, natuur en klimaat in te perken. De schil rond de landbouw in engere zin was deels nog wel coöperatief georganiseerd en daarmee in boerenhanden, maar tegelijkertijd sterk gecentraliseerd en ver weg van de boerenleden. De moed en legitimatie (wie kon die nog verlenen?)

⁴⁵ 'Kamerstuk 21501-32, nr. 788'. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-21501-32-788.html>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

⁴⁶ Zie: U. Beck, *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne* (Frankfurt 1986); A. Schuurman, 'Changing the narrative, again. Transitions and transformations', *TSEG. The Low Countries Journal for Social and Economic History* 19.1 (2022) 87-109.

en de coalitie van actoren om uit deze impasse te komen, ontbraken vooralsnog.

Wat er wel gebeurde was dat Nederland sinds 2019 weer een boerenpartij kreeg: de BoerBurgerBeweging (BBB).⁴⁷ Het was niet zo vreemd dat dit gebeurde op een moment dat de discussie over de landbouw niet langer met name een bestuurlijke was, maar vooral een politieke. Achter de discussies over praktische problemen in de landbouw was de vraag veel meer geworden: welke landbouw kan en wil de Nederlandse samenleving zich nog permitteren? Ondanks zijn naam, zette BBB zich vooral in voor het verdedigen van de bestaande belangen in de landbouw, in plaats van zich te richten op een voor meerdere en brede groepen acceptabele en productieve vorm van landbouw.

Slot

In deze situatie was het moeilijk om in 2023 tot een landbouwakkoord te komen op de manier van het agrarisch bestuursmodel waarin sector, markt en overheid samenwerkten. Die situatie bestond niet meer, en ook de maatschappelijke voorwaarden waaronder het functioneerde, waren niet meer aanwezig, zo heb ik in dit artikel laten zien. Dat deze problematiek geen puur landbouwprobleem is, maar een algemeen maatschappelijk probleem; geen puur Nederlands probleem, maar een probleem dat in veel samenlevingen voorkomt, spreekt voor zich en maakt het nog weer ingewikkelder, omdat die verschillende sectoren en ruimtes elkaar daadwerkelijk beïnvloeden.

Ook al is er geen duidelijke richting, het betekent niet dat er niets gebeurt of niets is gewonnen in de afgelopen jaren. De voorzitter van het (mislukte) Landbouwakkoord pleit ervoor om van de ervaringen te leren en om een landbouwtafel in te richten die zich bezighoudt met de invulling van de agenda, het bewaken van de uitvoering en met generieke beleidsontwikkelingen.⁴⁸ Zo'n landbouwtafel, waarin dus niet alleen

⁴⁷ Parlement.com, 'BBB (BoerBurgerBeweging)'.

<https://www.parlement.com/partij/bbb-boerbürgerbeweging>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

⁴⁸ Landbouwakkoord, 'Kom in beweging: verslag van de voorzitter van het Landbouwakkoord'.

landbouworganisaties zitten, zou een nieuwe coalitie van actoren kunnen worden. Voorts zijn er allerlei serieuze voorstellen voor een meer duurzame landbouwsector.⁴⁹ Daarnaast zijn er sectorale en regionale pogingen om tot een werkbare oplossing te komen.⁵⁰ Onlangs nog hebben een stel organisaties (overheid, sectorpartijen, markt- en ketenpartijen en maatschappelijke partijen) besloten tot een convenant dierenwelzijn in de veehouderij, waarvan overigens door anderen alweer meteen werd gezegd dat het niet genoeg is.⁵¹

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/07/05/bijlage-2-verslag-landbouwakkoord>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

⁴⁹ Bijvoorbeeld: I.J. De Boer en M.K. van Ittersum, *Circularity in agricultural production* (Wageningen 2018); A.P. Bos, e.a., *WUR-perspectieven op landbouw, voedsel en natuur* (Wageningen 2023); M. Vink en D. Boezeman, *Naar een wenkend perspectief voor de Nederlandse landbouw. Voorwaarden voor verandering* (Den Haag 2018); H. Lintsen, F. Veraart, J.P. Smits, en J. Grin, *De Kwetsbare Welvaart Van Nederland 1850-2050. Naar Een Circulaire Economie* (Amsterdam 2018); WKR, 'Briefadvies 'Boeren in een veranderend klimaat''.

<https://www.wkr.nl/documenten/rapporten/2024/12/11/briefadvies-boeren-in-een-veranderend-klimaat>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

⁵⁰ J.D. van der Ploeg, *Gesloten vanwege stikstof. Achtergronden, uitwegen en lessen* (Groningen 2023); B. Bock en H. Wiskerke, 'Voedsel van ver en dichtbij. Verschuivende relaties in de voedselketen' in: A. van der Heide ed., *Tien essays over de internationale vervevenheid van ons voedselsysteem* (Den Haag 2024) 113-123; Volkskrant, 'Bij gebrek aan overheidsbeleid doen deze Friese boeren zelf aan landschapsbeheer'. <https://www.volkskrant.nl/binnenland/bij-gebrek-aan-overheidsbeleid-doen-deze-friese-boeren-zelf-aan-landschapsbeheer~b36e3beb/>, geraadpleegd 22 augustus 2025; Nieuwe oogst, 'Landbouw Collectief bereikt stikstofakkoord'.

<https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2019/11/19/landbouw-collectief-bereikt-stikstofakkoord>, geraadpleegd 22 augustus 2025; NRC, 'De BBB gedeputeerde die strenger wilde zijn dan het kabinet kwam tegenover boeren te staan'.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2025/07/30/de-bbb-gedeputeerde-die-strenger-wilde-zijn-dan-het-kabinet-kwam-tegenover-boeren-te-staan-hoe-meer-natuur-erbij-komt-hoe-minder-ruimte-wij-krijgen-a4901720>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

⁵¹ 'Convenant "Stappen naar een dierwaardige veehouderij"'.

<https://open.overheid.nl/documenten/f978da79-eca3-4c7e-a8d1-460c977871ae/file>, geraadpleegd 22 augustus 2025; Volkskrant, 'Opinie: We zullen later met schaamte en afschuw terugkijken op het systeem van dierenleed'. <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-we-zullen-later-met-schaamte-en-afschuw-terugkijken-op-het-systeem-van-dierenleed~b2fb6091/>, geraadpleegd 22 augustus 2025.

Op een geheel ander niveau, binnen de EU, speelt de discussie over de Green Deal.⁵²

Er is kortom veel activiteit. Wat ontbreekt is een breed aanvaard raamwerk dat richting aan oplossingen en legitimiteit aan coalities van actoren kan verschaffen. Bij afwezigheid daarvan kunnen we de komende jaren nog veel protesten en maatschappelijke strijd verwachten.

⁵² Europese Commissie, ‘The European Green Deal’. [‘https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en](https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en), geraadpleegd 22 augustus 2025; Rijksoverheid, ‘Green Deal aanpak’. [‘https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/duurzame-economie/green-deal](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/duurzame-economie/green-deal), geraadpleegd 22 augustus 2025.

Peasants for Peace? Het gewicht van de boerenstem in India, ca. 1930-1960

Carolien Stolte

In Moga, een kleine provinciestad in de Indiase regio Punjab, kwamen op 13 september 1954 boeren uit heel India samen met politici die de belangen van die boeren hoog in het vaandel hadden staan. Het betrof de twaalfde nationale vergadering van de All-India Kisan Sabha, de Indiase boerenbond.¹ De keuze was niet zomaar op Moga gevallen: de regio was vruchtbaar en van groot belang voor de voedselzekerheid van het net onafhankelijke India. Bovendien had Moga een voorgeschiedenis van antikoloniaal boerenprotest. In 1939 waren boeren in het district namelijk in opstand gekomen tegen de zogeheten *chowkidari* belasting, een verplicht bedrag dat boeren moesten afdragen aan de Britten ter financiering van bewakers (*chowkidars*) in de dorpen.² De *chowkidars* fungeerden als een soort politiemacht voor afgelegen rurale gebieden. Ze hadden de taak om de openbare orde te bewaren, maar ook om potentiële verstoringen daarvan en andere verdachte zaken bij de autoriteiten te melden. De boeren van Moga hadden destijds de handen ineengeslagen en weigerden collectief om deze belasting nog langer te betalen.

Moga was niet de enige plek waar dit indertijd gebeurde: de belasting was ook elders één van de speerpunten van de *civil disobedience* beweging, de gecoördineerde burgerlijke ongehoorzaamheid die werd betracht door de Indiase onafhankelijkheidsbeweging. De beroemde zoutmarsen van Mahatma Gandhi, gericht tegen de Britse belasting op zoutwinning, maakten daar bijvoorbeeld ook deel van uit. Wat echter bijzonder was aan de boerenopstand in Moga, is dat er *jathas* naar Moga trokken om de boeren te steunen. In de traditie van de *sikhs* – de grootste religieuze groep in Punjab – is een *jatha* een groep sikh vrijwilligers die samenkomt om een gemeenschappelijk doel na te streven. In de vroegmoderne tijd waren *jathas* veelal nomadische gewapende groepen, maar tijdens de

Deze publicatie maakt deel uit van het NWO-VIDI project *Peace Palms* met dossiernummer VI.Vidi.221F.026.

¹ M. Rasul, *A History of the All India Kisan Sabha* (Calcutta 1974) 166.

² M. Mukherjee, *Peasants in India's Nonviolent Revolution: Practice and Theory* (New Delhi 2004) 182.

onafhankelijkheidsstrijd namen ze ook deel aan geweldloze demonstraties.³ In dit geval togen ze met 350 man (waaronder 50 vrouwen) naar Moga om het boerenprotest met hun fysieke aanwezigheid en het zingen van liederen kracht bij te zetten, en daarmee de autoriteiten uit te dagen hen allemaal te arresteren.⁴ Dit is eveneens een beproefde tactiek bij burgerlijke ongehoorzaamheidsbewegingen, omdat massa-arrestaties bij geweldloos protest slecht afstralen op de autoriteiten.

Tot slot lag Moga niet ver van de vers getrokken grens tussen India en Pakistan, en was de regio zeker niet immuun geweest voor het sektarisch geweld dat uitbrak rondom de opsplitsing van Brits India in 1947.⁵ Sterker nog, de graanmarkt van Moga was een van de plaatsen geweest waar door sikhs geld werd gecollecteerd om wapens te kopen voor gebruik tegen de lokale moslims.⁶ Een week na de onafhankelijkheid waren nagenoeg alle moslims uit de regio verdwenen. Voor iedere deelnemer uit Moga aan het congres van de All-India Kisan Sabha lag deze pijnlijke geschiedenis nog zeer vers in het geheugen: het geweld van de opsplitsing was voor hen immers pas zeven jaar geleden. Het is daarom niet ondenkbaar dat er ook geweldplegers deelnamen aan het congres.

Er lag dus een groot aantal acute problemen op tafel in 1954: de opbouw en eenheid van het land, voedsel- en waterzekerheid, en vooral de rechten van landloze boeren, één van de belangrijkste redenen waarom de boerenbond oorspronkelijk was opgericht. Het is daarom opvallend dat het congres van de All-India Kisan Sabha in Moga net zozeer het terrein werd van grote internationale agendapunten: de recente overeenkomst tussen de Indiase premier Jawaharlal Nehru en zijn Chinese tegenhanger Zhou Enlai; de net opgerichte Zuidoost-Aziatische Verdragsorganisatie waarmee Pakistan was toegetreden tot het Amerikaanse kamp in de Koude Oorlog; en de nucleaire dreiging die dat jaar in Azië heel concreet was geworden toen

³ Ook bij de meest recente boerenprotesten in India: H. Grewal, 'The Violent-nonviolent Binary of Democratic Protest: Phantasmagoria, Gursikhi, and Khalsa Sovereignty,' *Sikh Formations*, 18.1-2 (2022) 206-218.

⁴ Mukherjee, *Peasants in India's Nonviolent Revolution*, 182.

⁵ Voor een recent overzicht van deze periode, zie: Y.Khan, *The Great Partition: The Making of India and Pakistan* (New Haven, CT 2017).

⁶ K.S. Bajwa, 'A Critical Appraisal of the Diary of Anokh Singh on the Partition of India, 1947', *Proceedings of the Indian History Congress* 72.2 (2011) 1337-1343: 1337.

Japanse vissers in de radioactieve wolk van de Amerikaanse atoomtesten bij de Bikini-eilanden terecht kwamen.⁷

Wat deden deze internationale problemen op de belangrijkste sectorvergadering van een organisatie die verantwoordelijk was voor de belangen van India's grootste beroepsgroep, de boeren? Combineerden boeren inderdaad hun strijd voor eigen rechten met stellingname in internationaal-politieke kwesties? Of zegt dit vooral iets over een groeiende afstand tussen de landloze boeren in de lokale afdelingen van de Kisan Sabha en de nationale leiders die hen claimden te vertegenwoordigen?

De All-India Kisan Sabha en boerenprotest

De geschiedenis van India's onafhankelijkheidsstrijd is onlosmakelijk verbonden met de strijd om bestaanszekerheid voor kleine boeren. Gandhi's eerste protest in India vond plaats in Champaran, in de noordelijke provincie Bihar, en was gericht tegen de verplichte indigoteelt. Boeren in Bihar werden namelijk gedwongen om kostbare landbouwgrond op te offeren voor het planten van indigo, dat de Britse autoriteiten vervolgens tegen een kunstmatig lage prijs afnamen.⁸ Bihar is net als Punjab een belangrijke landbouwregio in India waar al in de negentiende eeuw sporadisch boerenopstanden plaatsvonden. Ook toen speelde de indigokwestie al, maar de onderliggende kwestie van autonomie voor boeren was breder dan het planten van indigo alleen.

Tijdens de vroegmoderne tijd was een groot deel van het bebouwbare land in handen gekomen van zogeheten *zamindars* (grondbezitters), die zich ontwikkelden tot een feodale adel onder het Mughal keizerrijk met bijbehorende belastingheffing en militaire plichten.⁹ Bihar was één van de plekken waar de East India Company dit systeem vervolgens formaliseerde door via de zamindars een vastgelegde belastingafdracht te vragen, die de zamindars op hun beurt bij de boeren hieven. Dit systeem bood in meerdere

⁷ Rameshwari Nehru Personal Papers (hierna RNPP), Nehru Memorial Museum and Library (hierna NMML): All India Peace Council Weekly Newsletter, 5 oktober 1954.

⁸ J. Pouchepadass, *Champaran and Gandhi: Planters, Peasants and Gandhian Politics* (Oxford 1999).

⁹ Voor een recente geschiedenis van de zamindars in Bihar zie: T. Ansari, *Mughal Administration and the Zamindars of Bihar* (Londen 2019).

bestuurslagen ruimte voor misbruik, waarbij boeren stevast aan het kortste eind trokken.

Het revolutionaire potentieel van India's boerenpopulatie bleef niet lang onopgemerkt. De eerste *kisan sabha* (lett. boerenbond) van India werd in 1929 opgericht in Bihar om een tegenwicht te bieden aan de grote macht van de zamindars. Volledige afschaffing van het *zamindari* systeem was echter nog geen expliciet doel. Het gold als te radicaal: veel nationalistenvan waren bang dat een beweging met een dergelijk revolutionair doel de onafhankelijkheidsbeweging uit elkaar zou spelen.¹⁰ Liever richtten ze zich op hervormingen die het lot van boeren verlichtten, maar het onderliggende systeem intact lieten.

In de eerste jaren van de boerenbond in Bihar werd dan ook een tweedeling zichtbaar die zich al snel op nationaal niveau zou herhalen. Enerzijds stonden leiders op die de boeren wilden verbinden aan de nationalistische beweging, opdat een onafhankelijk India ook een rechtvaardiger India zou worden waarin hun rechten gewaarborgd zouden zijn. Het grote aantal boeren zou op hun beurt de nationale beweging verder kracht bij zetten, omdat men dan met recht kon zeggen namens een grote en representatieve groep te spreken. Anderzijds stonden leiders op die de onafhankelijkheid niet *met* de boeren, maar *via* de boeren wilden bereiken: door het afschaffen van het zamindari systeem zouden niet alleen de boeren worden bevrijd van gedwongen arbeid, gedwongen teelt en gedwongen afdrachten, maar zou ook het koloniale bestuur van onderaf worden ontworicht.¹¹

In de regel was geen van deze twee soorten boerenleiders zelf boer. Sterker nog, veel van de leiders van het Indian National Congress hadden nauwe banden met zamindars of kwamen zelfs uit zamindarfamilies.¹² Veel van hen ontkenden niet dat verandering noodzakelijk was, maar zetten in op de verbetering van de relatie tussen zamindars en boeren met heldere rechten en plichten voor beide kanten.¹³ Deze insteek veranderde na 1934, toen een verwoestende aardbeving grote delen van Bihar ongeschikt maakte voor

¹⁰ B. Chaudhuri, 'Agrarian Movements in Bengal and Bihar: 1919-39' in A.R. Desai ed., *Peasant Struggles in India* (Bombay 1979) 347-9.

¹¹ Ibidem, 350.

¹² G.P. Sharma, 'Nationalist response to Agrarian Conflict: dr. Rajendra Prasad and Peasant Politics in Bihar in the 1930s', *Studies in People's History* 2.2 (2015) 216-224: 219.

¹³ Ibidem, 220.

cultivatatie. Leiders van het Indian National Congress als Gandhi en Nehru togen onmiddellijk naar Bihar om de bevolking een hart onder de riem te steken en organiseerden een commissie om humanitaire hulp voor het gebied te coördineren. Deze Indian National Congress commissie kon echter niet voorkomen dat de lokale zamindars de getroffen regio's aan dezelfde strikte heffingen onderwierpen als gewoonlijk, en zo een nijpende situatie nog verder verergerden.¹⁴ Mede hierdoor trok de boerenkwesitie steeds meer aandacht, ook buiten Bihar. In 1936 kwam het tot de oprichting van de All-India Kisan Sabha, die zich nu wel tot doel stelde het zamindari systeem volledig af te schaffen en alle uitstaande schulden die boeren hadden bij de zamindars kwijt te schelden.¹⁵ Voor de meeste leden van het Indian National Congress ging dit echter veel te ver. Daardoor raakte het idee van een eensgezinde nationale beweging met de boeren aan boord steeds verder uit beeld.

Met een revolutionairder boerenprogramma kwam de All-India Kisan Sabha wel in beeld bij een andere speler: de Communistische Partij van India. Zij hadden de boeren al sinds de oprichting van de Communistische Partij in gedachten: bij gebrek aan een industriële arbeidersklasse in India moest de revolutie noodzakelijkerwijs vanuit de boerenklasse komen. Dat vereiste een licht afwijkende lezing van communistische grondbeginselen, maar het eerste officiële communistische congres in India verklaarde unaniem dat er geen redding mogelijk was voor India zonder redding van de man die het land ploegt.¹⁶ Op verschillende plekken in India kwamen regionale afdelingen van de boerenbond in toenemende mate onder invloed te staan van de Communistische Partij. Al snel gold de All-India Kisan Sabha als de boeren vleugel van de communistische partij. Dat bleef zo na de onafhankelijkheid van India in 1947.

Toen de All-India Kisan Sabha bijeenkwam in Moga in 1954, was die invloed van de Communistische Partij duidelijk te zien. Deelnemers konden rekenen op steun van de World Federation of Trade Unions, de boerenbond van de Sovjet-Unie en een groot aantal boerenorganisaties uit het Oostblok. Het ledenaantal van de boerenbond bedroeg ondertussen meer dan een

¹⁴ De nasleep van deze aardbeving is recentelijk opnieuw onderzocht door E. Marcussen, *Acts of Aid: Politics of Relief and Reconstruction in the 1934 Bihar-Nepal Earthquake* (Cambridge 2023).

¹⁵ L. Singh, 'The Bihar Kisan Sabha Movement: 1933-1939', *Social Scientist* 20.5 (1992) 21-33: 25-6.

¹⁶ The First Indian Communist Conference, in: G. Adhikari, *Documents of the History of the Communist Party of India* vol. 2 (Delhi 1974) 635.

miljoen.¹⁷ De All-India Kisan Sabha had zich ontwikkeld tot een nationale organisatie die actieve deelname van boeren verwelkomde. Het was méér geworden dan een groep hervormers die wel over, maar niet mét de boeren sprak. De zichtbaarheid van boerenparticipatie stond nu hoog in het vaandel: het congres eindigde met een politieke manifestatie die, volgens de eigen documentatie van de Kisan Sabha, meer dan 100,000 boeren op de been bracht.¹⁸

Zelfs als we ervan uitgaan dat die deelnemersaantallen positief zijn ingeschat, kon een provinciestad als Moga dergelijke aantallen niet accommoderen voor een meerdaags congres. Maar dat was juist de reden dat deze enorme boerenbijeenkomsten in relatief afgelegen gebieden werden georganiseerd: het schiep de mogelijkheid om voor dit soort vergaderingen een tijdelijke stad uit de grond te stampen met slaaptenten voor deelnemers en vrijwilligers, gaarkeukens, en podia voor toespraken en culturele uitvoeringen.¹⁹ Het kamp kreeg zelfs een naam: Baba Rur Singh Nagar, naar een revolutionair uit Punjab die in de VS als landarbeider had gewerkt en zijn verdiende geld aan de Indiase revolutionaire beweging had geschonken. Ook op die manier gaf de Kisan Sabha richting aan hun principe van boerenparticipatie.

Hoeveel was er tegen het congres van Moga in 1954 nog over van de eerste beginselen van de boerenbond? Enerzijds was er voortgang geboekt op het punt van landbezit: in Punjab had nu een substantieel percentage van de boeren enig land in eigendom. Al creëerde dat wel een nieuw probleem: de stukken land waren veel te klein voor betekenisvolle cultivatie. Zamindars die wel op schaal konden produceren hadden ondertussen stevige politieke vertegenwoordiging in het Indian National Congress - die nu de regering van onafhankelijk India vormde - en verdreven pachters juist van hun land. Het oude boereengevoel van verraden te zijn door het Indian National Congress, als de partij die zegt zich het lot van de boeren aan te trekken, maar intussen stevig vasthoudt aan de status quo, was dan ook niet verdwenen. Er was wel een element aan toegevoegd. Bij de stelling dat buitenlands kapitaal de wortel van India's economische problemen én de veroorzaker van de ellende van Indiase boeren en arbeiders was, kon niet langer naar de kolonisator worden verwezen. Het mikpunt van de All-India Kisan Sabha was nu het Indian

¹⁷ Om precies te zijn: 1.087.247. Rasul, *A History of the All India Kisan Sabha*, 166.

¹⁸ Rasul, *A History of the All India Kisan Sabha*, 166.

¹⁹ Ibidem.

National Congress zelf. In de woorden van de voorzitter van de Kisan Sabha, Indulal Yagnik:

We moeten ons afvragen of de leiders van Congress [INC] onder Pandit Nehru daadwerkelijk alles vergeten hebben wat ze ooit hebben gezegd over de heerschappij van vreemd kapitaal ... ze hebben al hun beloftes en voornemens op ijs gezet om zelf de oude imperialistisch-kapitalistische orde te handhaven. Het oorspronkelijke idee van volledige zelfstandigheid is opzijgezet voor vrijwillige onderwerping aan de pond en de dollar ...²⁰

De bekende kritiek, dat het Indian National Congress niet werkelijk een rechtvaardiger en gelijkwaardiger India voor ogen had, maar alleen een soeverein India, waarin de gevestigde Indiase elite de baas werd in plaats van de Britse, kreeg hiermee nieuw gestalte. Met de communistische invloed op de boerenbond werd de boerenkwestie met eenzelfde argumentatie geïnternationaliseerd. In zijn toespraak beschuldigde Yagnik het Indian National Congress ervan te zijn geschrokken van de revolutionaire bewegingen die door China, Indo-China, Malaya en Burma trokken. Bang voor het verlies van hun macht, leunden ze steeds sterker op het kapitalistische kamp uit angst voor het revolutionaire potentieel van arbeiders en boeren in eigen land.²¹ Zo werd de strijd tegen grootgrondbezitters in de sleutel gezet van de Koude Oorlog, die juist ten tijde van het Moga-congres een steeds groter stempel op Zuid- en Zuidoost-Azië drukte.

Boeren en de ambities van de Indiase vredesbeweging

In het jaar 1954 was de verwevenheid van de Koude Oorlog en het dekolonisatieproces in Azië zichtbaarder dan ooit. De slag bij Dien Bien Phu was het begin van de Franse terugtrekking uit Vietnam, maar markeerde ook de start van de Amerikaanse betrokkenheid en Eisenhowers eerste verwijzing naar de dominotheorie. Dat laatste was relevant omdat in Brits Malaya de gewapende vleugel van de Maleise Communistische Partij al enkele jaren in een guerrillastrijd verwickeld was met de Britten. Bezien vanuit India –

²⁰ Presidential address, Indulal Yagnik, in: Rasul, *A History of the All India Kisan Sabha*, 169. Vertaling auteur.

²¹ Ibidem, 170.

vanwege hun eigen relatief vroege onafhankelijkheid een internationale voorvechter voor dekolonisatie – waren dit zorgelijke ontwikkelingen. Waren alle Aziatische landen met een communistische beweging nu kwetsbaar voor interventie? Dit ging om meer dan abstracte zorgen: op 8 september werd in Manila de Southeast Asian Treaty Organization (SEATO) opgericht, een defensief bondgenootschap dat als Aziatische tegenhanger van de NAVO moest fungeren. Het expliciete doel van SEATO was om Zuidoost-Azië te beschermen tegen ‘communistische agressie’.²² Onder de ondertekenaars waren Pakistan, Thailand en de Filipijnen. Met andere woorden: de blokvorming van de Koude Oorlog leek, na een decennialange strijd voor soevereiniteit, India te omringen en die pasverworven zelfbeschikking te bedreigen.

Vergeleken met deze ontwikkelingen leek het Sino-Indiase Pancheel Agreement van datzelfde jaar een verademing. Daarin formuleerden India en China vijf (*panch*) principes (*shila*) van vreedzame co-existentie, waaronder respect voor territoriale integriteit en soevereiniteit en geen inmenging in elkaars binnenlandse aangelegenheden. Maar ook bij dit verdrag drong de context van dekolonisatie en Koude Oorlog zich op: een belangrijke inzet van het verdrag was het reguleren van de handelsroutes door de Himalaya, in het bijzonder het handelsverkeer tussen India en Tibet. De op dat moment bestaande overeenkomsten over diplomatiek- en handelsverkeer in de Himalaya waren nog gesloten tussen de Britten en de Qing. Ze waren niet toegerust op de nieuwe politieke situatie: de annexatie van Tibet door revolutionair China in 1950. De grenzen tussen onafhankelijk India en de Volksrepubliek China waren niet overal helder – potentieel een bron van nieuw conflict, en één die het Pancheel Agreement uiteindelijk niet kon voorkomen.²³

Toch leek het Pancheel Agreement in 1954 rust te brengen in een onrustige wereld en werd het gevierd met leuzen als *Hindi-Chini Bhai Bhai* (Indiërs en Chinezen zijn broeders). Bezien vanuit de pro-communistische boerenbond in Moga in oktober 1954 was de toenemende inmenging van de Verenigde Staten in Azië de grootste bedreiging voor vrede. Het hielp daarbij niet dat, na de verschrikkingen van Hiroshima en Nagasaki, dat jaar wederom

²² UN Treaty Collection, no. 2819: Southeast Asia Collective Defense Treaty (with Protocol), www.treaties.un.org, geraadpleegd 26 juni 2025.

²³ In 1962 brak een grensoorlog uit tussen India en China. Voor een goed beeld van de verhouding tussen India en China, zie T. Sen, *India, China and the World: a Connected History* (New York, NY 2017).

een Japans slachtoffer was gevallen bij Amerikaanse atoomtesten. De ironisch genaamde 'Lucky Dragon No. 5', de Japanse vissersboot wier bemanning werd blootgesteld aan de radioactieve neerslag van de test, gaf een grote impuls aan de antikernwapenbeweging in Azië. Het resultaat was dat Pandit Sundarlal, één van de oprichters van de All-India Peace Council – de grootste links-georiënteerde vredesorganisatie in India – naar Moga toog om een vredesrally te organiseren als onderdeel van het congres. De vredesrally bracht 40.000 boeren op de been.²⁴

De resoluties die aangenomen werden in Moga reflecteren de verwevenheid die gevoeld werd tussen de macht van grootgrondbezitters in India zelf en de internationale situatie die zich rondom India ontvouwde. De resoluties gingen over het limiteren van grootgrondbezit, de vrijheid van boeren om woeste gronden in cultuur te brengen en de prijzen van commerciële landbouwproducten. Maar de resoluties roemden ook de Genève-akkoorden over Vietnam als een overwinning van Vietnamese boeren met als argument dat het Noord-Vietnamese leger vooral uit kleine boeren bestond en dat landhervormingen in het noorden, met de opsplitsing van Vietnam, nu een feit waren. Daarnaast werden er resoluties aangenomen die het SEATO verdrag verwierpen – dit ging gepaard met het uitroepen van solidariteit met de boeren van Pakistan – en opriepen tot de dekolonisatie van de laatste stukken India die nog in Franse en Portugese handen waren.²⁵

Hoe verhielden deze lokale en internationale vraagstukken zich tot elkaar? Aan de ene kant is het bijzonder onaannemelijk dat de geopolitiek van de Koude Oorlog een dagelijks gespreksonderwerp was onder de boeren voor wie de Kisan Sabha zei op te komen. Analfabetisme was hoog en de strijd om basale rechten en voorzieningen was in deze periode in veel delen van India letterlijk een strijd op leven en dood. Anderzijds voorzagen congressen als die in Moga wel degelijk in een behoefte. Ze maakten zichtbaar dat lokale strijd – tegen een specifieke grootgrondbezitter, tegen verdrijving van het land, of tegen belastingheffing tijdens droogte of een mislukte oogst – in verbinding stond met strijd op regionaal, landelijk of zelfs internationaal niveau. Wat dat betreft waren de boerenmassas die, vaak van grote afstand, naar Moga waren afgereisd, méér dan stemvee dat hun leiders konden inzetten voor politieke invloed. De aantallen die op deze landelijke vergaderingen afkwamen, hielpen om de nationale pers te halen en garandeerden zo een politiek platform voor de wensen en zorgen van boeren.

²⁴ Rasul, *A History of the All India Kisan Sabha*, 166.

²⁵ Ibidem, 176.

De aantallen op een congres als Moga werkten echter ook als een magneet op groepen die niets met de boeren en hun strijd te maken hadden. De aanwezigheid van Pandit Sundarlal van de All-India Peace Council is hier een goed voorbeeld van. Uit zorg over de dreigende verdeling van Azië in de twee kampen van de Koude Oorlog had de All-India Peace Council in 1954 een Asian Solidarity Campaign opgezet. Deze riep op tot collectieve solidariteit onder de volkeren van Azië tegen blokvorming en (neo)kolonialisme, en vóór dekolonisatie en ontwapening. De campagne werd kracht bijgezet met vredesrally's en petitie's. En waar kon je beter grote hoeveelheden handtekeningen ophalen dan bij een massa-evenement als de nationale vergadering van de All-India Kisan Sabha? Pandit Sundarlal was dan ook niet alleen naar Moga getogen. Met vijftientig andere leden van de All-India Peace Council slaagde Sunderlal erin om in drie dagen tijd 24.575 handtekeningen op te halen voor de Asian Solidarity Campaign, iets wat met trots werd vermeld binnen hun eigen gelederen.²⁶

Het feit dat een boerenbond als de All-India Kisan Sabha behoorlijk veel massa leverde en dat hun traditionele strijd tegen de zamindars makkelijk te vertalen was naar communistische grondbeginselen, was ook de boerenleiders niet ontgaan. De roep om vrede en zelfbeschikking in Azië van organisaties als de All-India Peace Council, en hun beeld van een Azië dat vrij was om zelf een pad te kiezen zonder soevereiniteit te moeten opgeven aan de (kern)grootmachten van de Koude Oorlog, was bovendien niet in tegenspraak met hun eigen doelstellingen. Sterker nog, de All-India Peace Council, gelieerd aan de links-georiënteerde World Peace Council (Wereldvrede Raad) had een internationale infrastructuur waar ook de boerenleiders wellicht gebruik van konden maken. Zo begonnen regionale Kisan Sabha's, zoals in de Noord-Indiase regio Gwalior, op eigen initiatief handtekeningen in te zamelen voor de Asian Solidarity Campaign. Dit laat zien dat de boerenstrijd om landrechten en de strijd voor Aziatische zelfbeschikking steeds meer verweven raakten.

Schaken op meerdere borden

Het voorbeeld van Ayillyath Kuttari Gopalan – antikoloniaal activist, communistisch politicus én lange tijd voorzitter van de All-Indian Kisan Sabha als opvolger van Yagnik – laat goed zien hoezeer lokale en

²⁶ RNPP, NMML: All India Peace Council Weekly Newsletter, 5 oktober 1954.

internationale zelfbeschikking door elkaar liepen langs de retorische lijnen van de vredesbeweging.²⁷ Gopalan kwam uit het noorden van Kerala, een regio in India waar de sociale scheidslijnen van het kastesysteem uitzonderlijk sterk waren. De laagste kasten waren zelfs uitgesloten van het gebruik van openbare wegen die langs tempels liepen. Gopalan kwam zelf uit een hoge kaste, maar gebruikte het deel van zijn naam dat zijn kaste aangaf bewust niet. Hij wijdde zich aan sociale hervormingen, participeerde in Gandhi's zoutmars en marcheerde uit solidariteit in de jaren dertig met een groep kastelozen over de openbare weg in Payyannur, waar hij door tegendemonstranten in elkaar werd geslagen.²⁸ Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij gearresteerd vanwege acties tegen de Britse overheersing en kwam hij in de gevangenis in aanraking met het communisme. Na de oorlog combineerde Gopalan zijn strijd voor sociale rechtvaardigheid in India met een strijd voor een rechtvaardigere wereldorde, vanuit de overtuiging dat het communisme de beste manier was om beide te garanderen. Die overtuiging bracht hem bij de All-India Kisan Sabha én de Indiase vredesbeweging.

Leiderschap van een massaorganisatie als de Kisan Sabha, gecombineerd met de middelen en mobiliteit van de internationale communistische beweging, bood Gopalan mogelijkheden die slechts voor weinigen in het India van de jaren vijftig waren weggelegd. In 1952 was hij onderdeel van de Indiase delegatie naar de Asia-Pacific Peace Conference in Beijing.²⁹ Daar ontmoette hij afgezanten van linkse bewegingen uit heel Azië, woonde een staatsbanket van Mao bij en sprak het congres toe namens India.³⁰ Enkele jaren later vertegenwoordigde hij de All-India Kisan Sabha op het zogeheten Afro-Asian People's Solidarity Congress in Cairo. Ook dit congres werd gedomineerd door leden van de Wereldvredeeraad afkomstig uit de dekoloniserende wereld. Volgens Gopalan was het meest in het oog springende aspect van de conferentie hun universele verlangen naar vrede.³¹

²⁷ Voor zijn autobiografie, zie A.K. Gopalan, *In the Cause of the People: Autobiographical Reminiscences* (Madras 1973).

²⁸ N. Sasidharan. 'Build-up of Class Consciousness: Agitational Politics in Malabar', *Samyukta: A Journal of Gender and Culture* 7.2 (2022) 1-42: 2.

²⁹ Over de rol van dit congres in de vredesbeweging zie: R. Leow, 'A Missing Peace: the Asia-Pacific Peace Conference in Beijing, 1952 and the Emotional Making of Third World Internationalism,' *Journal of World History* 30.1-2 (2019) 21-53.

³⁰ Gopalan, *In the Cause of the People*, 188-9.

³¹ Ibidem, 216.

Gopalans deelname aan het congres in Cairo werpt de vraag op in hoeverre vertegenwoordiging op een dergelijke bijeenkomst de Indiase boerenbond en haar belangen vooruithielp. Internationaliseerde dit daadwerkelijk de boerenstrijd om land- en burgerrechten, of vergrootte het vooral Gopalans eigen wereld? Gopalans verslag van de reis geeft enig inzicht in deze vraag. Hij benut alle mogelijkheden die hem gegeven worden – ook de toeristische – maar al zijn observaties staan in het teken van emancipatie in de sociale én de koloniale zin des woords. Hij bezoekt de piramides, maar noemt ze ‘reliken van feodaliteit’, gebouwd met gedwongen arbeid en dagelijks bezocht door mensen die deze bloederige geschiedenis niet onderkennen.³² Hij bezingt de sociale onrust in Egypte als het breedgedragen anti-imperialistisch sentiment van een generatie die ‘zich haast richting een gelijkwaardiger socio-politiek systeem’, en dertig minuten met Nasser overtuigen hem dat Egypte solidair is met de Aziatische landen tegen de ‘imperialistische plannen’ van anderen.³³

Had Gopalan – intussen een internationale persoonlijkheid die met Mao, Nasser en andere wereldleiders aan tafel had gezeten – langzaam de belangen van de boeren die hij vertegenwoordigde uit het oog verloren? Voor het antwoord op die vraag moeten we terug naar Punjab. Daar werden in 1958 de kosten voor de Bhakra-Nagal dam, die de regio van irrigatie voor de landbouw moest voorzien, afgewenteld op de lokale boeren. Zij betaalden al belasting op water en de kosten voor de dam zouden daar bovenop komen. Boeren besloten om de extra heffing collectief aan te vechten, waarbij de lokale politie demonstraties hardhandig uiteendreef en demonstranten arresteerde. Gopalan reisde naar Punjab om de demonstraties bij te wonen. Mede vanwege het toegenomen politieke gewicht van de Kisan Sabha kon hij daar werkelijk van betekenis zijn: zijn aanwezigheid en die van andere Kisan Sabha leiders had intussen het vermogen om politiegeweld te deëscalieren. Ze trokken van dorp naar dorp om samen met dorpelingen te waken tegen nachtelijke politieraids. Dergelijke raids kwamen veel voor – ook na geweldloze protesten – waarbij agenten beslag legden op waardevolle spullen bij wijze van ‘boete’ opgelegd aan onruststokers.³⁴ De aanwezigheid van Gopalan en zijn collega’s maakte dit veel moeilijker. Als reactie op zijn inmenging werd Gopalan voor een jaar verbannen uit Punjab en gedeporteerd naar Delhi, maar de dambelasting ging voor tachtig procent van

³² Gopalan, *In the Cause of the People*, 216-7.

³³ Ibidem, 217.

³⁴ Ibidem, 227.

tafel.³⁵ De deportatie vocht hij vervolgens met succes aan bij de Delhi High Court. Het had dus wel degelijk zin om een internationale politieke persoonlijkheid te zijn.

Epiloog: wie komt op voor de boer?

Het voorbeeld van Gopalans voorzitterschap van de All-India Kisan Sabha toont aan dat schaken op meerdere borden waardevol kon blijken: deelname aan de internationale beweging voor vrede en zelfbeschikking in de dekoloniserende wereld kon samengaan met de strijd om zelfbeschikking voor boeren op lokaal niveau. Maar actievoeren op lokale en internationale schaal tegelijk toont ook iets anders: teleurstelling in de nationale politiek in Delhi in het algemeen en die van het Indian National Congress in het bijzonder. Sociale rechtvaardigheid, met name de rechten van kleine boeren en kastelozen, hadden een sleutelrol gespeeld in de beginjaren van het Indian National Congress. Zolang het Indian National Congress vooral een toekomstvisie vertolkte – een India dat na het vertrek van de Britten vrij was om zichzelf vorm te geven – kon het relatief gemakkelijk een breed scala aan politieke visies onder hun anti-Britse programma scharen. Toen India daadwerkelijk onafhankelijk werd, en daarmee een deel van de toekomstvisie was gerealiseerd, werd ook duidelijk dat er niet voor alle hervormingsplannen ruimte was.

Die teleurstelling in nationale electorale politiek beperkte zich niet tot Indiase communisten: ook de beweging van Gandhi keerde zich in de jaren vijftig af van New Delhi. Gandhi was in 1948 vermoord, maar zijn navolgers probeerden zijn visie voor India levend te houden. Die visie voor India had niet alleen om politieke maar juist ook om economische onafhankelijkheid gedraaid: een autarkisch land met kleinschalig bestuur en huisnijverheid als fundament. Het India van Nehru had echter een andere weg gekozen: één van staatsgestuurde industrialisatie en vijfjarenplannen. Navolgers van Gandhi, waaronder ook politieke prominenten, trokken zich daarop teleurgesteld terug uit de nationale politiek.³⁶ In plaats daarvan bleezen zij de *sarvodaya* beweging nieuw leven in. Sarvodaya is een samentrekking van *sarva*

³⁵ Ibidem.

³⁶ L. Walker, 'Jayaprakash Narayan and the Politics of Reconciliation for the Postcolonial State and its Fragments', *Indian Economic and Social History Review* 57 (2019) 147-69.

(alle) en *udaya* (oprijzen): een beweging tot verheffing van de gehele bevolking. Gandhi's navolgers in onafhankelijk India streefden ernaar dat de zelfbeschikking die India met de dekolonisatie had verworven, daadwerkelijk alle lagen van de maatschappij zouden bereiken.³⁷ Zo kwamen ook zij bij boeren en landrechten uit.

De Gandhians verschilden van de communisten in zowel hun politieke methode als hun eindvisie voor een rechtvaardiger India, maar hun boerenactivisme had iets opvallends gemeenschappelijk met dat van de All-India Kisan Sabha: het was een combinatie van lokaal en internationaal activisme, verpakt in vredesretoriek. Vinoba Bhave, die breed werd gezien als de spirituele opvolger van Gandhi, lanceerde in de jaren vijftig de *Bhoodan* (lett.: land-gift) beweging onder de vlag van sarvodaya. De beweging probeerde grootgrondbezitters over te halen om vrijwillig een percentage van hun land aan landloze boeren te geven. Dat land mocht dan alleen gebruikt worden voor zelfvoorzienende teelt. Als de begunstigde het land meer dan een jaar niet verbouwde of voor andere doeleinden gebruikte, dan verviel de overdracht.

Als methode voor geweldloze sociale revolutie trok de sarvodaya-beweging internationaal de aandacht van pacifisten. Leden van één van de grootste pacifistische organisaties, de War Resisters' International, reisden in 1960 naar India om meer te leren over bhoodan en andere hervormingsprogramma's.³⁸ Er gingen zelfs stemmen op om een 'Sarvodaya Internationale' op te richten.³⁹ Juist doctrinaire pacifisten zagen veel in hervormingen buiten de infrastructuur van de staat om: de noodzaak tot het sluiten van compromissen was inherent aan electorale politiek, wat de mogelijkheid tot volledig geweldloos handelen in gevaar bracht. Ook zij zagen internationale solidariteit als alternatief. Sarvodaya-activisten vonden aansluiting bij andere spiritueel gedreven geweldloze projecten, van burgerrechten-activisten in de Verenigde Staten tot boeddhistische monniken in Japan.⁴⁰ Mede door de brede aandacht voor de bhoodan beweging verwierf

³⁷ T. Sherman, 'A Gandhian Answer to the Threat of Communism? Sarvodaya and Postcolonial Nationalism in India', *Indian Economic and Social History Review* 53 (2016) 249-70.

³⁸ C. Stolte, 'Fellow Travelers: Global Decolonization and Gandhian Peace Work' in: B. Guyot-Réchard en E. Leake ed., *South Asia Unbound* (Leiden 2023) 187-202.

³⁹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, archief War Resisters' International, 10th Triennial Conference. Ramesh Vyas aan Arlo Tatum, 1/8/1960.

⁴⁰ Stolte, 'Fellow Travelers', 189.

die gaandeweg de jaren vijftig momentum in met name het oosten van India en werden grote stukken land, in sommige gevallen zelfs hele dorpen, gedoneerd aan landloze boeren.

De All-India Kisan Sabha was in 1936 opgericht uit onvrede over het gebrekkige vermogen van het Indian National Congress om de macht van de zamindars te breken. Na de Indiase onafhankelijkheid zette boerenactivisme tegen grootgrondbezitters onverminderd door, omdat nationale onafhankelijkheid niet had geresulteerd in een rechtvaardigere sociale orde op het platteland. De omstandigheden waarin die strijd werd gevoerd waren echter wel degelijk veranderd: boerenbewegingen, of het nu de Kisan Sabhas waren of het bhoodan initiatief van Vinoba Bhave, werden massaorganisaties waar boeren actief aan deelnamen, en zo in contact kwamen met activisten uit andere regio's en andere sectoren. Maar het verband tussen hun lokale strijd voor landrechten of tegen extra belastingen en de geopolitieke context van de Koude Oorlog was, gezien vanuit de leefwereld van de Indiase boer, voornamelijk indirect. De archieven van de sarvodaya- en de boerenbeweging laten weliswaar internationale vrijwilligers zien in bhoodan marsen en Kisan Sabha vertegenwoordigers op internationale congressen, maar dat betrof een geletterde bovenlaag die geen land met eigen handen bewerkte. De voorbeelden van de Bhakra-Nagal dam en de bhoodan beweging laten echter zien dat er wel degelijk een wisselwerking was tussen lokaal activisme en internationale solidariteit, tot versterking van beide.

The St. George's Night Uprising (1343–1345) in Medieval Livonia. How an elite rebellion has been misinterpreted as a farmer-insurrection

Mihkel Mäesalu

The St. George's Night Uprising (1343–1345) was the only widespread uprising in the crusading regions in the Eastern Baltic – Medieval Livonia and Medieval Prussia – during the fourteenth century. Specifically for Livonia, where the insurrection occurred, it was the only large-scale revolt between circa 1300 and 1559. Historians of the nineteenth and twentieth centuries considered it simultaneously a farmer-insurrection directed against the nobility and a national uprising of the Estonians seeking liberty from the German-speaking elite who had subjugated them in the early thirteenth century.

Similarly to other large-scale popular uprisings in fourteenth-century Europe – such as the Rebellion in Maritime Flanders (1323–1328),¹ the Jacquerie (1358)² or the English Rising of 1381³ – historians have recently argued that the St. George's Night Uprising should not be seen as purely a farmer-insurrection.⁴ As the revolt 'was organised in advance, and its leaders concluded agreements with the rulers of Sweden and Pskov, and had also been in contact with the king of Denmark', it must have been led by individuals capable of conducting foreign diplomacy.⁵ The assumption that the rebellion was a response to the excesses of the manor-holding nobility has been challenged by a study identifying extraordinary taxation

¹ M. Pajić, 'Hostages and Exiles: The Townsmen of Bruges and Ypres and the Rebellion of Maritime Flanders (1323–28)' in: A. Jobson, H. Kersey, and G. McKelvie ed., *Rebellion in Medieval Europe, c.1000-c.1500* (Woodbridge 2025) 192–209.

² J. Firnhaber-Baker, 'The Social Constituency of the Jacquerie Revolt of 1358', *Speculum* 93.3 (2020) 689–715.

³ A. Prescott, 'Great and Horrible Rumour'. Shaping the English revolt of 1381' in: J. Firnhaber-Baker and D. Schoenaers ed., *The Routledge History Handbook of Medieval Revolt* (London and New York, NY 2017) 76–103.

⁴ J. Kreem, 'Der Aufstand in der Georgsnacht 1343' in: K. Brüggemann et al. ed., *Das Baltikum. Geschichte einer europäischen Region, Bd. 1, Von der Vor- und Frühgeschichte bis zum Ende des Mittelalters* (Stuttgart 2018) 384–385.

⁵ A. Selart, 'The Struggle for Dominance, 1300–1400' in: A. Selart and A.V. Murray ed., *Medieval Livonia. History, society and economy of a territory on the Baltic frontier*. Outremer: Studies in the Crusades and the Latin East 18 (Turnhout 2025) 147–160: 153.

implemented by King Valdemar IV of Denmark (1340–1375) as its root cause.⁶

In her seminal 2016 study Linda Kaljundi asserted that fourteenth-century chronicles portrayed the insurgents as apostate Estonians – people who renounced Christianity and returned to paganism – rebelling against Christianity. It was only in the second half of the sixteenth century when Lutheran authors re-interpreted the event as a revolt of Estonian peasants against the German nobility. Kaljundi does not believe that the fourteenth-century chronicles accurately depicted the insurgents and their motives. In her view both labels – apostates and peasants – were used to delegitimize the rebels.⁷ Recent studies on Christianization indicates that it is highly improbable the rebels advocated a return to ‘paganism’ or held genuinely anti-Christian sentiments.⁸

Recent research into the St. George’s Night Uprising has thus largely been deconstructive. Criticism of earlier historiography has not resulted in new studies into the social background of the insurgents. This article does so by defining the social status of the rebels with the following methods. Firstly, I will present a thorough historiographical analysis of the construction of the farmer-insurrection narrative in modern scholarship. This will be coupled with a discussion on the changes in the depiction of the insurgents between fourteenth and sixteenth century chronicles, demonstrating why historians prior to 2016 paid no attention to these stark differences in the narrative

⁶ M. Mäesalu, ‘Taani kuninga asehaldur Konrad Preen ja Jüriöö ülestõus’ [Danish viceroy Konrad Preen and the Saint George’s Night Uprising], *Tuna* 2 / 2021, 9–24. An English translation of the paper is published in: M. Mäesalu and S. Pajung, *Danish-Estonian relations in the middle ages*. Studies from The Museum of National History at Frederiksborg 6 (Hillerød 2022) 237–264.

⁷ L. Kaljundi, ‘Pagans into Peasants. Ethnic and Social Boundaries in Early Modern Livonia’ in: T.M.S. Lehtonen and L. Kaljundi ed., *Re-forming Texts, Music, and Church Art in the Early Modern North*. Crossing Boundaries. Turku Medieval and Early Modern Studies 2 (Amsterdam 2016) 357–392.

⁸ T. Kala, ‘The Incorporation of the Northern Baltic Lands into the Western Christian World’ in: A.V. Murray ed., *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500* (Aldershot and Burlington 2001) 3–20; T. Jonuks and T. Kurisoo, ‘To Be or Not to Be... a Christian: Some New Perspectives on Understanding the Christianisation of Estonia’, *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 55 (2013) 69–98; T. Jonuks, ‘Domesticating Europe – Novel Cultural Influences in the Late Iron Age Eastern Baltic’ in: A. Selart ed., *Baltic Crusades and Societal Innovation in Medieval Livonia, 1200–1350*. The Northern World 93 (Leiden and Boston, MA 2022) 29–54.

sources. Secondly, I will engage in a critical re-examination of both narrative and documentary primary sources with a focus on the military and diplomatic actions of the insurgents, the resources at their disposal and their depiction in contemporary narratives. By placing the achieved results in the context of recent research on societal change in thirteenth and fourteenth century Livonia, I will determine the social and ethnic background of the leading rebels.

The event and its setting

Medieval Livonia was a historical region roughly corresponding to the territories of present-day Estonia and Latvia.⁹ The area was inhabited by various Finnic and Baltic peoples who were conquered in the thirteenth century by crusaders from the northern parts of the Holy Roman Empire and Scandinavia. These conquests created this new historical region,¹⁰ which was both ethnically diverse and politically fragmented. In the early fourteenth century, the region was divided among the King of Denmark, the Teutonic Order, and four bishoprics with secular lordships, whereby the non-Danish areas were a loosely affiliated part of the Holy Roman Empire.¹¹

The uprising began on the 22nd of April 1343, the eve of the Feast of St. George – hence the name – and ended in February 1345. It started in Danish Estonia, but was confined solely to its western part, the region of Harjumaa. The eastern area of Danish Estonia – the region of Virumaa – was largely unaffected. In early May 1343, the rebellion spread to the neighbouring bishopric of Saaremaa (Ösel-Wiek in German scholarship). This bishopric consisted of two distinct areas: a mainland part called Läänemaa, and numerous islands, the largest of those being Saaremaa. Initially the uprising here was limited to Läänemaa. It was only on the 24th of

⁹ A. Selart and A.V. Murray ed., *Medieval Livonia. History, society and economy of a territory on the Baltic frontier*. Outremer: Studies in the Crusades and the Latin East 18 (Turnhout, 2025) offers the most recent overview of the history of Medieval Livonia.

¹⁰ M. Tamm, 'Inventing Livonia: The Name and Fame of a New Christian Colony on the Medieval Baltic Frontier', *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 60 (2011) 186-209.

¹¹ M. Mäesalu, 'Der Kaiser und die Landesherren Livlands in den Jahren von 1199 bis 1486' in: A. Levāns, I. Misāns and G. Strenga ed., *Das mittelalterliche Livland und sein historisches Erbe. Medieval Livonia and Its Historical Legacy*. Tagungen zur Ostmitteleuropaforschung 41/1 (Marburg 2022) 129-149.

July 1343 when the revolt spread to the island of Saaremaa. The insurgency in Harjumaa and Läänemaa was suppressed by the Teutonic Order in the winter of 1343–1344, whereas the rebels on the island of Saaremaa held out until February 1345. As modern history writing has often interpreted the uprising as a national insurrection of the Estonians, one must note here that it did not involve central and southern Estonia ruled by the Teutonic Knights nor the bishopric of Tartu in southeast Estonia.

The historiographical construction of a farmer-insurrection

Historical research on the uprising relies almost exclusively on the following four chronicles: Hermann of Wartberge's Livonian Chronicle (written ca. 1380),¹² the Chronicle of Wigand of Marburg (written ca. 1394),¹³ the 'Chronicle of the Province of Livonia' (first printed edition 1578) by Balthasar Russow († 1600)¹⁴ and 'Livonian Histories' (written before 1583) by Johann Renner († 1583).¹⁵ Both Hermann and Wigand were members of the Teutonic Order, whereas Renner served as a clerk of the Knights between

¹² E. Strehlke, T. Hirsch and M. Töppen ed., 'Hermann de Wartberge Chronicon Livoniae' in: *Scriptores rerum Prussicarum* II (Leipzig 1863) 21–116; A. Selart, 'Die livländische Chronik des Hermann von Wartberge' in: M. Thumser ed., *Geschichtsschreibung im mittelalterlichen Livland* (Berlin 2011) 59–85.

¹³ Wigand von Marburg, *Nova kronika pruska* [New chronicle of Prussia], S. Zonenberg and K. Kwiatkowski ed. (Toruń 2017); K. Kwiatkowski, 'Oryginalne fragmenty kroniki Wiganda von Marburg – opis źródłoznawczy, nowa edycja i polskie tłumaczenie' [Original fragments of the chronicle of Wigand von Marburg – Source study, new edition and Polish translation], *Studia Źródłoznawcze. Commentationes* 59 (2021) 107–143. See also the older editions: T. Hirsch, M. Töppen and E. Strehlke ed., 'Die Chronik Wigands von Marburg. Originalfragmente, lateinische Uebersetzung und sonstiger Ueberreste' in: *Scriptores rerum Prussicarum*, 2 (Leipzig 1863) 429–662; T. Hirsch, M. Töppen and E. Strehlke ed., 'Zwei Fragmente der Reimchronik Wigand's von Marburg' in: *Scriptores rerum Prussicarum* IV (Leipzig 1870) 1–8; U. Arnold and W. Hubatsch ed., 'Ein Fragment der Reimchronik Wigands von Marburg' in: *Scriptores rerum Prussicarum*, VI (Frankfurt am Main 1968) 44–49.

¹⁴ B. Russow, 'Chronica der Provintz Lyfflandt' in: *Scriptores rerum Livonicarum. Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsdenkmale von Liv-, Ehst-, und Kurland*, 2 (Riga and Leipzig 1853) 1–194.

¹⁵ J. Renner, *Livländische Historien*, R. Hausmann and K. Höhlbaum ed. (Göttingen 1876).

1556 and 1561. All narrative sources thus only reflect the event from the perspective of the Knights either directly or by using earlier Teutonic Order historiography.

Fourteenth-century chronicles depict the insurrection as an act of apostasy by the Estonians. They describe the rebels slaughtering Christians, burning churches and monasteries, and killing priests and monks.¹⁶ Wigand of Marburg blames the Danish administration for causing the rebellion:

The king's knights and retainers oppressed the inhabitants [of Danish Estonia] with such great burdens and hardships that they raised their voices to the Master and the brethren [of the Teutonic Order] in excessive worry and painful complaint; namely those who are usually called Estonians, Osilians [i.e. Estonians of Saaremaa island], and also other peoples. Their violence was so great that they dishonoured their wives, deflowered virgins, seized their possessions, and treated them as slaves.¹⁷

This quotation comes from the abridged Latin prose translation of Marburg's chronicle, produced in 1464. Only fragments of the original High German verse chronicle are preserved, so the translation does not convey all the intricacies of the primary text.¹⁸ Even so, the passage clearly speaks of injustice perpetrated by the royal administration. How the abuse of power in Danish Estonia could incite rebellion in the bishopric of Saaremaa is left for the reader to decide. The depiction of the social aspects of the insurrection in fourteenth-century chronicles is thus limited to unjust rule. Neither mentions farmers revolting against the nobility.

Sixteenth-century authors Balthasar Russow and Johann Renner are the first to speak of peasant insurgents burning down the manors of the nobility and killing all nobles they got their hands on. Russow highlights the social side, whereas Renner emphasizes the ethnic background, but to both the words 'peasant' and 'Estonian' are identical. In their contemporary

¹⁶ Kaljundi, 'Pagans into Peasants', 365-374.

¹⁷ Wigand von Marburg, *Nova kronika pruska*, 216; Hirsch, Töppen and Strehlke ed., 'Chronik Wigands von Marburg', 501.

¹⁸ K. Kwiatkowski and E. Kubicka, 'Was kann die Translationswissenschaft über Konrad Gesselens Übersetzung der Reimchronik Wigands von Marburg sagen?' in: M.L. Heckmann and J. Sarnowsky ed., *Schriftlichkeit im Preußenland*, Tagungsberichte der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung 30 (Osnabrück 2020) 312-354.

sixteenth-century society, a German would hardly have been a peasant, whereas a rural Estonian could scarcely have been anyone else.¹⁹

Johann Renner offers the most detailed account of the events, which relies largely on a verse chronicle written circa 1350 by Bartholomaeus Hoeneke, a priest-brother of the Teutonic Knights.²⁰ Unfortunately, Bartholomaeus' chronicle has not survived. Its few surviving fragments were identified and published in 2011 and 2014.²¹ Their comparison with Renner's narrative has shown that he used the fourteenth-century Middle High German verses as a source of information for his Middle Low German prose. Usually he summarised or contracted the original, sometimes ignoring large portions, and in one case rearranging the sequence of the narrative.²² Even though based on the chronicle of Bartholomaeus Hoeneke and containing information not preserved in any other historical source, Renner's depiction of the uprising must be read as his own work. It cannot be considered as an accurate representation of the depiction of the uprising by Bartholomaeus Hoeneke.²³

Unfortunately, between 1872 and 2011 an opposite interpretation dominated historical research. In 1872 Konstantin Höhlbaum (1849–1904) came forth with the idea that Renner had rendered Bartholomaeus Hoeneke's verse chronicle into prose.²⁴ From that moment on, historians read Renner's take on the uprising as if it had been written circa 1350 by Bartholomaeus

¹⁹ Kaljundi, 'Pagans into Peasants', 374-386.

²⁰ A. Mentzel-Reuters, 'Bartholomaeus Hoeneke. Ein Historiograph zwischen Überlieferung und Fiktion' in: M. Thumser ed., *Geschichtsschreibung im mittelalterlichen Livland*. Schriften der Baltischen Historischen Kommission 18 (Berlin 2011) 11-58.

²¹ Mentzel-Reuters, 'Bartholomaeus Hoeneke', 53-58; M. Olivier, 'Zwei Exzerpte aus der "Jüngeren Livländischen Reimchronik" des Bartholomaeus Hoeneke?' in: B. Jähnig and A. Mentzel-Reuters ed., *Neue Studien zur Literatur im Deutschen Orden*, Zeitschrift für Deutsches Altertum und Deutsche Literatur, Beihefte 19 (Stuttgart 2014) 289-310.

²² Olivier, 'Zwei Exzerpte', 295-310.

²³ Mentzel-Reuters, 'Bartholomaeus Hoeneke', 37-53; A. Selart, 'Kas Bartholomäus Hoeneke „Läivimaa noorem riimkroonika“ on Jüriöö ülestõusu ajaloo allikas?' [Is Bartholomäus Hoeneke's *Younger Livonian Rhymed Chronicle* a historical source for the St. George's Night Uprising?], *Tuna* 2 /2015, 28-32; Kaljundi, 'Pagans into Peasants', 374-382.

²⁴ K. Höhlbaum, *Die jüngere livländische Reimchronik des Bartholomäus Hoeneke 1315-1348* (Leipzig 1872).

Hoeneke – the only chronicler contemporary to the rebellion, considered by many to have personally witnessed certain events of the uprising.²⁵

Renner's narrative was totally compatible with the social role historians used to ascribe to fourteenth-century Estonians. Baltic German historians of the nineteenth century firmly believed the crusader conquest had reduced the Estonians to serfs of the German nobility. Therefore, an Estonian insurrection must have been a peasant-rebellion.²⁶ The emerging Estonian nationalist discourse of the late nineteenth century embraced this portrayal which suited their perception of the Estonians as a nation of farmers suppressed by the German-speaking elite.²⁷ After Estonia became independent in 1918 the uprising was reinterpreted as an attempt by fourteenth-century Estonians to regain political independence.²⁸ Although historians in the 1920s began to date the beginning of serfdom with the early fifteenth century²⁹ while also arguing that the pre-conquest societal structures of the Estonians remained relevant until the uprising,³⁰ its portrayal as a farmer-insurrection persisted.

²⁵ S. Vahre, 'Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken' in: B. Jähnig and K. Militzer ed., *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*. Schriften der Baltischen Historischen Kommission 12 (Münster 2004) 55-69; K. Kļaviņš, 'Das mittelalterliche Livland und der christliche Westen: Symbiosen deutscher und baltischer Lebensformen nach der Jüngerer Livländischen Chronik des Bartholomaeus Hoeneke', *Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein-Gesellschaft* 16 (2006) 205-225; G. Vercamer, 'Heiliger Kampf allein? Legitimitätsstrategien des Deutschen Ordens in Livland in der historiographischen Darstellung des 13./14. Jahrhunderts', *Preußenland* 13 (2022) 51-87: 66-71.

²⁶ F.G. von Bunge, *Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark* (Gotha 1877) 68-73, 88-90 and 125-129.

²⁷ M. Tamm, 'A Portable Fatherland: Afterlives of the St. George's Night Uprising (1343) in Estonian Cultural Memory' in: A. Erll, S. Knittel, and J. Wüstenberg ed., *Dynamics, Mediation, Mobilization. Doing Memory Studies with Ann Rigney* (Berlin and Boston, MA 2024) 191-198.

²⁸ H. Kruus, 'Eestlaste vabadusvõitlus 1343–45 [The Estonians' Struggle for Freedom, 1343–45]' in: H. Kruus ed., *Eesti ajalugu. II, Eesti keskajad [History of Estonia. II, the Middle Ages of Estonia]* (Tartu 1937) 120-140.

²⁹ A. von Transehe-Rosenneck, 'Die Entstehung der Schollenpflichtigkeit in Livland', *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte* 23 (1926) 485-574.

³⁰ P. Johansen, *Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter. Ein Beitrag zur estnischen Kulturgeschichte*, Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 23 (Dorpat

The Soviet occupation of Estonia (1940–1941 and 1944–1991) did not result in any significant reassessment of the uprising. The focus of Soviet historiography on class struggle and the study of non-elite social groups strengthened its perception as a peasant-revolt, but did not invalidate its significance as a national insurrection of the Estonians. During the Second World War, Soviet propaganda used the 600th anniversary of the uprising to invigorate the Estonians to fight against their ‘national enemy’, the Germans.³¹ It may seem a paradox, but the historiography of Soviet Estonia largely conserved the core perceptions of earlier national Estonian history writing on the Middle Ages in all topics not involving Russians. The latter had to be depicted in a strictly positive light during the Soviet occupation.³²

Later international scholarship has largely relied on Renner’s narrative of a peasant-insurrection,³³ without offering any alternative interpretations. The study of the uprising as a research topic on its own has been exclusively pursued by Estonian historians. The most prolific scholar, Sulev Vahre (1926–2007), was a staunch supporter of Höhlbaum’s ideas on Renner having preserved the contents of Bartholomaeus Hoeneke’s chronicle.³⁴ The two papers published by Vahre and Artur Vassar (1911–

1925); O. Sild, *Eestlaste vabaduse järkjärguline kokkuvarisemine keskajal* [*The Gradual Disintegration of the Freedom of the Estonians in the Middle Ages*] (Tartu 1926).

³¹ Tamm, ‘A Portable Fatherland’, 194–195.

³² J. Undusk, ‘Retooriline sund Eesti nõukogude ajalookirjutuses’ [Rhetoric pressure in the history writing of Soviet Estonia] in: A. Krikmann and S. Olesk ed. *Võim ja kultuur* (Tartu 2003) 44–68; T. Kala, ‘Eesti vanem ja uuem medievistika’ [Older and newer medieval studies in Estonia] in: R. Veidemann and Ö. Kepp ed. *Kõnetav kultuur* (Tallinn 2011) 163–178: 171.

³³ C.A. Christensen, ‘Stig Andersens benyttelse af Valdemar Atterdags segl og forudsætningerne for salget af Estland’ [Stig Andersen’s use of Valdemar Atterdag’s seal and the preconditions for the sale of Estonia], *Historisk tidsskrift*. 11. række 5:4 (1958) 381–428: 395–396; S. Tägil, *Valdemar Atterdag och Europa* [Valdemar IV Atterdag and Europe] (Lund 1962) 117–123; N. Skyum-Nielsen, ‘Estonia under Danish rule’ in: N. Skyum-Nielsen and N. Lund ed., *Danish Medieval History. New Currents* (Copenhagen 1981) 112–135: 129; H. von zur Mühlen, ‘Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit’ in: G. von Pistohlkors ed., *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder* (Berlin 1994) 25–172: 74–78; A. Bysted, C.S. Jensen, K.V. Jensen and J. Lind, *Jerusalem in the North: Denmark and the Baltic Crusades 1100–1522*, *Outremer* 1 (Turnhout 2012) 332–333.

³⁴ S. Vahre, *Bartholomäus Hoeneke Liiwimaa noorem riimkroonika (1315–1348)* [Bartholomäus Hoeneke’s *Younger Livonian Rhymed Chronicle (1315–1348)*] (Tallinn 1960).

1977) in 1956 in Soviet-occupied Estonia approached the uprising in the frameworks of medieval peasant rebellions and class struggle.³⁵ Historian Peep Peeter Rebane (1940) – an Estonian residing in the United States of America – argued in 1974 that ‘it was a rebellion of Estonians of various classes who rose in a desperate national uprising against the occupying foreigners.’ Yet he still saw it as one of the ‘peasant rebellions which swept Europe in the fourteenth century.’³⁶ In 1983 Enn Tarvel (1932–2021), working in Soviet-occupied Estonia, rejected the framing of the uprising as a peasant rebellion, presenting it as a purely national insurrection instead. However, Tarvel firmly believed the insurgents were farmers.³⁷ In his view, medieval Estonians lived in an egalitarian society without any rigid social hierarchies.³⁸ These self-governing farmer-communities, which had been subjugated to foreign rule in the thirteenth century, now rebelled to regain their independence.³⁹

Sulev Vahre fervently defended the idea of a farmer-insurrection in his 1980 book on the uprising. When analysing Renner’s statement that the insurgents of Harjumaa ‘elected four Estonian peasants as their kings’,⁴⁰ Vahre acknowledged that the word ‘peasants’ (*buren*) might be a later addition by Renner not found in Bartholomaeus Hoencke’s original text, but quickly

³⁵ S. Vahre, ‘Eesti talurahvasõja (Jüriöö ülestõusu) lähtekohast’ [On the starting-point of the peasant war of 1343-1345 in Estonia] *Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised* 1 (1956) 66-74; A. Vassar, ‘Miks Eesti talurahvasõda 1343. aastal puhkes teatud tähtpäevadel?’ [Why the Estonian peasant war of 1343 broke out on certain special dates] *Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised* 1 (1956) 75-79.

³⁶ P.P. Rebane, ‘The Jüriöö Mäss (St. George’s Night Rebellion)’ in: A. Ziedonis jr., W.L. Winter, and M. Valgemäe ed., *Baltic History*, Publications of the Association for the Advancement of Baltic Studies 5 (Columbus, OH 1974) 35-48, quotes from pages 43 and 44.

³⁷ E. Tarvel, ‘Zur Problematik der Bauernaufstände in Estland im Kontexte der Christianisierung und Kolonisation des Landes’ in: Z.H. Nowak ed., *Die Rolle der Ritterorden in der Christianisierung und Kolonisierung des Ostseegebietes*, Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica 1 (Toruń 1983) 115-124: 119-123.

³⁸ E. Tarvel, ‘Die Interpretation der sozialhistorischen Terminologie in den livländischen Geschichtsquellen des 13. Jahrhunderts’ in: J. Staecker ed., *The European Frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages. International symposium of the Culture Clash or Compromise (CCC) project and the Department of Archaeology, Lund University, held in Lund October 13–15 2000*, CCC Papers 7 (Lund 2004) 310-314.

³⁹ E. Tarvel, ‘Saarlaste jaagupipäeva ülestõus 1343. aastal’ [The St. James’s Day Uprising of the Estonians of Saaremaa in 1343], *Tuna* 2 / 2005, 10-13.

⁴⁰ Renner, *Livländische Historien*, 86: *Dar na koeren se 4 Eestische buren to koningen*.

dismissed any consequences which could arise from it: 'if the leaders were peasants, then men of knightly rank cannot have been among the insurgents. In this case the participation and leading role of vassals of Estonian origin in the uprising can be ruled out.'⁴¹ This is exactly what Vahtre did. He was convinced that any Estonians who had integrated with the immigrant German nobility could not partake in the uprising, because they had aligned themselves with the oppressive foreign regime.⁴² In Vahtre's view the traditional societal elite of the Estonians was leading the uprising. He was even arguing that the rebel Estonians began to create their own nobility.⁴³ Although one of the staunchest proponents of the farmer-insurrection interpretation, even Vahtre saw it foremost as a national uprising of the Estonians seeking independence.⁴⁴

A new social history of the uprising

The uprising occurred during an acute political crisis in the Kingdom of Denmark. The election of Valdemar IV as king in 1340 ended an eight-year-long interregnum, which saw the introduction of extraordinary taxes to buy out territories previously pledged to the counts of Holstein and other German noblemen. Valdemar's rise to power was backed by Margrave Ludwig of Brandenburg (1323–1351, † 1361) who also had certain financial claims on the king. Valdemar IV offered Danish Estonia as collateral and Ludwig unsuccessfully sought to arrange a sale of the area to the Teutonic Order in 1340–1341. The local nobility in Danish Estonia vehemently opposed the sale, and Valdemar IV was clearly not in any hurry to seal the deal. The territory remained under Danish lordship until 1346, when Valdemar IV himself sold Danish Estonia to the Teutonic Knights who also had to buy out Ludwig's claims to the area.⁴⁵ The Knights were the leading military force in

⁴¹ S. Vahtre, *Jüriöö [St. George's Night]* (Tallinn 1980) 57.

⁴² S. Vahtre, 'Kuningamehed ja Jüriöö ülestõus' [The King's Men and the St. George's Night Uprising], *Vikerkaar* 4 / 1993, 52–59.

⁴³ Vahtre, *Jüriöö*, 58–59.

⁴⁴ Vahtre, *Jüriöö*, 91–92; Vahtre, 'Die Darstellung', 55–57.

⁴⁵ Christensen, 'Stig Andersens', 404–23; Tägil, *Valdemar Atterdag*, 111–137; N. Bracke, *Die Regierung Waldemars IV. Eine Untersuchung zum Wandel von Herrschaftsstrukturen im spätmittelalterlichen Dänemark*, Kieler Werkstücke. Reihe A 21 (Frankfurt am Main and New York, NY 1999) 211–215.

suppressing the insurrection and seem to have used the rebellion to their advantage in bargaining for a suitable price and ensuring a peaceful transfer of power in 1346.⁴⁶

The extraordinary royal taxes were met with strong resistance in Danish Estonia. Cistercian Abbeys refused to pay them in 1340, prompting the viceroy to seize their lands and collect the taxes himself. The abbeys asked the Teutonic Knights to mediate a truce with the viceroy, appealed to the pope and obtained papal mandates ordering the viceroy to stop taxing church property.⁴⁷ Laymen also approached the Teutonic Order with similar pleas, and sent an embassy to the King Valdemar IV. The injustices perpetrated by the Danish administration recorded by Marburg of Wigand may thus refer to the resistance to these extraordinary taxes, and the methods of their collection employed by viceroy Konrad Preen.⁴⁸ Although the social status of the laymen is not mentioned, there is no reason to assume they were farmers.

The uprising was pre-planned and caught the Danish administration completely by surprise. The insurgents formed a secret alliance with the Swedish viceroy of Finland in the winter of 1342-1343⁴⁹ and were expecting his fleet to aid them in subjugating Tallinn, the administrative centre of Danish Estonia. King Magnus Eriksson of Sweden and Norway (1319-1364) was at war with Valdemar IV in the years 1341-1343, whereas Danish Estonia was in 1342-1343 also involved in a war against Pskov as an ally of the Teutonic Knights, and the bishoprics of Tartu and Riga. Viceroy Konrad Preen had moved to the castle of Narva on the eastern border in early 1343, whereas the Teutonic Order was preparing a campaign against Pskov in April.⁵⁰ The rebels had sent envoys to Pskov urging for an attack against Danish Estonia.⁵¹ Their plan appears to have involved keeping Konrad Preen and the Knights involved in warfare with Pskov, while they would capture Tallinn together with the Swedes.

⁴⁶ I. Leimus, 'Kes võitis Jüriöö?' [Who won the St. George's Night Uprising?], *Ajalooline Ajakiri* 3 / 2001, 39-54; Mäesalu and Pajung, *Danish-Estonian relations in the middle ages*, 224-229 and 256-260.

⁴⁷ C.A. Christensen, H. Nielsen and P. Jørgensen ed., *Diplomatarium Danicum. 3. række, 1340-1412. 1. bind, 1340-1343* (København 1958) Nos. 143 and 164.

⁴⁸ Mäesalu and Pajung, *Danish-Estonian relations in the middle ages*, 241-245.

⁴⁹ Leimus, 'Kes võitis Jüriöö?', 50.

⁵⁰ Mäesalu and Pajung, *Danish-Estonian relations in the middle ages*, 221-222 and 244-251.

⁵¹ Renner, *Livländische Historien*, 91; Russow, 'Chronica', 25.

The revolt itself began on the 22nd of April 1343 in Harjumaa, the western part of Danish Estonia. The insurgents besieged Tallinn and sacked the Cistercian Abbey of Padise. As mentioned above, fourteenth-century chronicles reported the rebels slaughtering all Christians they came upon, whereas sixteenth century chronicles spoke instead of the murdering of nobles and the burning of their manors, without mentioning any names and places. In addition to these generic depictions of violence, the chronicle of Johann Renner reports the insurgents raiding the village of Ravila in Harjumaa to bring 'a big herd of livestock' to their camp at Tallinn.⁵² Apparently the rebels did not shy away from looting villages, which might suggest that the insurgents were not farmers themselves.

A charter issued on the 11th of May 1343 in Tallinn by interim viceroy Bertram Parenbeke, and eleven royal vassals curiously avoids any direct mention of the rebels. Speaking in the passive voice, it mentions honest men recently being slaughtered, and robbery, burning and killing in Harjumaa, and of the need to reinforce the castle of Tallinn.⁵³ The clerk who composed the text carefully avoided mentioning an insurrection, let alone any rebels, although Tallinn was at the time besieged by the insurgents. The most plausible explanation is that the interim viceroy and the eleven vassals sought to avoid any possible future accusations on slander. They were foreseeing the possibility of either a rebel victory or a peaceful resolution to the conflict. Basically, preparing for any kind of future outcome where the former rebels and their opponents would have to coexist together, their differences laid aside. This would make sense only if the social status of the insurgents was similar to theirs, so that the victorious rebels could claim they acted for the common good and treat any reference to rebellion as slander.

The Teutonic Order quickly reacted to the uprising. The Master of Knights – Burchard von Dreileben (in office 1340-1345) – offered to mediate between the insurgents and the Danish administration. The negotiations took place on neutral ground in the Teutonic Order castle of Paide between the fourth and tenth of May 1343. When the talks failed, Burchard von Dreileben made an unexpected move, he incarcerated both the viceroy of Danish Estonia as well as the envoys of the insurgents. The envoys of the insurgents

⁵² Renner, *Livländische Historien*, 87.

⁵³ Christensen, Nielsen and Jørgensen ed., *DD 3/1*, No. 321.

resisted and ended up being murdered, but Konrad Preen and his entourage were freed in June 1344.⁵⁴

Thereafter, Dreileben set forth on a campaign to Harjumaa and defeated the insurgents besieging Tallinn on the fourteenth or 15th of May, just a few days before the arrival of their Swedish allies. Now, on the 16th of May 1343 fifteen royal councillors and five royal vassals issued a charter wherein they suddenly spoke of an 'invasion of infidel Estonians, plundering and killing their lords, despoiling and devastating their goods, and their numerous misdeeds'.⁵⁵ Eight of these twenty men had been among the issuers of the charter from the 11th of May. Their surprisingly swift change of attitude regarding the rebels requires explanation.

The charter of the 16th of May depicts the situation as so dire, that the only way to 'save and pacify' Danish Estonia and avoid its alienation from the Kingdom of Denmark is to place it under the guardianship of the Teutonic Order and hand two royal castles (Tallinn and Rakvere) over to them. The royal councillors must have been in a desperate situation indeed if they saw no other options than to accept as their guardian the man who had recently imprisoned the viceroy of Danish Estonia. A second charter from the 27th of October 1343 issued by several clerical and lay authorities of Danish Estonia reinforces this statement by presenting the Knights as the only force capable of bringing the neophytes 'back into obedience to their lords and to the unity of the church'.⁵⁶ Similar statements were also made by the bishops of Tartu and Saaremaa at 'the end of the year 1343' who argued the Devil had incited the neophytes to relapse into apostasy.⁵⁷ These three charters are the only existing examples of a much larger corpus of testimonies and letters composed in 1343 at the instigation of the Teutonic Knights to spread the narrative of an anti-Christian revolt of apostate Estonians.⁵⁸ Denouncing their enemies as 'infidels' was a common diplomatic strategy in

⁵⁴ Mäesalu and Pajung, *Danish-Estonian relations in the middle ages*, 251-253; Selart, 'Medieval Livonia', 153-154.

⁵⁵ Christensen, Nielsen and Jørgensen ed., *DD 3/1*, No. 322.

⁵⁶ *Ibidem*, No. 376.

⁵⁷ O. Stavenhagen and L. Arbusow jr. ed., *Akten und Rezesse der Livländischen Ständetage. Erster Band (1304-1460)* (Riga 1933) No. 39.

⁵⁸ S. Vahre, 'Die Briefe an den Papst über den Estenaufstand 1343', *Forschungen zur baltischen Geschichte* 1 (2006) 45-55.

East-Central Europe of the fourteenth century.⁵⁹ The accusation of apostasy could be used to justify warfare against the apostates to force them to return to the Christian faith.⁶⁰ It was truly a cunning method to delegitimize the insurgents. Any Christians who continued to aid the insurgents could now be labelled as supporters of infidels, a strategy which the Teutonic Order often used against their Christian adversaries.⁶¹ In the aftermath of a brief war between the Knights and the Bishop of Saaremaa in 1298, the Order orchestrated the production of testimonies accusing the Osilians who fought on the bishop's side of apostasy.⁶²

When the Swedish viceroy of Finland arrived on the 19th of May 1343 to aid the rebels in besieging Tallinn, he saw the insurgents defeated, Danish Estonia protected by the Order and signed a truce with Danish Estonia on the 21st of May 1343. The truce avoids any references to the uprising.⁶³ The same goes for the agreement on resolving all differences between Danish Estonia and King Magnus made on the 5th of September 1343.⁶⁴ Apparently, both sides shied away from mentioning Swedish involvement in the rebellion. The labelling of the insurgents as infidels may have led the viceroy of Finland to end all cooperation with them to avoid possible accusations of supporting an anti-Christian rebellion.

A letter by Valdemar IV to Burchard von Dreileben from the 24th of June 1344 also avoids mentioning the uprising. Valdemar thanked the

⁵⁹ A. Marzec, 'Infideles et perfidi schismatici. Crusades and Christianisation as Political Tools of the Polish Kings in the Fourteenth Century' in: P. Srodecki and N. Kersken ed., *The Defence of the Faith. Crusading on the Frontiers of Latin Christendom in the Late Middle Ages*, Outremer: Studies in the Crusades and the Latin East 15 (Turnhout 2024) 283-293.

⁶⁰ M. Tamm, 'How to Justify a Crusade? Conquest of Livonia and the New Crusade Rhetoric in the Early Thirteenth Century', *Journal of Medieval History* 39 (2013) 431-455; M. Ščavinskas, 'On the Crusades and Coercive Missions in the Baltic Region in the Mid-12th Century and Early 13th Century. The Cases of the Wends and Livonians', *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 46 (2014) 499-527.

⁶¹ A. Anikowski, 'The Teutonic Order arguments during trials and peace negotiations in the 14th and the beginning of the 15th century' in: W. Sieradza ed., *Arguments and Counter-Arguments. The Political Thought of the 14th -15th Centuries During the Polish-Teutonic Order Trials and Disputes* (Toruń 2012) 19-34: 32-33.

⁶² C. Schirren, *Verzeichniss livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken* (Dorpat 1868) 133 and 159.

⁶³ Christensen, Nielsen and Jørgensen ed., *DD 3/1*, No. 324.

⁶⁴ *Ibidem*, No. 355.

Knights for safeguarding his castles during a time of 'impending grave danger,' asked them to now return the castles, and suggested the Knights should cooperate with his newly appointed viceroy 'so that the paths of peace, justice and faith be renewed in that land.'⁶⁵ Avoiding any mention of an infidel uprising might mean that Valdemar IV did not accept this narrative spread by the Knights as valid.

If deliberate avoidance is the only contemporary alternative to labelling of the insurgents as infidels, then the search for the social background of the rebels has gained an *argumentum ad silentium*. There must have been something awkward about the insurgents which prompted those who wrote these charters and letters to avoid setting it in writing. In my opinion such an awkward situation would have been if the leadership of the insurgency consisted of both immigrant and native Estonian elites.

Some historians have suggested the insurgents aimed to bring Danish Estonia under the rule of King Magnus.⁶⁶ While this interpretation aligns with the observations above, it fails to explain the uprising in the Bishopric of Saaremaa and the continuation of the insurrection in Harjumaa after the Finnish viceroy withdrew his support. The insurgents in Läänemaa behaved similarly to their counterparts in Harjumaa. They besieged the castle and town of Haapsalu, the administrative centre of the bishopric in May 1343. Burchard von Dreileben led his Knights on a campaign to deliver Haapsalu defeating the insurgents in battle in the same month.⁶⁷ Chronicles give no further details on the rebellion in Läänemaa. Two short chancery notices from the early sixteenth century refer to two letters from 5th and 6th of June 1343 informing the pope of an anti-Christian rebellion of the neophytes of the bishoprics of Tallinn and Saaremaa.⁶⁸ Apparently the label of apostasy was also used to delegitimize the insurgents of Läänemaa.

The success of the Teutonic Knights on the battlefield did not bring the uprising to an end. Instead, it began to spread in the summer of 1343.

⁶⁵ C.A. Christensen, H. Nielsen and P. Jørgensen ed., *Diplomatarium Danicum. 3. række, 1340-1412. 2. bind, 1344-1347* (København 1959) No. 62.

⁶⁶ T. Lukas, 'Jüriöö võimalused' [The possibilities of the St. George's Night Uprising], *Akadeemia* 4 / 1993, 691-698; Leimus, 'Kes võitis Jüriöö?', 50-54; Selart, 'Medieval Livonia', 154.

⁶⁷ Strehlke, Hirsch and Töppen ed., 'Hermann de Wartberge Chronicon Livoniae', 71; Renner, *Livländische Historien*, 87 and 90; Russow, 'Chronica', 25; Vahre, *Jüriöö*, 61-63 and 74.

⁶⁸ M. Hein and H. Koeppen ed., *Preussisches Urkundenbuch III* (Marburg 1961) Nos. 768-769; Vahre, 'Die Briefe an den Papst über den Estenaufstand 1343', 46-49.

Unfortunately, information on the events from June 1343 until its end in February 1345 is very fragmentary. The next recorded event is the start of the uprising on the island of Saaremaa on the 24th of July. The insurgents besieged the Teutonic Order castle of Põide forcing its garrison to surrender.⁶⁹ The Bishop of Saaremaa also had a castle on the island, at Kuressaare but its fate during the uprising is unknown.⁷⁰ The surprisingly long delay between the start of the rebellion in Läänemaa and its spread to Saaremaa is hard to explain as the intervening events are not recorded.

In August 1343 the insurgents of Harjumaa and Saaremaa planned a coordinated attack against other areas of Livonia. The campaign failed because the rebels of Saaremaa made their move eight days before the agreed upon date. The Teutonic Order unsuccessfully attacked the insurgents of Harjumaa in the summer of 1343, but it is unclear if before or after the failed coordinated attack. By August the situation had become so dire that Burchard von Dreileben asked for reinforcements from the Grand Master of the Knights in Prussia.⁷¹

Six to seven hundred riders from Prussia arrived at the end of October and soon thereafter the Knights renewed their attack. They stormed two strongholds of the insurgents in Harjumaa and looted the whole region. In February 1344 they advanced to Saaremaa, stormed another stronghold and executed a leader of the rebels.⁷² When the Knights departed from Saaremaa and were riding through Läänemaa, envoys of the remaining insurgents of Harju- and Läänemaa approached them, asking Burchard von Dreileben for his grace and offering to surrender, which he accepted.⁷³ In February 1345

⁶⁹ Strehlke, Hirsch and Töppen ed., 'Hermann von Wartberge Chronicon Livoniae', 71; Renner, *Livländische Historien*, 92; Russow, 'Chronica', 25.

⁷⁰ I. Jürjo et al., *Saare-Lääne piiskopkond, 1227–1573: kõige rikkam territoorium [Bishopric of Saare-Lääne, 1227-1573: the Most Prosperous Territory]*, ed. K. Rikson, Võimukeskused 1 (Tallinn 2023) 133.

⁷¹ Wigand von Marburg, *Nova kronika pruska*, 222; Hirsch, Töppen and Strehlke ed., 'Chronik Wigands von Marburg', 503; Renner, *Livländische Historien*, 92; Vahre, 'Die Darstellung', 63-64 and 68.

⁷² Wigand von Marburg, *Nova kronika pruska*, 222–225; Hirsch, Töppen and Strehlke ed., 'Chronik Wigands von Marburg', 503-504; Strehlke, Hirsch and Töppen ed., 'Hermann von Wartberge Chronicon Livoniae', 71-72; Renner, *Livländische Historien*, 92-93; Vahre, 'Die Darstellung', 64-69; S. Jóźwiak, 'Wyprawa armii krzyżackiej z Prus do Estonii w latach 1343–1344' [The expedition of the Teutonic Order's army from Prussia to Estonia in 1343–1344], *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4 / 2002, 495-501.

⁷³ Renner, *Livländische Historien*, 93.

the Teutonic Order again attacked Saaremaa, looting until the envoys of the insurgents pleaded to negotiate a surrender. According to Renner, the insurgents had to give hostages, surrender their weapons, and dismantle their stronghold of Mapenzar,⁷⁴ while Russow instead speaks of an alleged obligation of the rebels to build a new castle for the Teutonic Knights.⁷⁵ The Teutonic Order apparently favoured a military solution to simply ending the conflict through negotiations.

The episodic nature of the sources makes it nearly impossible to say anything on the diplomatic activities of the insurgents after May 1343, other than the rebels on the mainland succeeding in convincing the Estonians of Saaremaa to join the rebellion and agreeing to make a coordinated assault against their enemies. The use of envoys by the insurgents to negotiate their surrender suggests internal hierarchy but does not really tell us anything about their social status. Yet, the use of strongholds by the insurgents implies their elite status.

Historians have usually identified the two strongholds in Harjumaa with Varbola and Lohu – the power-centres of the Estonians of Harjumaa during the crusades of the early-thirteenth century.⁷⁶ Lohu has not been archaeologically excavated, but archaeological data from Varbola shows its continuous use until the mid-fourteenth century.⁷⁷ The locations of the two insurgent strongholds on Saaremaa are debatable. Recent archaeological research suggests that the anonymous stronghold destroyed in February 1344 might have been Valjala. This was the central stronghold of Saaremaa in 1227, whose surrender to the crusaders led to the subjugation of the whole island.⁷⁸ Valjala was abandoned in the second half of the thirteenth century but refortified for a short period of use in the middle of the fourteenth century.⁷⁹ If these attributions are correct, then the leading circles among the insurgents

⁷⁴ Ibidem, 93-94.

⁷⁵ Russow, 'Chronica', 25-26.

⁷⁶ Vahre, *Jüriöö*, 84.

⁷⁷ K. Siig, 'Varbola: on the function of an 11th to 14th-century stronghold in northwestern Estonia based on location analysis and written sources', *Estonian Journal of Archaeology* 28 (2024) 120-167.

⁷⁸ M. Mägi, 'Ösel and the Danish Kingdom. Revisiting Henry's Chronicle and the Archaeological Evidence' in: M. Tamm, L. Kaljundi and C.S. Jensen ed., *Crusading and Chronicle Writing at the Medieval Baltic Frontier. A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia* (Farnham and Burlington, VT 2011) 317-341.

⁷⁹ M. Mägi, 'Valjala hill fort in Saaremaa', *Archaeological Fieldwork in Estonia 2023* (2024) 117-130.

must have included the native Estonian elite. Especially the case of Valjala would suggest an attempt to reinstate a former seat of power which had lost its importance after Saaremaa was subjugated to crusader lordship and divided into territories ruled by the bishop of Saaremaa and the Teutonic Knights.

Varbola and Valjala were no exceptions. Several strongholds of the Estonians, as well as of other native peoples of Livonia continued to be in use in the fourteenth century, which means that the native elite must have been integrated into the lordship structures of Medieval Livonia.⁸⁰ At the same time, at least in the territory of Modern Estonia, all known castles of the nobility date to the second half of the fourteenth century or later.⁸¹ Fortified places in the territories of the uprising were thus either native Estonian strongholds still in use, or castles belonging to the King of Denmark, the bishop of Saaremaa, and the Teutonic Knights.

The nobility of Danish Estonia largely consisted of German and Scandinavian immigrants but also included native Estonians.⁸² As in all other crusading regions, crusader conquest was followed by immigration from the areas the crusaders came from. For Livonia, these were the northern parts of the Holy Roman Empire and the Scandinavian kingdoms.⁸³ The actual proportions of immigrants to natives around 1340 cannot be given due to

⁸⁰ H. Valk, 'The Fate of Final Iron Age Strongholds of Estonia' in: H. Valk ed., *Strongholds and Power Centres east of the Baltic Sea in the 11th–13th Centuries. A collection of articles in memory of Evalt Tõnisson*, Muinasaja Teadus 24 (Tartu 2014) 333–379; M. Mägi, 'Political centres or nodal points in trade networks? Estonian hillforts before and after the thirteenth-century conquest' in: A. Mänd and M. Tamm ed., *Making Livonia. Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region* (London and New York, NY 2020) 48–69.

⁸¹ A. Hein, *Stenbus'id, arx'id, torne'd... Eesti mõisaarhitektuuri vanim kihistus [Stenbus'es, arx'es, torne's...the oldest layer of Estonian manor architecture]*, Õpetatud Eesti Seltsi kirjad 11 (Tartu 2016).

⁸² H. Moora and H. Ligi, *Wirtschaft und Gesellschaftsordnung der Völker des Baltikums zu Anfang des 13. Jahrhunderts* (Tallinn 1970) 84–93; K. Kaljusaar, 'Exploiting the Conquerors: Socio-political Strategies of Estonian Elites during the Crusades and Christianisation, 1200–1300' in: A. Selart ed., *Baltic Crusades and Societal Innovation in Medieval Livonia, 1200–1350*, The Northern World 93 (Leiden and Boston, MA 2022) 55–89.

⁸³ A. Selart, 'Post hoc oder propter hoc? Eroberung, Einwanderung und Gesellschaftswandel im mittelalterlichen Livland', *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 154 (2018) 429–453.

lack of data. As Estonian elites began to adopt Christian and Germanic names in the thirteenth century,⁸⁴ and intermarriage between native and immigrant families was likely,⁸⁵ there is little reason to draw an ethnic dividing line within the local nobility. These conclusions also apply to Läänemaa as well as to the majority of Medieval Livonia, but not to Saaremaa.⁸⁶ The position of the native elite was particularly strong on this island and there is no information on immigrant nobles residing there at the time, except for the Teutonic Knights.⁸⁷

The only rebel mentioned by name was Vesse, the alleged king of the rebel Osilians. His Estonian name makes his ethnic background rather obvious. Unfortunately, he is the only leader recorded in fourteenth-century chronicles, whereas Renner and Russow do not speak of him. Vesse was executed in a particular way, by being hanged with his feet up from a siege engine,⁸⁸ probably a trebuchet. The only other recorded rebel execution is of a German who sided with the insurgents and was captured when the Teutonic Knights crushed the besiegers of Tallinn. This anonymous German was also hanged with his feet up.⁸⁹ While Renner presents this as the fate of a traitor to his people, the similarity to Vesse's death suggests this German was likely among the leaders of the insurgents.

The social background of the four kings of the Harjumaa insurgents mentioned by Renner might also have been local nobility. These four kings accompanied by three *knechten* formed the embassy of the insurgents killed in

⁸⁴ A. Selart, 'A New Faith and a New Name? Crusades, Conversion, and Baptismal Names in Medieval Baltics', *Journal of Baltic Studies* 47 (2016) 179-196.

⁸⁵ A. Selart, 'A Crusader and the Chieftain's Daughter. Connubium between Conquerors and Natives during the Baltic Crusades' in: T.K. Nielsen and K.V. Jensen ed., *Legacies of the Crusades. Proceedings of the Ninth Conference of the Society for the Study of the Crusades and the Latin East*, Odense, 27 June – 1 July 2016, Volume 1, Outremer. Studies in the Crusades and the Latin East 11 (Turnhout 2021) 239-260.

⁸⁶ H. Valk, 'From the Iron Age to the Middle Ages. Local Nobility and Cultural Changes in Estonia in the 13th Century' in: J. Staecker ed., *The Reception of Medieval Europe in the Baltic Sea Region. Papers of the XIIth Visby Symposium held at Gotland University, Visby*, Acta Visbyensia 12 (Visby 2009) 273-292.

⁸⁷ M. Mägi, *At the Crossroads of Space and Time. Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (Ösel) 9th–13th centuries AD* CCC papers 6 (Tallinn 2002) 148-150.

⁸⁸ Strehlke, Hirsch and Töppen ed., 'Hermann de Wartberge Chronicon Livoniae', 72; Wigand von Marburg, *Nova kronika pruska*, 226; Hirsch, Töppen and Strehlke ed., 'Chronik Wigands von Marburg', 504.

⁸⁹ Renner, *Livländische Historien*, 90.

the castle of Paide.⁹⁰ Renner's account of the Paide negotiations was based on the now-lost verse chronicle of Bartholomaeus Hoeneker. Teutonic Order verse chronicles and other texts in German usually called Danish royal vassals *koniges man* (the king's men), distinguishing between *ritter* (knights) and *knechten* (armigers – nobles not yet knighted).⁹¹ It seems plausible to speculate that Bartholomaeus's original text might have referred to the envoys as the king's men, four knights and three armigers.

Conclusion

Since fourteenth-century sources never describe it as a peasant-uprising, a modern historian would have no need to emphasize the elite background of the rebels were it not for the historiographical tradition of framing the event as a farmer-insurrection. This interpretation was created by sixteenth-century chroniclers. The construction of a farmer-insurrection in modern historiography stems from a strikingly uncritical reading of Johann Renner, based on the flawed assumption that he faithfully retold a lost verse chronicle from the 1350s. The strongly nationalist interpretation of the uprising by twentieth-century Estonian historians who saw it foremost as a rebellion of Estonians seeking political independence did not reject Renner's narrative. They either perceived of medieval Estonians as an egalitarian farmer-nation or dismissed any possibility of tensions between common and elite Estonians attributing social oppression solely to foreign rule.

The portrayal of the event in fourteenth-century chronicles as an anti-Christian rebellion of apostate Estonians reverting to paganism can be traced down to a group of charters, testimonies and letters produced during the uprising at the behest of the Teutonic Order. In 1343 the representation of the insurgents as enemies of Christianity served to justify certain actions of the Teutonic Order, as well as to delegitimize the rebels in hopes of severing their ties with their allies, especially the Swedish viceroy of Finland. The ethnic aspect was inherently tied to the religious one in these texts. The fact that the Estonians had been Christianised little more than a century before the uprising made the accusation of apostasy believable for distant contemporary audiences. Therefore, the characterization of the uprising as an ethnic Estonian revolt is as dubious as the apostate rebellion.

⁹⁰ Ibidem, 88.

⁹¹ Mäesalu and Pajung, *Danish-Estonian relations in the middle ages*, 165-167.

Unfortunately, primary sources offer nothing else but an inexplicable avoidance of any mention of the insurgents and the rebellion in several charters and letters. The thorough preparation of the uprising suggests that its leaders were acutely aware of the diplomatic and military situation at the time and were able to act and react appropriately. Making a secret military alliance with Swedish viceroy of Finland means the insurgents were able to perform diplomatic activities before the beginning of the uprising without raising any suspicions. The attempt by the Teutonic Order to mediate between the insurgents and the Danish viceroy implies the uprising was initially directed against the Danish administration. The few instances in Renner's chronicle pointing towards a German in the leading circles of the rebels and the envoys of the insurgents possibly being Danish royal vassals, infer their leadership may have consisted of the local nobility regardless of their ethnic background. The avoidance-narrative, especially as it appears in the charter of the 11th of May 1343 serves as a further argument in support of such an interpretation.

In conclusion the St. George's Night Uprising should not be seen as a popular revolt. The leading circles of the rebels must have belonged to the local nobility. Whereas the elite on Saaremaa island was still predominantly Estonian, the nobility in Harjumaa and Läänemaa largely consisted of immigrants who had integrated with native elites. Therefore, one cannot regard it as a purely ethnic Estonian revolt either. Finally, one must remember that the historical misinterpretation of this event as a peasant-insurrection stemmed from a persistent uncritical reading of a sixteenth-century chronicle by nineteenth- and twentieth-century Baltic German and Estonian historians coupled with their strongly national approaches to history.

Acknowledgements

The article was written with support from the European Union HORIZON grant 'RESTORY – Recovering Past Stories for the Future: A Synergistic Approach to Textual and Oral Heritage of Small Communities.'

De storm gestild. Een recensie van Arianne Baggermans 'De storm die wij vooruitgang noemen'

Wouter van der Hoff & Martijn van 't Zelfde

De storm die wij vooruitgang noemen: Tijd, tempoversnelling en de transformatie van Nederland in egodocumenten 1750-2000

Arianne Baggerman

Panchaud, Amsterdam, 2025, 540 pp., ISBN 9789083113685, €34,90.

Te midden van de tegenwoordige AI-revolutie worden we gedwongen tot het stellen van existentiële vragen: wie zijn wij, en wat blijft er nog van ons over, gezien de technologisering van alle aspecten van het leven? Historica Arianne Baggerman biedt in haar meest recente boek, *De storm die wij vooruitgang noemen: Tijd, tempoversnelling en de transformatie van Nederland in egodocumenten 1750-2000* (2025), een 'historische antropologie' van honderden Nederlanders, die gedurende de afgelopen tweeënhalve eeuw over dezelfde vraagstukken struikelden. Op basis van een zeer indrukwekkend bronnencorpus bestaande uit dagboeken en biografieën laat zij zien hoe het Nederlandse wereldbeeld en tijdsbesef gedurende de afgelopen eeuwen zijn veranderd. Baggerman toont aan hoe Nederlanders van toen omgingen met de door revoluties veranderende wereld. Ze beschrijft het ontstaan van gevoelens als vervreemding van de eigen tijd en nostalgie naar het verleden als gevolg van de ingrijpende technologische en politieke ontwikkelingen van de lange negentiende eeuw. Tegelijkertijd geeft het boek een overzicht van de veranderingen die Nederlandse egodocumenten hebben doorgemaakt. Baggerman slaagt erin om deze veelomvattende inhoud helder te structureren, gesterkt door haar bijzonder prettige schrijfstijl. Daarbij is het boek mooi vormgegeven met daarin veel illustraties van hoge kwaliteit. Dit alles maakt *De storm die wij vooruitgang noemen* tot een groot genot om te lezen. Daar komt nog bij, dat gezien de huidige ontwikkelingen op het gebied van kunstmatige intelligentie lijkt dit boek op het perfecte moment gepubliceerd te zijn. Het biedt ons namelijk inzicht in de gevoelens van mensen bij soortgelijke omwentelingen uit het verleden.

'Historische antropologie' is hierbij een gepast concept. Het doel is niet om gebeurtenissen of personen te onderzoeken, maar om menselijke ervaringen onder de loep te nemen. Door haar beschrijving van het toenemend besef van tempoversnelling en de reacties van mensen op het opgedrongen moderne tijdsregime, brengt Baggerman een zijnswijze naar

Leidschrift, jaargang 2025, nummer 40.3, november 2025

voren die zo bestudeerbaar en verklaarbaar wordt gemaakt. Hoewel het een beschrijving van personen uit het verleden is, zegt dit onderzoek toch ook veel over onszelf nu. De verwijzingen naar pedagogen als Rousseau, filosofen als Koselleck en literatoren als Proust, bevestigen een meer ambitieuze en existentiële vorm van geschiedschrijving. Dat maakt het boek een lovenswaardige en frisse impuls in de moderne historiografie die bovendien als inspiratie kan dienen voor nieuwe, verwante onderzoeken.

Baggermans boek komt voort uit een groot project waar zij aan werkte, met als doel het in kaart brengen van alle egodocumenten in Nederland vanaf de achttiende eeuw. Puttend uit vele jaren onderzoek naar ruim vijfhonderd memoires, autobiografieën en dagboeken, geeft zij in dit boek ruimte aan de vele interessante verhalen die zij hierbij tegenkwam. Om betekenis te hechten aan deze verhalen laat Baggerman de dagboekschrijvers zelf veelvuldig aan het woord, wier verhalen zij succesvol in een groter narratief weet te passen.

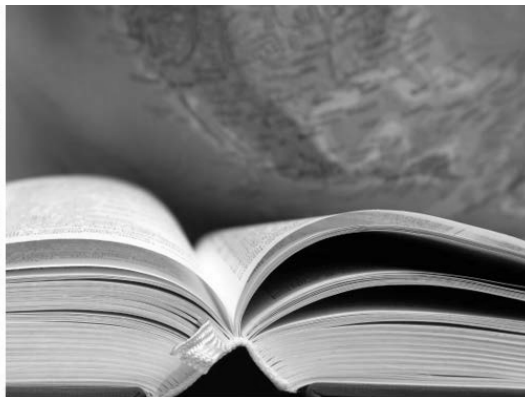
Het bronmateriaal is daarbij afkomstig van een zeer diverse groep dagboekschrijvers. Baggerman geeft het woord aan iedereen: Friese landarbeiders, Gelderse patriciërs, Hollandse kantoorklerken; jong en oud; man en vrouw; rijk en arm. Dit veelvoud aan gegevens zet de argumentatie van het boek kracht bij, namelijk door te beargumenteren dat het gevoel van tempoversnelling een landelijk en klassenoverstijgend fenomeen was dat niemand ontging. Daarbij maakt Baggerman goed gebruik van de genre-eigenschappen van het dagboek door veel direct uit haar bronnen te citeren, wat het boek een intiem karakter geeft. Deze intimiteit wordt versterkt door het regelmatig gebruik van afbeeldingen. De kindertekeningetjes in de kantlijnen, het vlotte taalgebruik, en de blokletters en uitroptekens maken het boek tot een levendig geheel.

De storm die wij vooruitgang noemen is opgedeeld in zes hoofdstukken die verder grofweg in twee delen zijn onder te brengen, hoewel deze volgens de auteur niet strikt op volgorde gelezen hoeven te worden. In het eerste hoofdstuk worden de ontwikkelingen in het genre van het dagboek behandeld. Dit gaat onder andere over de opvallende toename in het aantal Nederlandse egodocumenten vanaf de achttiende eeuw, waarbij er ook aandacht is voor inhoudelijke ontwikkelingen. Zo beschrijft Baggerman uitgebreid de rol van het dagboek in de nieuwe pedagogische ideeën van achttiende-eeuwse verlichtingsdenkers. Vanaf het tweede hoofdstuk worden haar argumenten wat betreft het veranderend tijdsbesef geconcretiseerd. Dit betoogt ze aan de hand van dagboeken van vóór, tijdens en na de Franse Revolutie. In de periode voorafgaand aan de Revolutie treden er reeds enkele belangrijke veranderingen op. Tijdsmetingen worden preciezer, frequenter en

gecentraliseerd, waardoor er een strakkere tijdsdiscipline ontstaat. In het verlichtingsdenken komt een ‘maakbaarheidsideaal’ op. In dagboeken van schrijvers die gedurende de Revolutie opgroeiden is een duidelijk ander wereldbeeld zichtbaar dan in het tijdperk ervoor. Bij die generatie is voor het eerst het breedgedragen idee dat zij in een unieke tijd leven terug te zien. Dit gaat gepaard met het bewustzijn dat de wereld door nieuwe uitvindingen (bijvoorbeeld de stoomlocomotief) steeds meer versnelt. Hiermee komt het idee op dat tijden (snel) veranderen, waardoor ook voor het eerst gevoelens van nostalgie waarneembaar worden.

De tweede helft van het boek is minder analytisch in opzet. In hoofdstukken 3 tot en met 6 bespreekt Baggerman een aantal thema’s die zij terugzag in de onderzochte egodocumenten. Zij bespreekt daarbij de ervaren breuk met het verleden (hoofdstuk 3), nostalgie (hoofdstuk 4), het egodocument als geheugensteun (hoofdstuk 5) en de plek van het dagboek binnen het maakbaarheidsideaal (hoofdstuk 6). Zonder overkoepelend narratief verliest de tweede helft van het boek hiermee aan momentum. Baggerman haalt hier veel anekdotes aan, welke zij probeert te verbinden aan de concepten uit de eerste helft van het boek. Soms blijft zij hier echter veel steken in losse verhalen – bijvoorbeeld een lange uitweiding over Marcel Prousts *A la recherche du temps perdu* (1913-1927) – waardoor de lezer de rode draad af en toe kwijtraakt. Desondanks zijn de voorbeelden die Baggerman aanhaalt meestal op zichzelf al interessant. Daarbij zet ook in deze tweede helft haar vlotte schrijfstijl en de grote hoeveelheid illustraties zich voort.

Arianne Baggerman zet hier een flinke prestatie neer. Zij slaagt er met *De storm die wij vooruitgang noemen* in om onderzoek van ongekeende omvang te vatten in een bijzonder fijn en toegankelijk geschreven monografie. Aan de hand van concrete voorbeelden schetst ze een overzicht niet enkel van de ontwikkeling van Nederlandse egodocumenten, maar ook van abstracte doch alledaagse concepten met betrekking tot onze tijdsbeleving: onze overvolle agenda’s, het haasten naar de spitsreinen, de eindeloze stromen aan mail- en appverkeer. Door haar prettige schrijfstijl en originele aanpak lukt het Arianne Baggerman deze storm van vooruitgang voor een moment te stillen.

Studeren À la Carte: Bij ons leer je de wereld kennen

Wilt u uw kennis verbreden op universitair niveau, maar wilt u niet meteen een hele studie volgen? Dan biedt Studeren à la carte u de ideale mogelijkheid!

De Faculteit der Geesteswetenschappen is uniek in haar rijkdom op het gebied van (kunst)geschiedenis, regiostudies en taal- en letterkunde. Haar expertise en aanbod beslaan niet alleen Europa maar vrijwel de hele wereld. U als à la carte-cursist, kunt tot de verbeelding sprekende kennis opdoen, die uw kijk op de wereld aanzienlijk kan verbreden.

Studeren à la carte biedt u de mogelijkheid om cursussen te volgen op een of meerdere van de volgende gebieden:

- Communicatie en educatie
- Cultuur en geschiedenis
- Gedrag en maatschappij
- Muziek, beeldende kunst en vormgeving
- Religie en filosofie
- Taalkunde

Mogelijkheden genoeg: u heeft de keuze uit ruim 200 cursussen.

Vooropleiding is niet vereist, maar kennis op VWO-niveau en een goede leesvaardigheid in het Engels zijn wenselijk.

Voor meer informatie over de aanmeldprocedure, roosters, kosten en betaling, zie:

www.universiteitleiden.nl/onderwijs/overig-onderwijs/contract-en-aanschui fond onderwijs/studeren-a-la-carte

Michael Woods (1972) is Professor of Human Geography at Aberystwyth University. His research interests include rural politics and protest; spatial justice; rural development; and the global countryside. He is currently leading a ERC/UK Frontier Research Guarantee project on 'Rural Discontent, Spatial Justice and Disruptive Politics' (Rural-Spatial-Justice), examining patterns and drivers of rural support for populist and extremist politics in the EU, UK and USA.

Maarten Zwiers (1979) is universitair docent Eigentijdse Geschiedenis en onderzoeker Nedersaksische Taal & Cultuur aan de Rijksuniversiteit Groningen. Tevens is hij adviseur regionale geschiedenis en adjunct-directeur bij Erfgoed in Groningen. Zijn onderzoek richt zich op rurale cultuur en geschiedenis, vooral het Zuiden van de Verenigde Staten en Noord-Nederland. Hij is de auteur van *Senator James Eastland: Mississippi's Jim Crow Democrat* (Baton Rouge, LA 2015) en ontving een Marie Skłodowska-Curie Global Fellowship van de Europese Commissie voor zijn onderzoeksproject "Race Land: The Ecology of Segregation."

James Robert Applewhite (1997) is a Californian Catholic writer and independent historian. His areas of interest include the Afrikaners, Christian missions, the history of theology, and California. He writes in English and Afrikaans. From Los Angeles, he now lives in Seattle.

Anton Schuurman (1953) is thans onderzoeker bij de leerstoelgroep Economic and Environmental History van Wageningen Universiteit, waarbij hij sinds 1978 in dienst is geweest, laatst als universitair hoofddocent. Hij is in 1990 gepromoveerd op het proefschrift *Materiële cultuur en levensstijl. Een onderzoek naar de taal der dingen op het Nederlandse platteland in de 19e eeuw: de Zaanstreek, Oost-Groningen, Oost-Brabant* (verschenen als AAG Bijdragen, 30). Behalve over materiële cultuur en boedelbeschrijvingen, heeft hij gepubliceerd over processen van verandering op het platteland en over het gebruik van sociale theorie en geschiedenis. Hij is bezig zijn boek over agrarisch bestuur in de negentiende eeuw af te ronden dat de werktitel heeft: *Het ontstaan van de BV Nederlandse Landbouw, 1840-1918*. Voor meer informatie, zie zijn website: antonschuurman.eu.

Carolien Stolte (1983) is universitair hoofddocent aan het Instituut voor Geschiedenis. Haar onderzoek richt zich op de geschiedenis van India in

mondiaal perspectief. Tot 2029 leidt zij een onderzoeksgroep, gefinancierd door de European Research Council en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, die zich bezighoudt met de geschiedenis van vredesbewegingen en vredesdenken. Met een team regiospecialisten brengt deze groep contact tussen vredesgroepen over de hele wereld in kaart, en hun activiteiten met betrekking tot dekolonisatieconflicten, dienstweigering en atoomwapens.

Mihkel Mäesalu (1985) is a Research Fellow in Medieval Studies at Institute of History and Archaeology, University of Tartu, Estonia. His PhD dissertation (2017) examined Medieval Livonia (13th to 15th centuries) as a peripheral region of the Holy Roman Empire, whose territorial lords sought to integrate the territory into the Empire. In 2022 he co-wrote *Danish-Estonian relations in the Middle Ages* with Stefan Pajung, a critical re-examination of the period of Danish rule in Northern Estonia (1219–1346) and Denmark’s diplomatic relations with Medieval Livonia. Currently he is working on a book concerning the St. George’s Night’s Uprising.

Mededelingen

Februari 2026

In het voorjaar komt het nummer uit waarin het thema ‘kleur’ centraal staat. Het gebruik en de betekenis van verschillende kleuren zal besproken worden voor verschillende perioden en plaatsen. Vanwege dit thema hebben wij ook besloten dit nummer voor het eerst in de geschiedenis van *Leidschrift* in kleur uit te geven.

Juni 2026

Ons juninummer zal gaan over jeugd en kindertijd in de geschiedenis. Daarbij wordt gekeken naar de beleving van de kindertijd en visies op jeugd en puberteit door de jaren heen, van het oude Griekeland tot Nederlands-Indië.

Podium

Leidschrift biedt op zijn website een podium aan mensen die een bijdrage willen leveren met een artikel of met een brief. Lezers worden uitgenodigd om deze op te sturen, waarbij we ook verhalen of artikelen over het themanummer zeer verwelkomen. Daarnaast biedt Podium een platform aan studenten voor het publiceren van historische artikelen. Dit kan over uiteenlopende onderwerpen gaan en is geheel vrijblijvend. Bent u een enthousiaste lezer en wilt u een bijdrage leveren aan *Leidschrift* door middel van een artikel, brief of verhaal? Mail dan naar redactie@leidschrift.nl onder vermelding van ‘Podium’.

Vrienden van Leidschrift

Wilt u helpen ons blad te ondersteunen, zodat *Leidschrift* historisch onderzoek beschikbaar kan blijven maken voor een groot publiek? Word dan Vriend van Leidschrift! Ga hiervoor naar www.leidschrift.nl/vrienden-van-leidschrift of stuur een mail naar: redactie@leidschrift.nl onder vermelding van ‘Vriend’.

Publiceren in Leidschrift

Ben jij student Geschiedenis en beoog jij meer te bereiken dan alleen goede cijfers? Dan is publiceren in *Leidschrift* misschien wat voor jou! Wij bieden in elk nummer ruimte voor een studentenartikel. Schrijf je of heb je recentelijk iets geschreven dat bij een van onze aankomende nummers past? Twijfel dan vooral niet om een mail te sturen naar redactie@leidschrift.nl!